

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Bc. Jiří Müller

„Insigniáda“ na stránkách Přítomnosti

**„The Battle of the Symbols of the University“ on the pages
of Přítomnost**

PRAHA, 2013

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Alena
Míšková, Ph. D.**

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucí mé práce paní doc. PhDr. Aleně Míškové Ph. D. za cenné připomínky, které mi mnohé usnadnily a osvětlily.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s trvalým uložením mé práce v databázi Theses.

V Praze dne 20.4. 2013

podpis

ANOTACE: Bakalářská práce se zabývá reflexí tzv. insigniády na stránkách časopisu Přítomnost. Mapuje postoje časopisu k vzednutí nacionalistických vášní v československé společnosti v první polovině 30. let 20. století. Práce se opírá o reprezentativní výběr článků časopisu a o archivní materiál sloužící k popisu událostí. Cílem práce je přinést ucelený pohled časopisu Přítomnost na studenty, nacionalismus, vztah Čechů a Němců a spor o insignie ve zkoumaném období, které je vymezeno nástupem Adolfa Hitlera k moci a československými volbami v roce 1935. Práce má ukázat postoje části československé společnosti reprezentované týdeníkem Přítomnost.

KLÍČOVÁ SLOVA: nacionalismus, československá společnost, československý tisk, insigniáda, Češi a Němci, studenti

ANOTATION: This bachelor thesis inquires into the reflection of „The Battle of the Symbols of the University" on the pages of Přítomnost. It charts editor's offices stances to nationalism in the Czechoslovak society in the first half of 1930's. The thesis insists on the representative choice of articles of Přítomnost and on archive materials to describe the event. The objective of the work is to bring the sum of stances of magazine to the students, nationalism, relation between Czech and German people and „The Battle of the Symbols of the University" in the first half of 1930's. The work charts the stances of the Czechoslovak society, which is represented by the magazine Přítomnost.

KEY WORDS: nationalism, Czechoslovak society, Czechoslovak press, „The Battle of the Symbols of the University", Czechs and Germans, students

OBSAH:

Úvod.....	7
1. Práce s tiskem jako pramenem.....	11
2. Tisk v éře První republiky.....	13
3. Časopis Přítomnost.....	15
3.1. Hrad.....	16
3.2. Časopis.....	17
4. Ferdinand Peroutka.....	19
5. Politický a společenský kontext.....	23
5.1. Dvacátá léta. Národní nebo národnostní stát?.....	24
5.2. Český nacionalismus a fašismus ve dvacátých letech 20. století.....	30
5.3. První polovina třicátých let a důsledky hospodářské krize.....	32
5.4. Karlovo učení.....	41
5.5. Názorové ovzduší.....	44
5.6. Insigniáda.....	48
6. Studující i nestudující mládež.....	52
7. „Nic než národ!“.....	61
8. Vztah Čechů a Němců v ČSR očima redakce Přítomnosti.....	67
9. Rektor Karel Domin – vůdce českých nacionalistických studentů.....	74
10. Insigniáda na stránkách Přítomnosti.....	79
10.1. Pondělí.....	80
10.2. Úterý.....	81
10.3. Středa.....	82
10.4. Peroutkova revue a insigniáda.....	85
Závěr.....	98
Prameny, literatura a internetové zdroje.....	101

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá reflexí tzv. insigniády¹ na stránkách časopisu *Přítomnost*, jehož šéfredaktorem byl významný československý novinář Ferdinand Peroutka. Doba trvání První republiky byla celkově provázena hlavním a nejpálčivějším problémem československého státu, kterým bylo soužití různých národností, především Čechů a Němců, v jednom státě. Spor o insignie Karlova učení, kterému se bude věnovat tato práce, byl jedním z okamžiků, kdy se nacionalistické vášně na obou stranách dostaly na povrch v plné míře. Na základě zákona „lex Mareš“ z roku 1920 měly být navraceny drahocenné insignie (rektorské žezlo, řetěz, žezla fakult atd.) do rukou české Karlovy univerzity. K naplnění tohoto zákona ale ve dvacátých letech 20. století, která byla (alespoň jejich druhá část) vyplněna snahou o národnostní smíření, nedošlo. Hospodářská krize znamenala stupňování radikálních tendencí jak u českého, tak u německého obyvatelstva. V roce 1933 zasedl do rektorského úřadu Univerzity Karlovy silně nacionalisticky laděný profesor Karel Domin, který věnoval celý svůj rektorský rok snaze o realizaci všech nařízení Marešova zákona z roku 1920. Na konci listopadu 1934 mělo být uskutečněno předání insignií, které do té doby spravovala Německá univerzita v Praze, do českých rukou. Nacionalistické vášně, které byly skryty těsně pod povrchem československé společnosti, se tak mohly plně prosadit díky akademickému sporu, který se většiny společnosti netýkal. Především česká (ale i německá) nacionalistická pravice univerzitního sporu využila, aby s jasným protiněmeckým akcentem vnesla zmatek do československého státu v první polovině 30. let.

Téma insigniády by se nedalo zkoumat bez pohledu na širší souvislosti prvorepublikového a evropského vývoje od konce první světové války. Dvacátá léta přinesla Československu relativní hospodářskou stabilitu, podařilo se zmírnit poválečný český nacionalismus a v roce 1926 zasedli ve vládě poprvé od vzniku republiky němečtí ministři. Hospodářská krize a nástup Adolfa Hitlera k moci v lednu 1933 znamenaly posun německé a české společnosti v ČSR směrem k pravicově radikálnímu smýšlení. Práce nebude zúžena pouze na pár dní probíhající demonstrace a střety v centru Prahy, ale bude se snažit sledovat postoj časopisu *Přítomnost* k několika otázkám souvisejícím s nacionalismem právě od doby nástupu nacismu v Německu do doby parlamentních voleb v ČSR v květnu 1935, které znamenaly díky úspěchu německé SdP přelom ve vnitřní politice Československé republiky.

¹ V práci celkově budeme hovořit o „insigniádě“ bez slova tzv., i když ve většině sekundární literatury je spor o insignie označen vždy „tzv. insigniáda“.

Česká veřejnost se v souvislosti se sporem o insignie rozdělila na dva ideové tábory. Krajní pravice demonstrace českých studentů a jiných nacionalistů plně podporovala, zatímco demokratická levice v ulicích Prahy viděla pouze šovinistické řádění vyvolané nacionálními politiky. Nás bude zajímat stanovisko časopisu *Přítomnost*, který lze chápat, i když s výhradami, jako hlavní tribunu demokratické a státotvorné kultury v První republice.

Hlavním cílem této práce je vystihnout názorové ovzduší Peroutkova časopisu na základě jeho článků vztahujících se k nacionalismu, mladým lidem, soužití Čechů a Němců v jednom státě a insigniádě samé, během které se opět objevila všechna zmíněná témata. Peroutkova každodenní práce na úvodnicích a jiných člancích z něho učinila skvělého novináře, který dovedl hodnotit současnou situaci s nadhledem a často dokázal poukázat na skutečný stav věcí a vystihnout hrozící nebezpečí. Budeme proto předpokládat, že nám články časopisu *Přítomnost* odkryjí skutečně demokratickou, racionální a státotvornou podobu smýšlení části československé společnosti, jejíž tribunu Peroutkův časopis bezpochyby byl. Časopis *Přítomnost* bychom sice mohli označit za nepolitický (skutečně nebyl tiskovým orgánem politické strany), ale nelze to učinit bez výhrad, protože časopis na svých stránkách sledoval názorovou linii tzv. Hradu. Skupina Hradu, o které bude řeč později, byla vlivným uskupením politiků, intelektuálů, kulturních pracovníků a hospodářských špiček kolem prezidenta Masaryka a ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše. Časopis sledující linii hradní politiky tedy mohl vystupovat jako nezávislý, ale zároveň byl pro utváření veřejného mínění v Československé republice velice důležitý.

Abychom přesně pochopili postavení časopisu *Přítomnost* a skupiny Hradu, je nutné si v následujících kapitolách představit společenské ovzduší První republiky, podívat se na charakter prvorepublikového tisku a představit si osobnost Ferdinanda Peroutky a jeho revue. Názorovými postoji Ferdinanda Peroutky a dalších redaktorů časopisu *Přítomnost* se věnoval ve své práci o Peroutkově životě především Pavel Kosatík. Sekundární literatura týkající se insigniády celkově není příliš obsáhlá, tématu insigniády se stručně ve svých pracích věnovali Zdeněk Kárník, Antonín Klimek nebo autor knihy o českém fašismu Tomáš Pasák atd. Práce o Německé univerzitě pochází například z pera Aleny Míškové a přímo německým studentům v Praze se věnoval Christian Holbe ve své diplomové práci *Prager deutsche Studenten im Spannungsfeld des Nationalitätenkonflikts 1918-1938* obhájené na filozofické fakultě univerzity v Curychu. Přehled sekundární literatury týkající se námi sledovaného tématu se v této práci nalézá v poznámkách pod čarou a uceleně poté na konci práce. Pramennou základnu pro naši práci vytvořily články časopisu *Přítomnost* z let 1933-1935, několik Peroutkových úvodníků z *Lidových novin* z období samotné insigniády a pro popis pražských událostí v

listopadu 1934 bylo využito archivního materiálu Archivu Univerzity Karlovy (zápisy z jednání akademického senátu UK) a Národního archivu ČR (fond Pražského policejního prezidia). Několik prací zabývajících se insigniádou bylo vydáno bezprostředně po události a některé z těchto publikací byly také využity pro náš výzkum. Většinou se jednalo o práce pocházející z pera českých nacionalistů – *Můj rektorský rok* (Karel Domin), *Pravda v boji o naši univerzitu* (publikace českého nacionalistického hnutí Vlajka) a další.

První kapitoly práce se budou věnovat představení pramenů, metod a společensko-politického kontextu, ze kterého insigniáda vzešla. Nejprve věnujeme pozornost metodologii práce s tiskem, poté časopisu *Přítomnost* a prvorepublikovému novinářství celkově a pak se podíváme na hlavní postoje Ferdinanda Peroutky, jakožto muže, který časopisu *Přítomnost* udával myšlenkový směr. Obsáhlejší kapitolou bude kapitola následující, která se bude věnovat dobovému kontextu. Pokusíme se zhodnotit vývoj vztahu mezi Čechy a Němci od vzniku První republiky do období insigniády, stručně zmapujeme vznik a vývoj českého nacionalismu a podíváme se i na prvorepublikový vývoj (především myšlenkový) na obou univerzitách, které vznikly jako následovnice Karlo-Ferdinandovy univerzity. V malé odbočce si ukážeme názory českých historiků Ivana Pffafa a Milan Nakonečného, jejichž krajní názory se střetly právě v pohledu na námi sledované události. Po těchto pěti kapitolách uvádějících čtenáře do dobového kontextu bude následovat již samotný výzkum postojů časopisu *Přítomnost*. Kapitoly budou rozděleny podle témat, která se na stránkách časopisu objevovala a přímo souvisela s insigniádou nebo s cestou k ní. Redaktoři časopisu se v námi sledovaném období velice často věnovali názorům mladých lidí a studentů, které většinou kritizovali. Zároveň jim ale dávali prostor obhajovat svoje postoje v rubrice „*Dopisy*“, což vytvářelo na půdě časopisu zajímavé a časté polemiky. Velice aktuálním tématem po nástupu Adolfa Hitlera k moci byl v Československu nacionalismus (německý i český), kterému se časopis věnoval velice často. Od počátku existence *Přítomnosti* byl jedním z hlavních témat časopisu vztah Čechů a Němců ve společném státě, řekněme si již nyní, že Peroutka a jeho spolupracovníci v této otázce vždy zastávali demokratické stanovisko vedené rozumem a směřující k mírovému soužití obou národností uvnitř společného státu. Hlavní oficiální postavou bojů o insignie a jiná práva Karlovy univerzity byl rektor (a ve sledovaném období později prorektor) profesor Karel Domin. Časopis *Přítomnost* se v několika článcích věnoval i jeho osobě a spatřoval v něm jednoho z ideových vůdců českého nacionalismu. Závěrečná kapitola pojednávající o samotné reflexi insigniády na stránkách *Přítomnosti* bude rozdělena na dvě části. V první části se pokusíme rekonstruovat dění tří dní, během kterých v Praze probíhaly demonstrace. Popis událostí bude postaven na archivních materiálech z fondu

Pražského policejního prezidia a bude doplněn reportážemi ze stránek Lidových novin, které zastávaly stejnou názorovou linii jako časopis Přítomnost, dalo by se o nich mluvit také jako o nezávislém deníku a jejich zprávy se se zprávami policejního ředitelství prakticky překrývaly. V druhé části této kapitoly již necháme promluvit redaktory revue Přítomnost, kteří reagovali na pražské události. Pochopitelně celou diskusi provázela další dopisová polemika, která nám opět ukázala, že časopis Přítomnost je půdou demokratickou, protože nechal otisknout i názory z opačného názorového tábora. Redakce časopisu nepochybně vybírala z velkého množství došlých dopisů a otiskla ty, vůči kterým se následně vymezila, ale i tak je pro nás tato okolnost ukázkou, že Peroutkův týdeník byl skutečným pódium demokracie v ČSR v době, kdy bylo demokratické postavení státu napadáno ze všech stran.

Práce si klade ambice stát se jedním z doplnění historického obrazu československé První republiky především v rozměru ideologickém. Práce by měla přispět k dotváření našeho pohledu na myšlenkový svět obyvatel českých zemí v první polovině 30. let minulého století a měla by ukázat některé tradice a hodnoty, které byly v tomto období akcentovány a na které bylo útočeno. Práce je určena jednak odborné veřejnosti zabývající se československými dějinami První republiky, jednak veřejnosti širší, které by mohla být práce bližší tím, že se věnuje periodickému tisku a tématu, které může být (i když v modifikované podobě) aktuální i dnes.

1. Práce s tiskem jako pramenem²

„Dokonce i když vezmete do ruky například okresní noviny, vždy vám může vrtat hlavou, proč se vlastně rozhodli zveřejnit právě tuto událost.“³

Přiblížíme si nyní trochu více teoreticky metody práce s dobovým tiskem jako s pramenem, i když základním pramenem pro tuto práci je pouze politický týdeník Přítomnost. Jedná se o tištěný pramen veřejné povahy. Lidé si utvářeli názor na události v kontextu své doby. Již tehdy se objevovaly rozdílné pohledy na stejné události. Tyto rozdíly se pak stávaly součástí veřejného mínění, které bylo tiskem částečně reflektováno, částečně také spoluutvářeno. Tisk je tedy nejlepším pramenem ke zkoumání utváření veřejného mínění ve společnosti, kde převládají demokratické prvky (v totalitních společnostech se bude výzkum založený na dobovém tisku zabývat zcela jinými otázkami). Tisk na jedné straně může veřejné mínění odrážet, ale daleko více se podílí na jeho utváření.⁴ Z hlediska historického pramene je důležitý odraz dané skutečnosti na stránkách novin a časopisů. Musí být také zjištěno, jak dalece jde danému periodiku o ovlivňování čtenáře. Historik díky periodickému tisku může zjistit, jak daná společnost žila, o co se zajímala atd. Vedle rozboru textu ze stran deníků je také důležitý samotný původ novin a časopisů - vydavatel, periodicita, redakce, náklad atd. V moderní době je tisk jako pramen využíván celkem běžně, i když ho historici stále velmi často považují pouze za pramen doplňkový.⁵ Navzdory tomu, že tisk ne vždy odráží historickou skutečnost, je významným zdrojem pro historickou rekonstrukci, neboť odhaluje různé interpretace týkající se zkoumaného dění.

V práci s tiskem jako pramenem se nachází několik úskalí, která nemusí být na první pohled patrná. Už samotný výběr témat a článků, které redakce otiskne, vede ke zkreslování informací. V našem případě se toto bude týkat především polemiky o studentech vedené v otištěných dopisech čtenářů Přítomnosti, protože právě zde je redakční výběr otisknutého materiálu v poměru k předpokládanému množství zaslaných dopisů nejvýznamnější.

² Tato kapitola je upravenou verzí kapitoly autorovy bakalářské práce obhájené na FF UK 21. 6. 2012.

(MÜLLER, J. *Reflexe moskevských procesů v československém tisku*. Dostupné online: <http://ckis.cuni.cz>)

³ APPELYBYOVÁ, J., HUNTOVÁ, L., JACOBOVÁ, M. *Jak říkat pravdu o dějinách*. Brno, 2002. S. 36.

⁴ KUBIŠ, K. *Polské události 1944 – 1948 na stránkách Timesů – pokus no rekonstrukci veřejného mínění*. In: *Obraz druhého v historické perspektivě*, Studia Historica, AUC, Philosophica et Historica, I, 1995, Praha, 1997. S. 87 – 93.

⁵ BARTOŠ, J. *Noviny jako historický pramen*. In: *Tisk a politické strany*. Olomouc, 2001. S. 7-17.

Obecněji je také nutné zdůraznit, že musíme vycházet i z předpokladu, že redakce měla k dispozici daleko větší počet zpráv nebo článků a že k tisku vybrala jen jejich zlomek. Redakce a novináři nějak politické dění kolem sebe vnímali, ale (hlavně u zahraniční politiky) jeho skutečnou podobu znát nemuseli. Důležitá je tedy objektivita zpravodajství, které nám periodikum přináší. V námi sledované době se dá mluvit o objektivitě pouze stěží, protože prvorepublikový tisk (i časopis *Přítomnost*) byl silně ovlivňován mateřskými politickými stranami nebo mocenskými skupinami. Dalším úskalím může být samotná osoba novináře. Je potřebné vědět něco o autorovi článku, o jeho politickém zaměření, jeho znalosti událostí a jeho možnostech. Tyto informace nám ale často mohou chybět. V této práci jsme se pokusili tomuto úskalí vyhnout pomocí *Slovníku pseudonymů v české a slovenské literatuře*⁶, i když všechny šifry, kterými byli články v *Přítomnosti* podepsané, se rozluštit nepodařilo. V neposlední řadě lze upozornit na práci s články převzatými od tiskových agentur nebo přímo od zahraničních deníků. Tato situace však v našem případě nenastala. Proto si dovoluujeme odkázat na práce týkající se přímo tiskových agentur a jejich produkce, které se samozřejmě věnují i metodologii práce s těmito texty.⁷

V práci s tiskem se dají využít kvantitativní, kvalitativní, sémiotické a narativní analýzy nebo analýzy objektivity. Kvantitativní analýza umožňuje zpracovat větší množství textů, které jsou následně roztříděny do souborů podle témat, kterými se zabírají, nebo důležitosti, která jim je přikládána.⁸ V této práci bude především využita metoda kvalitativní, která nám pomáhá získat z periodik názorové postoje redakce týkající se určitého tématu. Nejprve je nutné stanovit si výzkumné otázky, dále je potřeba rozhodnout, která periodika budou zkoumána a které jejich části se v analýze objeví. Dále bude využita metoda deskriptivní – budou popsány události insigniády.

V náhledu sociálně – historickém nám poslouží reflexe dění kolem insigniády na stránkách *Přítomnosti* pro poznání myšlenkového světa českých studentů, mladých lidí a názorů redaktorů *Peroutkova* časopisu. Tato práce se tedy bude snažit vystihnout pohled redakce časopisu *Přítomnost* na události spojené přímo s insigniádou a na debaty probíhající uvnitř československé společnosti v souvislosti se stupňováním nacionalistických tendencí především na české straně.

⁶ VOPRAVIL, J. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha, 1973.

⁷ V české odborné literatuře je otázka tiskových agentur zpracována především v textech: TRUNEČKOVÁ, L. *Tiskové agentury*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-459-4. 109 s. Nebo: BUNZLOVÁ, A. a kol. *Jak pracovat s produkcí tiskové agentury*. Praha: Univerzita Karlova, 1983. 81 s.

⁸ TRAMPOTA, T., VOJTĚCHOVSKÁ, M. *Metody výzkumu médií*. Praha, 2010. S. 99-155.

2. Tisk v éře První republiky

Ústava Československé republiky z 29. února 1920 pochopitelně zaručovala i svobodu tisku⁹, i proto se periodický tisk v meziválečné éře ČSR rozvíjel jak z hlediska počtu vydávaných titulů, tak z hlediska jejich kvality. Všechny následující údaje jsou vztahovány především k podobě novinářství v ČSR v období námi sledované insigniády. V Praze vycházelo na přelomu dvacátých a třicátých let okolo 1800 periodik. Celkově se v republice objevovalo asi 4000 tiskovin a z těchto čísel se dá snadno vyčíst, že největší koncentrace žurnalistiky byla právě v hlavním městě.¹⁰ Údaje týkající se nákladů největších listů mohou být zavádějící, protože byly často zkreslovány kvůli větší přitažlivosti pro inzerci. (*Večerního Českého slova* v nejvyšším nákladu vycházelo ve třicátých letech přes půl milionu výtisků a *Lidových novin* asi 90 000!)¹¹

Po první světové válce, která znamenala zpomalení rozvoje české žurnalistiky, se novinářství stalo jedním ze základů československé státnosti a začalo se velkou měrou podílet na politickém dialogu. Hned roku 1918 byla založena Česká tisková kancelář – ČTK a vznikla rozvinutá síť celostátních i krajských listů. Vedle listů politických, které se etablovaly v devadesátých letech 19. století a které byly pilířem československého prvorepublikového novinářství (ze zhruba 4000 tiskovin byla přes 1000 titulů zaměřeno politicky), se začal prosazovat i tisk bulvární a nechyběly samozřejmě ani časopisy odborné.¹²

Většina významnějších celostátních deníků i časopisů byla ideově spjata s některou z politických stran. Existovaly však i listy a časopisy, které bychom mohli označit za „nezávislé“, do této kategorie ve velké míře spadala i námi zkoumaná *Přítomnost*. Tyto listy nerefletovaly přímo program nějaké politické strany, ale názor redakce na politické události přinášely a většinou se s určitou politickou linií nepřímou ztotožňovaly. Označení jakýchkoliv periodik v První republice za „nezávislé“ či „zcela objektivní“ je však celkem problematické.

⁹ KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha, 2010. S. 32 – 34.

¹⁰ CUHRA, J, ELINGER, J, GJURIČOVÁ, A, SMETANA, V. *České země v evropských dějinách*. Litomyšl-Praha, 2006. S. 58-59.

¹¹ BERÁNKOVÁ, M. a kol. *Dějiny československé žurnalistiky, III. díl*. Praha, 1988. S. 145.

¹² STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV V PRAZE. *Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků*. (12. 1. – 15. 15. 2002). S. 2-10.

Když budeme hovořit například o *Lidových novinách*, které by mohly být takto zjednodušeně klasifikovány, tak si musíme uvědomit, že tento deník Peroutky, Čapka a dalších byl velmi těsně spjat s mocenskou skupinou *Hradu*. Silná osobnost prezidenta Masaryka doma a na mezinárodněpolitickém poli dlouhotrvající „vláda“ Edvarda Beneše byly významnou politickou silou, jejíž linii sledovaly právě například Lidové noviny a časopis *Přítomnost*. Samozřejmě se nedá říci, že tento vztah byl platný vždy a za jakýchkoliv okolností. „Prohradnímu“ charakteru Peroutkovi *Přítomnosti* se budeme dále věnovat v části práce zabývající se pouze tímto časopisem. Nyní se spokojme s tím, že Hrad byl důležitou demokratickou (v rámci První republiky je i toto tvrzení zčásti diskutabilní) politickou silou, která se také musela nějakým způsobem prezentovat mediálně, a nelze tak listy spojené s touto vlivnou skupinou charakterizovat bez obtíží jako nezávislé.¹³ Lze však říci, že se z *Lidových novin* (stejně tak i z *Přítomnosti* mezi časopisy) staly „nejkulturnější a nejstátotvornější české noviny.“¹⁴

Tiskových orgánů politických stran bylo na druhé straně velké množství, politika strany a názory redakce (=strany) byly většinou reflektovány v úvodnicích, ale i v ostatních článcích bylo téměř vždy patrné politické zaměření daného deníku. Zároveň lze říci, že hlavní tribunou politických názorů jednotlivých stran bylo většinou ranní vydání jejich tiskových orgánů a vydání odpolední mívala bulvárnější nádech.¹⁵ Z vizuálního hlediska můžeme podotknout, že prvorepublikové noviny vypadaly jako deníky z naší současnosti. Časopisy byly stejně různorodé jako je tomu i dnes. I novinářský jazyk se začal podobat tomu dnešnímu, specializovala se profese novináře a texty se stávaly razantnějšími. Politické strany podporovaly tiskové domy, ale vlastnit je přímo nemohly. Ekonomicky nejsilnější a nmoderněji vybavenou tiskárnou byl národně socialistický *Melantrich*.¹⁶

Československá meziválečná žurnalistika byla velice politicky angažovaná, což se projevovalo nejen u ústředních tiskových orgánů politických stran, ale také u deníků a časopisů, které by se daly za jistých okolností označit za „nezávislé“. Především to, do jaké míry podléhal novinář tlakům „své“ strany a jak ideologické zázemí vyčíst mezi řádky jeho textů, jsou otázky, které se objevují při práci s tiskem jako historickým pramenem. Nyní si již přiblížíme samotný časopis *Přítomnost*, který je hlavním pramenem pro tuto práci a zároveň i

¹³ ZEMAN, Z. *Edvard Beneš*. Praha, 2000. S. 53-55.

¹⁴ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 51.

¹⁵ BEDNAŘÍK, P, JIRÁK, J, KÖPPOVÁ, B. *Dějiny českých médií*. Praha, 2011. S. 159-160.

¹⁶ KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha, 2010. S. 35 – 52

jedním z nejzajímavějších a nejdůležitějších periodik, která budeme zkoumat, budeme-li chtít pochopit myšlenkový svět První republiky.

3. Časopis Přítomnost

„Číst Peroutku bylo jako mokrý hadr na vlastenecký zápal.“¹⁷

- Ladislav Matějka -

Politická revue Přítomnost začala vycházet v roce 1924 jako týdeník. Čtenářskou cílovou skupinou časopisu byla hlavně československá inteligence (učitelstvo atd.) Náklad vydání se pohyboval v polovině třicátých let okolo 80 000 výtisků a jedno číslo Přítomnosti stálo dvě koruny. Časopis vycházel na žlutém papíře v obálce, která mohla přinášet i knižní přílohu. Šéfredaktorem byl Ferdinand Peroutka, jehož osobou (ale i osobou dalších přispěvatelů) byla Přítomnost spojena s Lidovými novinami.¹⁸ Peroutka stál v čele Přítomnosti až do roku 1939. V roce 1945 se stal také šéfredaktorem Lidových novin, ale obě periodika byla v poválečné levicové náladě roku 1946 přejmenována na *Dnešek* a *Svobodné noviny*. Dnes Přítomnost vychází jako politický a kulturní čtvrtletník a zakládá si na rodinné tradici – současný vydavatel je vnukem Jaroslava Stránského, prvního vydavatele.¹⁹

Přítomnost byl časopis, který byl budován na základech gentlemanství a s ním spojenou zodpovědností za veškeré činy. Miloslav Kohák, otec českého filozofa a publicisty Erazima Koháka, vzpomíná na Peroutkův časopis, s kterým spolupracoval, jako na revue, která byla otevřena protichůdným názorům, což bylo v československém novinářství meziválečného období celkem ojedinělé. Dále o Přítomnosti tvrdí: „*Peroutka své názory pronášel jasným, ale jakoby přitlumeným hlasem, a takový byl i redakční tón Přítomnosti.*“²⁰ Po svém vzniku byla Přítomnost spíše časopisem literárním, až později se z Přítomnosti stal týdeník především politický. Pro celkový obraz charakteru časopisu je důležitý pohled samotného Ferdinanda Peroutky na svoji revue. Pavel Kosatík si všímá, že Peroutka chápal Přítomnost zprvu jako tribunu pro svůj boj s „mladou“ generací. I když se jednalo o lidi jen o pár let mladší než Peroutka, Čapek a další členové jejich generace, tak šlo o jiné charaktery

¹⁷ PEROUTKA, F. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha, 1995. S. 237.

¹⁸ KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha, 2010. S. 54-55.

¹⁹ PŘÍTOMNOST (online), 2010 (cit. z 6. 12. 2010). Dostupné z: <http://www.pritomnost.cz/o-nas/>

²⁰ PEROUTKA, F. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Uspoř. Slávka Peroutková. Praha, 1995. S. 255.

myšlení a osobnosti. Tito lidé nebyli formováni dobou před první světovou válkou, zatímco Peroutkova generace žijící již v době před válkou si uvědomovala, že nejdůležitější jednání je to, které je užitečné pro stát. Takovýto pohled však v Československu zaujímal právě hlavně jejich generace. Tak se stalo, že se z Přítomnosti stal týdeník politický, nejprve se totiž Peroutka snažil oponovat myšlenkám této „mladé“ generace na poli umění, z kterého se později přesunul na pole politické.²¹

Vraťme se ale k časopisu Přítomnost jako takovému. Přítomnost byla a je charakterizována jako týdeník „prohradního“ zaměření. S touto charakteristikou se dá samozřejmě do jisté míry souhlasit. „Prohradní“ zaměření Přítomnosti mohl naznačovat samotný vznik časopisu, kdy prezident Masaryk nabídl Peroutkovi milion korun, aby rozjel svůj vlastní časopis. Na podporu časopisu šla však pouze půlka darované částky, zbytek měl sloužit jako finance na vznik Národní strany práce, jejímž stranickým týdeníkem se Přítomnost měla stát. Masaryk předtím finančně podporoval i *Tribunu*, ve které Peroutka také působil. Ferdinand Peroutka se tedy spojil s vydavatelem Lidových novin Adolfem Stránským, opustil Tribunu, která začala po jeho odchodu upadat, a ujal se vedení vlastního časopisu. První číslo Přítomnosti vyšlo 17. ledna 1924. Časopis byl svými tvůrci koncipován jako „prohradní“, „masarykovský“ a orientovaný na politiku středu. Novinkou v českém prostoru byl také časopis, který byl tvořen prakticky jediným mužem (následoval ho v trochu jiném stylu *Šaldův zápisník*). Peroutka se ve své tvorbě v Přítomnosti nejvíce ztotožňoval s časopisem vídeňského publicisty a básníka Karla Krause *Die Fackel*. Citáty a latentní odkazy na Krause nacházíme v Přítomnosti po celou dobu její existence.²²

3.1. Hrad

Skupinu *Hradu* kolem sebe utvářel především sám prezident Masaryk. Již jeho velký podíl na výkonu státní moci přinesl odpor u části československých politiků a vytvoření skupiny *Hradu* k tomu ještě přispělo. Masarykovu mocenskou skupinu tvořila samozřejmě Kancelář prezidenta republiky v čele s významnou osobou kancléře Přemysla Šámala. Kancelář prezidenta by však nemohla fungovat bez kontaktů na lidi z nejvyšších kruhů politických, hospodářských a kulturních. Výsadní postavení měl ve skupině *Hradu*, i díky přání TGM, Edvard Beneš. Důležitý byl pro hradní skupinu i největší československý bankéř Jaroslav Preiss, který zároveň patřil k národní demokracii a mohl tak tuto protihradně

²¹ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 116-121.

²² KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 116-131.

zaměřenou stranu s Hradem sblížovat. Vedení českých socialistických stran bylo Hradu také nakloněno a stejně tak i agrárníci ministři a předsedové vlád. S respektem přistupovali k hradní skupině i někteří komunisté a němečtí politici. Z komunistů to byl především Bohumír Šmeral a z německých činitelů Robert Mayer-Harting, Franz Spina nebo Franz Křepek. Německá sociální demokracie měla k Hradu celkově vřelý vztah.

Výčet přátel Hradu z okruhu kulturního a uměleckého by mohl být prakticky nekonečný. Pro Hrad byli pochopitelně důležití novináři, předně to byl Arne Laurin (šéfredaktor vládních novin *Prager Presse*). Některé deníky a časopisy byly celým svým redakčním postojem prohradně zaměřené: *Lidové noviny*, *Národní osvobození*, *Přítomnost* (i když Peroutkův deník byl vždy o trochu více nezávislý). S hradem byli tedy spojováni lidé jako Peroutka, Karel Čapek, Eduard Bass a další. TGM a Hrad byli také obdivováni širokými vrstvami obyvatelstva, i když nelze říci, že by měli u slovenského a německého obyvatelstva takovou podporu jako u českého. Hrad byl na jedné straně výplodem československé demokracie, na straně druhé však představoval jakýsi přežitek monarchistického cítění. Skupina Hradu se formovala během celých dvacátých let. Do let třicátých vstupovala již s trochu menším významem, ale od vzniku republiky se bezpochyby podílela na demokratickém utváření státu a jeho stabilitě.²³

3.2. Časopis

Na první straně každého vydání *Přítomnosti* se vždy nacházel úvodník, který většinou psal sám Peroutka a který nesl strohý a rázný titul. Časopis byl strohý také po grafické stránce a jeho rozřídění do rubrik nebylo příliš rozvětvené, jak to vyznával například prezident Masaryk. Články pojednávaly o vnitřní a zahraniční politice, o hospodářství a kultuře. Objevovaly se zde především komentáře a ve třicátých letech se přidaly i rozhovory a reportáže. Na konci většiny čísel najdeme také otištěny dopisy čtenářů reagující na některý z předchozích článků. Peroutkova záliba v psychologii se promítla i do jeho časopisu (nacházela se tam i samostatná rubrika s názvem *Psychologie*). Velké množství článků vycházelo na pokračování a redakce také přebírala články z uznávaných západních časopisů. Charakteristické byly pro *Přítomnost* i ankety, ve kterých Peroutka vždy vyzval několik intelektuálů, aby se vyjádřili k nim zadanému tématu. (Největší ohlas měla anketa z přelomu let 1924 a 1925 s názvem „*Proč nejsem komunistou?*“)

²³ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 407-416.

V *Přítomnosti* pracovali většinou lidé, s kterými se Peroutka seznámil v redakci *Tribuny* nebo *Lidových novin*. O Francii psal hlavně Richard Weiner, o SSSR diplomat a publicista Josef Eduard Šrom a o sovětské kultuře Naděžda Melniková-Papoušková. Peroutka si na sovětské sekci velice zakládal a ta proto patřila k nejkvalitnějším. Zahraničněpolitickou sekci vedl Zdeněk Smetáček, pozdější vedoucí představitel vysílání rádia *Hlas Ameriky*. O domácí a zahraniční politice psal Hubert Ripka, o hospodářství Jiří Hejda a o vojenství N. J. Hauner. Ve třicátých letech psal o vojenských otázkách hlavně Stanislav Yester (vlastním jménem Emanuel Moravec). Komentáře k domácí politice pochází z pera Josefa Teichmana nebo Jaroslava Stránského. Vedle těchto stálých přispěvatelů publikovalo v *Přítomnosti* i mnoho československých kulturních a politických představitelů jednorázově. (Byli to například skladatel Bohuslav Martinů, Josef Čapek, architekt Josef Havlíček a další.) Reportáže o pouličních kraválech roku 1930 dodával Franta Kocourek, který byl populárním a odvážným reportérem až do své smrti v koncentračním táboře. *Přítomnost* nebyla uzavřena ani českoněmeckým přispěvatelům jako byli Egon Erwin Kisch nebo překladatel a spisovatel Otto Pick.

Již po třech letech existence časopisu se ukázalo, že více než kulturou se bude do budoucna zabývat politikou. Peroutka se stával stále uznávanějším a *Přítomnost* neměla mezi časopisy svého druhu v ČSR brzy žádnou konkurenci. Finanční situaci časopisu se ale podařilo stabilizovat až počátkem třicátých let, kdy se stal Peroutka také nejlépe placeným novinářem v republice. Po neúspěchu Národní strany práce a jejím rozpuštění se ale od *Přítomnosti* odtáhl prezident Masaryk, který už v roce 1927 uvažoval o založení nového časopisu vedeného Karlem Čapkem. To si prezident, i na žádost Jaroslava Stránského, nakonec rozmyslel. *Přítomnost* byla vydávána nakladatelstvím *Borový*, v jehož čele stál na počátku třicátých let Julius Firt.²⁴

I přes nesporné úspěchy časopisu hodnotil Peroutka při desátém výročí jeho vzniku celkovou situaci záporně. Litoval, že *Přítomnost* jako vzor nezávislého týdeníku neovlivnila ostatní žurnalistiku, která zůstávala neobjektivní a poplatná té které politické straně.²⁵ Dalšími názory Ferdinanda Peroutky se bude zabývat kapitola následující.

²⁴ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 127-146.

²⁵ PEROUTKA, F. *Po deseti letech*. *Přítomnost*, 3. 1. 1934. Roč. 11., č. 1. S. 1. an.

4. Ferdinand Peroutka

„Já si myslím, že vůbec nejpozoruhodnější, nejdojemnější a nejpůvodnější z Peroutkových mnoha děl je ona monumentální, celoživotní roboty jeho týdních statí...“²⁶

- Jiří Voskovec -

Nyní si musíme přiblížit osobnost a především názorový profil českého novináře, spisovatele a dramatika Ferdinanda Peroutky. I když je většina námi sledovaných článků v časopisu Přítomnost podepsána jiným autorem, tak je nutné brát v úvahu skutečnost, že Peroutka byl šéfredaktorem a vůdčí osobností redakce časopisu, takže musíme chápat, že výběr článků a celkový názorový profil Přítomnosti byl neodmyslitelně spjat s jeho osobou. Nejprve si ve zkratce představíme Ferdinanda Peroutku, poté ale věnujeme více prostoru jeho názorům týkajícím se otázek spojených s politikou, socialismem, nacionalismem a Němci a Čechy v jednom státě.

Ferdinand Peroutka se narodil 6. února 1895 v Praze. Jeho mládí bylo spojeno s odtažitým vztahem k otci a naopak láskou k matce. Navštěvoval gymnázium na Královských Vinohradech. Nevystudoval žádnou vysokou školu. Peroutka začal velice brzy publikovat jako novinář, ale zprvu se zajímal především o ruskou literaturu, francouzské umění a německou filozofii. Působil jako literární a umělecký kritik. Ve dvaceti čtyřech letech se stal šéfredaktorem politického časopisu *Tribuna*, který byl založen lidmi ze Svazu pokrokových českých Židů. V *Tribuně* působil Peroutka mezi lety 1919-1924.²⁷ Na léta spojená s časopisem *Přítomnost* se podíváme za chvíli. Teď si ještě ve stručnosti dopředstavíme Peroutkův život. Šéfredaktorem *Přítomnosti* byl Peroutka od roku 1924 do roku 1939. V té době byl také aktivním autorem (nejen) úvodníků v *Lidových novinách*. V roce 1930 začal psát své nejrozsáhlejší dílo *Budování státu*, které vycházelo sešitově na pokračování až do příchodu nacistů. Během druhé světové války byl Peroutka vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. Po válce se vrátil k novinářské činnosti a působil jako šéfredaktor deníku *Svobodné noviny* a časopisu *Dnešek*. Do parlamentních voleb

²⁶ PEROUTKA, F. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha, 1995. S. 293.

²⁷ KOSATÍK, P. *Čeští demokraté : 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha, 2010. S. 259-265.

roku 1946 také zasedal v Prozatímním národním shromáždění za Československou stranu národně socialistickou. Po únoru 1948 odešel do exilu, nejdříve do Anglie a poté do Spojených států amerických, kde vedl v letech 1951-1961 české oddělení rádia *Svobodná Evropa* a byl také jediným „nepolitikem“ v Radě svobodného Československa založené v únoru 1949 (Peroutka byl autorem její ustanovující deklarační). Až do konce svého života pobýval Ferdinand Peroutka v USA, kde také zemřel 20. dubna 1978 v New Yorku. Peroutka měl tři ženy, roku 1919 se oženil s Marií Bienefeldovou, se kterou měl dceru Evu, dále se oženil v roce 1930 a po smrti své druhé ženy ještě v roce 1955. Mezi Peroutkova nejvýznamnější literární díla patří již zmiňované Budování státu, úvahy o povaze českého národa *Jací jsme*, eseje v knize *Ano či ne*, *Demokratický manifest* nebo divadelní hra z prostředí nacistického Německa *Oblak a valčík* a smyšlený román o životě Jany z Arku *Pozdější život Panny*.²⁸

Ferdinand Peroutka jako blízký přítel Karla Čapka patřil také mezi tzv. pátečníky. Mezi české osobnosti, které se scházely ve vile Karla Čapka, patřil vedle Peroutky a bratří Čapků například Josef Kopta, Eduard Bass, Karel Poláček, Josef Šusta, Edvard Beneš, ale také prezident Masaryk. O skutečnostech okolo prezidenta Masaryka a časopisu *Přítomnost* jsme psali již výše, nyní se však podíváme na vztah prezidenta k Ferdinandu Peroutkovi. Tato dimenze Peroutkovi osobnosti je důležitá z hlediska „prohradního“ zaměření jeho revue. Traduje se, že Peroutku jako novinářský talent objevil právě Masaryk. Ve skutečnosti v něm skvělého novináře našel nejprve Antonín Švehla, tou dobou předseda vlády ČSR. Zaujal ho Peroutkův článek o Pětce. Švehla Peroutku pochválil u Masaryka a v dubnu 1923 navštívil novinář *Tribuny Lány*. TGM mu ihned nabídl vydávání časopisu. Peroutka k prezidentovi chodil nejprve na oficiální audience, z kterých se později staly soukromé návštěvy. Oba si rozuměli především díky obdivu k ruské literatuře a pragmatickému pohledu na svět. Peroutka měl v TGM vůdce, autoritu, ale také partnera k nekončícím debatám. Jejich vztah byl přátelský a polemický. Do *Přítomnosti* psal Masaryk pod pseudonymy jednak politické články, ale ve větší míře recenze angloamerické literatury, které se však podobaly spíše převyprávění díla a se kterými Peroutka příliš spokojený nebyl. Jak ukázala například Gajdova aféra z roku 1926, Peroutka byl sice zastáncem Hradu, ale *Přítomnost* se jejím výsadním nástupním prostorem nestala, protože Peroutka chtěl ukázat, že se rozhoduje vždy sám a není závislý na žádné organizaci. (Pouze jedinkrát se Peroutka v meziválečném období angažoval v politickém subjektu a narušil tak své vždy nezávislé postavení. Stal se členem Národní strany práce založené v roce 1925, která se považovala za stranu středu vyznávající

²⁸ OTÁHAL, M. *Ferdinand Peroutka muž přítomnosti*. Praha, 1992. S. 3-40.

moderní socialismus a liberalismus. Strana však nezaznamenala žádný volební úspěch a v roce 1930 se rozpustila. Zůstal po ní pouze diskusní *Klub Přítomnost*.²⁹⁾ Na druhé straně dokázal Peroutka Masaryka i podpořit, když se pro to ovšem sám rozhodl. Stalo se tak například v prezidentských volbách roku 1927. Trochu zakryté může zůstat, že Peroutka častěji komunikoval s Edvardem Benešem. Byli si blíže i věkem a Peroutka se nikdy nestal jeho kritikem. Naopak v něm viděl nejlepšího ministra zahraničních věcí, jakého si Československo mohlo přát.³⁰

Na tomto krátkém shrnutí vztahu Peroutky s prezidentem Masarykem si můžeme povšimnout především dvou věcí. Přítomnost byla „prohradním“ časopisem, ale na druhé straně vidíme, že Peroutka si chtěl vždy uhájit vlastní názor a nezávislost na jakékoliv politické organizaci (výjimku, ze které se jistě poučil, tvořilo jeho členství v Národní straně práce). Není proto zcela jednoznačné označovat Přítomnost za časopis ryze „prohradní“ linie. Peroutka psal prostě vždy sám za sebe a ne za nějaký myšlenkový směr nebo ideologii. Druhým poukazem na Peroutkův názorový svět je jeho, s Masarykem společný, pragmatický pohled na politiku. Čapkova a Peroutkova generace celkově vyžadovala humanitu a jednání, které je zodpovědné a užitečné hlavně pro stát.

Je snadné označit Ferdinanda Peroutku za psychologa, protože se vždy snažil do lidí vcítit a porozumět tak jejich pohnutkám. Je také všeobecně znám jeho zájem o psychologii.³¹ Není však úplně jednoduché zařadit Peroutku do určitého politického proudu. Sám Peroutka se podle tehdejšího redaktora Lidových novin a protinacistického odbojáře Zdeňka-Bořka Dohalského řadil k politice středu. To Dohalský dále naznačuje, když píše: „*Pro levici je Ferdinand Peroutka zjevem obtížným, neboť ji kritizuje. Pro pravici nebezpečným, neboť jí ve všem pohrdá.*“³² Zajímavá je také vzpomínka Ladislava Matějky, který prožil insigniádu na straně českých nacionalisticky laděných studentů. Matějka viděl Němce jen jako odvěké nepřátele, poté mu ale jeho starší spolužák Jiří Hájek doporučil číst Peroutku a „Lidovky“, protože sám Hájek rozlišoval Němce na dobré a špatné. Matějka píše: „*Číst Peroutku bylo jako mokřý hadr na vlastenecký zápal.*“ Peroutka podle něho vždy kázal o „*slušnosti, mužství a mravnosti a o tom, že humanitní vztah k Němcům vždycky v minulosti byl a vždycky bude jedním z našich nejzákladnějších úkolů, poněvadž Němci vždycky byli a vždycky budou našimi sousedy.*“ Dále se vyjadřuje k Peroutkovu politickému zařazení: „*A tak Peroutku, kterého*

²⁹ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 171-187.

³⁰ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 87-103.

³¹ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 40.

³² PEROUTKA, F. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha, 1995. S. 237.

*kvintán-vlastenec v roce 1934 viděl na levici, septimán-antifašista v letech 1936-1937 viděl spíše na pravici.*³³ Peroutka byl však nejčastěji považován za socialistu, i když se jeho názor na tuto ideologii samozřejmě také vyvíjel. V době insigniády byl Peroutka řazen svými nacionalistickými protivníky daleko vlevo, právě proto nás bude zajímat jeho vztah k socialismu. Podstatné ale je, že jeho socialismus nesouvisel s komunismem, šel proti němu. Peroutka byl na straně lidu, ale jeho socialismus žádal především jistý individualismus, který kapitalismus lehce hlásal, ale Peroutka prohlédl, že individualitou kapitalismus ve skutečnosti pohrdá.³⁴ V době hospodářské krize pro Peroutku kapitalismus zkrachoval, což znamenalo jeho úplný příklon k umírněné levici. Nejčastěji volil sociální demokraty, kteří si podle něho vybírali umírněnější stránku marxistické teorie. Celkově ctil Peroutka hlavně britského labouristu Ramseyho McDonalda a čelního představitele sociální demokracie Rudolfa Bechyně.³⁵ Pro nás je tedy důležité poukázat na to, že v době insigniády stál Peroutka skutečně na straně levice, i když se sám hlásil k politice středu, ale rozhodně ho nelze považovat za komunistu, jak to činil na podzim roku 1934 pravicový tisk.

Další Peroutkovy názory týkající se témat souvisejících s myšlenkovým světem kolem insigniády si představíme vždy na začátku jednotlivých kapitol zkoumajících samotnou reflexi insigniády na stránkách Přítomnosti. Půjde nám především o Peroutkův postoj k mladým a nacionalismu a o jeho názor na soužití Čechů a Němců ve společném státě. Zde si na závěr řekněme hlavní zásady, kterými se řídil tento český demokratický novinář, spisovatel a dramatik a jedna z nejvýznamnějších osobností české kultury vůbec. Peroutka se vždy řídil hlavně kultem zodpovědného a pracovitého člověka, kultem mužnosti a gentlemanství.³⁶

³³ PEROUTKA, F. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha, 1995. S. 277-281.

³⁴ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 148-156.

³⁵ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 241-246.

³⁶ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl, 2003. S. 189.

5. Politický a společenský kontext

Vztah Čechů a Němců ve společném československém státě je velice širokým problémem, kterým se zabývalo a ještě bude zabývat mnoho prací. Pro naše téma je však tento vztah důležitý, protože patřil k podnětům českého nacionalismu a fašismu, který byl připomínán nejen v souvislosti s událostí zvanou insigniáda v roce 1934. V celé německé společnosti v ČSR (a v německé společnosti vůbec) hrálo minimálně od roku 1848, zejména pak od vzniku německého národního státu, mimořádnou úlohu přesvědčení o výjimečnosti německého národa. Němci v ČSR se nikdy nemohli smířit se svým statutem menšinového národa podřízeného zákonům „cizího“ státu. Nemohli se smířit s podřízením se národu, který považovali za méně rozvinutý než národ německý, proto se většina z nich rozhodla statut menšiny nepřijmout a neakceptovat ani existenci samostatného československého státu. Druhá polovina dvacátých let 20. století byla ve znamení zapojení členů německých aktivistických stran do československé politiky. V roce 1926 se do vlády ČSR dostali němečtí křesťansko – sociální ministři Franz Spina a Robert Mayer-Harting (jako ministři školství a spravedlnosti). Byli to první němečtí ministři v československé vládě. Šlo o velký krok k překonání národnostních problémů. Tyto tendence podporovalo tehdy i demokratické Německo. Skutečnost přijetí německých ministrů, kteří se tak účastnili na řízení celé občanské společnosti ve státě, museli přijmout i čeští nacionalisté, i když neustále dávali najevo svůj nesouhlas. Do této doby bylo učiněno však velice málo smířlivých kroků mezi oběma národy. Z německé strany se o ně snažili většinou německy mluvící Židé, kteří se často angažovali i v univerzitní politice, i když se z hlediska národnosti pro potřeby sčítání lidu v ČSR často již mezi Němce nehlásili. Čechy a Němce ve společné politické straně bychom zase například našli pouze ve straně komunistické. I když německá sociální demokracie v ČSR stála nejvíce z německých stran na straně demokratismu, přesto i ji do velké míry ovlivnily dlouhodobé vývojové rysy německé společnosti přivedené k fašismu a nacismu. I německý aktivismus se tedy dostal do hluboké krize. V české společnosti byla situace jiná. Ustavení demokratického státu bylo jedinou možností, jak stabilizovat stát malého národa uvnitř Evropy. Na rozdíl od německé společnosti nebyla ta česká tolik náchylná k přijímání vůdcovských a diktátorských systémů. I přesto se však tyto okrajové

ideologické prvky v české společnosti nacházely, především v podobě nacionalismu a komunismu.³⁷

Akademická mládež, od které by se dalo očekávat, že dojde v centru Prahy společného sblížení v rámci vědecké a intelektuální činnosti, se zachovala právě naopak. Budova Karolina měla dva vchody a každý využívala národnostně jiná část univerzity. Pražské korzo kolem ulice Na Příkopěch se tak stávalo spíše místem studentských bitek, ale ani profesori (prakticky nesvazováni jazykovou bariérou) nenacházeli společnou řeč. Tendence k porozumění se neprosadily ani u dělnické mládeže křesťansko – sociálního a socialistického zaměření, i když pokusy zde nechyběly.³⁸

V této kapitole se podíváme na politické, sociální a hospodářské pozadí, ze kterého vzešel český nacionalismus, respektive celkově záporný vztah mezi Čechy a Němci, jak nám ho ukázala sledovaná insigniáda. I samotné téma insigniády se vyvíjelo hned od vzniku republiky, kdy se pochopitelně řešily i otázky týkající se Karlo-Ferdinandovi univerzity. Počátky českého fašismu musíme také hledat již na začátku dvacátých let 20. století a otázka česko-německého vztahu byla aktuální dokonce od prvních hodin existence nové republiky. Proto se v této kapitole podíváme na zmíněná témata ve dvacátých i na počátku třicátých let, samostatnou podkapitolu věnujeme českému nacionalismu, stručnému shrnutí dějin Karlova učení a přiblížíme si události kolem předání insignií a jejich společenskou reflexi.

5.1. Dvacátá léta. Národní nebo národnostní stát?

Odpoledne 28. října 1918 byl přijat první zákon nově vzniklého státu. Jeho přijetím se stal Národní výbor československý zároveň nejvyšším zákonodárným sborem. Vybudování státu nebylo samozřejmostí, jednalo se o výsledek komplexu událostí a složitého procesu, které 28. říjnu předcházely. To, jestli bude nový stát ve středu Evropy úspěšný nebo alespoň životaschopný, měla ukázat až léta následující. První problémy národnostního charakteru ale začaly již paralelně v době vzniku ČSR, kdy se formovalo také samostatné Německé Rakousko. Národnostní otázka českých zemí s velkým podílem německého obyvatelstva byla zakořeněna hluboko v 19. století (i dříve) a v těchto převratných dobách se zákonitě musela opět prodat na povrch.

Dne 29. října se němečtí poslanci z Čech ve Vídni usnesli na vytvoření provincie Deutschböhmen, do jejíhož čela se postavil německý nacionalista Rudolf Lodgman von Auen.

³⁷ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 228-233.

³⁸ SEIBT, F. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, 1996. S. 272-279.

O den později vznikly další německé provincie na území českých zemí – Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. Jak Češi, tak Němci se v této době oháněli právem národů na sebeurčení z pera amerického prezidenta Wilsona. Problém však tkvěl ve skutečnosti, že naplnění německého práva na sebeurčení by znamenalo znemožnění sebeurčení celého národa Čechů. První světová válka probudila na obou stranách silnou vlnu nacionalismu. Češi byli opojeni vítězstvím a založením vlastního státu a Němci chtěli znovu dokonat myšlenku Velkoněmecké říše. I přes rakouské a německé protesty bylo české německy hovořící pohraničí do konce listopadu 1918 obsazeno prořídou československou armádou s tím, že většinou se tak stalo bez boje. (Na počátku prosince pak probíhaly v Praze protiněmecké a protižidovské demonstrace.³⁹) Němečtí politici z Čech emigrovali do Vídně, kde organizovali exilové vlády obsazených provincií. Další eskalace konfliktu přišla na přelomu února a března 1919, kdy byly v Německém Rakousku vypsány volby do Národního shromáždění, kterých se demonstrativně chtěli zúčastnit i němečtí poslanci z českých zemí. To bylo československou vládou zakázáno, a když se 4. března ve Vídni poprvé sešlo zvolené Národní shromáždění, tak v ČSR začalo docházet k německým demonstracím. Čtyřiapadesát zastřelených německých demonstrantů vrhlo stín na česko-německý vztah v První republice po celá dvacátá léta. Dne 4. března 1919 jsme tak mohli v nové republice zaznamenat první výsledek bezhlavého nacionalismu a šovinismu.⁴⁰

České a německé rodiny byly na českém území (nejvíce v pohraničí a v Praze) velice propojeny. Lidé udržovali stejné zvyky a způsob života, který se měnil spíše s ohledem na region, nikoli na národnost. Nápadné bylo i promísení rodinných jmen. Češi zdůrazňovali existenci České země jako státního útvaru, který zde byl bez změnění hranic po tisíc let. Němci zas argumentovali osmisetletým usazením v českých zemích a nespornou hospodářskou a kulturní vyspělostí. I prezident Masaryk, vždy hájící myšlenku společného soužití, podporoval v popřevratové době české argumenty. Sčítání lidu z roku 1921 (daleko věrohodnější než to z roku 1910) ukázalo, že i skladba obyvatelstva nyní nahrávala více Čechům. V českých zemích se v roce 1921 přihlásilo k české národnosti 6 775 000 obyvatel a k německé 3 061 000. (Němci byli do jisté míry oslabeni tím, že v tomto sčítání lidu se mohli poprvé přihlásit Židé k židovské národnosti, což bylo díky komunitě německých Židů v českých zemích pro Němce nevýhodně.)

Němečtí poslanci, kteří dleli v emigraci v Rakousku, vydrželi svůj opoziční postoj až do 24. září 1919. Toho dne se formálně vrátili do Československa a získali jeho občanství.

³⁹ KLÍMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl, 2000. S. 59.

⁴⁰ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 33-44.

Ihned se také zapojili do politického života v ČSR. V prosinci začala pololegálně fungovat Deutsche Nationalpartei (DNP) v čele s Lodgmanem, která zásadně odmítala československý stát. Již v září byla založena německá sociální demokracie, která (oproti svému pozdějšímu vývoji) stála nyní také v opozici vůči státu. V listopadu 1919 vznikla německá křesťansko-sociální strana a v lednu 1920 německý Svaz zemědělců. Hans Krebs a Rudolf Jung se postavili do čela Německé nacionálně socialistické dělnické strany (DNSAP), která vznikla již v květnu 1918 a zastávala nejtvrďší velkoněmecký nacionalismus. Otevřeně protistátní byly pouze DNP a DNSAP, zbytek německých politických stran sice Československu nebyl nakloněn, ale nechtěl republiku rozbít. Nejblíže státu stála německá sociální demokracie. Její zástupci ale ještě v prosinci 1919 podali ministerskému předsedovi Vlastimilu Tusarovi memorandum stěžující si na národnostní nerovnost. Němci tak vstoupili na politickou půdu nového státu, aby proti němu pouze demonstrovali, což bylo pro československou vládu naprosto nepřijatelné. Vláda ČSR také ještě setrvala na stanovisku, že dosavadní stav byl stále plodem revoluce, která byla ve své podstatě také protiněmecká.⁴¹

Revoluční národní shromáždění mělo jako svůj hlavní cíl připravení ústavu republiky. Ve vládě se přípravou ústavy zabíralo především ministerstvo vnitra vedené Antonínem Švehlou. Ústava nakonec vešla v platnost 29. února 1920. Vycházela z klasické teorie o demokratické správě společnosti a jejími hlavními zdroji byly ústavní listiny USA a Francie. Volební systém, který ústava přinášela, znevýhodňoval především vytváření sevřené opozice, což se na nějaký čas stalo zárukou stability státu. Ústava také podporovala vznik a existenci mnoha politických stran, což bylo pro První republiku charakteristické. Spory týkající se ústavy se točily především kolem pravomocí prezidenta republiky a kolem otázky ochrany národních menšin. Edvard Beneš stál u zrodu mezinárodní smlouvy na ochranu menšin. Byl to také právě on, kdo prosadil, že jedině spolupráce a rovná práva všech občanů povedou k upevnění stability státu. Proti němu stál nejdůrazněji Karel Kramář, který chtěl budovat striktně národní stát. Největší rozruch však vyvolala debata kolem ústavního zákona jazykového. Problém jazyka československého byl sice také velice žhavý, ale my se s ohledem na téma naší práce podíváme na otázku jazyka menšin, kterou se zabýval druhý paragraf tohoto zákona. Kompromisně bylo stanoveno, že v soudním okrese, v němž byla menšina zastoupena alespoň dvaceti procenty obyvatelstva, musely úřady komunikovat s občanem v jazyce jeho národnosti. Tento zákon byl opět kritizován ze všech stran. Národní

⁴¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 83-97.

demokracii přišel příliš umírněný a menšinám nepřilíš vstřícný, což nezměnilo ani jeho zpřísnění v roce 1926.⁴²

První československé parlamentní volby ukázaly, že demokratičnost volebního řádu přivedla k volebním urnám více voličů (především ženy). Tato skutečnost byla také pozitivně kvitována u německého obyvatelstva a bylo patrné, že národnostní rozpory byly překryty odlišnostmi třídními. Ve volbách, které proběhly bez problémů, zvítězila sociální demokracie a byla ustanovena (i když s určitými obtížemi) vláda rudozelené koalice. Celkem bez problémů proběhla i květnová volba prezidenta republiky, ve které získal drtivou většinu hlasů TGM a porazil tak dva komunistické a jednoho německého protikandidáta. Tím byl rektor Německé univerzity profesor teologie August Naegle.⁴³ V listopadu 1920 se přenesly další národnostní bouře i do hlavního města. Jejich příčinou byly tzv. teplické události, kdy byla rozvířena národnostní atmosféra snahou české menšiny v Teplicích o stržení pomníku císaře Josefa II., proti čemuž se postavili tamní Němci. Během těchto bouří obsadili Češi v Praze na několik dní redakce německých novin a zabrali i Stavovské divadlo spravované tou dobou Němci. Předání Stavovského divadla do rukou českého Národního divadla bylo velice pochvalně reflektováno českými nacionalisty a šovinisty. Pražský primátor Karel Baxa, již v té době známý pro svou zarytou nenávisť k Němcům a Židům, toto nelegální zabrání vzápětí posvětil. K vrácení divadla Němcům naopak vybízel ministr zahraničních věcí Edvard Beneš, který jim alespoň v době svého vládního předsednictví poskytl jako odškodné prostředky na založení tzv. nového pražského německého divadla.⁴⁴

Další parlamentní volby v roce 1925 přinesly úspěch komunistické straně, která se v českých zemích stala dokonce největší stranou a pouze vítězství agrárníků na Slovensku znamenalo, že se nestala největší stranou celé země. Úspěch komunistů podnítil také nové pravicové a profašistické úvahy o založení autoritativního režimu. Volby dále ukázaly, že Němci v českých zemích se začali klonit k aktivistické politice. (Tato skutečnost například politicky zcela zničila Rudolfa Lodgmana, který ve svém volebním kraji nezískal hlasy ani na jeden poslanecký mandát a z politiky tak odešel.) Propad zaznamenala také Československá národní demokracie. Vládu sestavil agrárník Švehla, i když se opět objevily potíže, které musely být řešeny úřednickým kabinetem Jana Černého. Vláda se definitivně ustanovila až v lednu 1926, ale její působení nebylo příliš dlouhé.⁴⁵ Předchozí parlamentní jednání

⁴² BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci. 1918-1938*. Praha, 2006. S. 184-212.

⁴³ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 123-137.

⁴⁴ KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl, 2000. S. 211-217.

⁴⁵ OLIVOVÁ, V. *Dějiny První republiky*. Praha, 2000. S. 141-150.

z prosince 1925 vyústila v další demonstrace českých šovinistů v ulicích Prahy. Po bouřích v Národním shromáždění, kterých se zúčastnili i němečtí poslanci zpívající německé písně, se v Praze konaly masové protiněmecké demonstrace již spojované s českým fašismem.⁴⁶

V polovině dvacátých let se dostala opět na pořad dne otázka národnostní. Vznikl Sudetoněmecký vlastenecký svaz, který již naznačoval, že bude razit iredentistické postavení vůči Československu. Švehlova vláda prakticky stihla pouze vydat nová vládní jazyková nařízení, která opět vyvolala pobouření u německých poslanců. Proti jazykovým nařízením vystupovaly hlavně DNP a DNSAP, ale ani aktivističtí poslanci s nimi nebyli spokojeni. Na konci února 1926 pak proběhly v pohraničí další (mnohde krvavé) demonstrace proti vládě.⁴⁷ Švehla se po německých protestních akcích zhroutil, podal demisi a v březnu byla opět sestavena úřednická vláda Jana Černého. Jazyková nařízení byla velice složitá, měla přispět k narovnání vztahů mezi Čechy a Němci ve smíšených oblastech, ale přesto neukazovala vůči Němcům očekávanou velkorysost. Vláda se v nich snažila o kompromis a vycházela vstříc především českým nacionalistům. V říjnu 1926 se na post ministerského předsedy opět vrátil Antonín Švehla, který začal jednat s německými aktivistickými stranami, které se v době jeho nepřítomnosti postavily na stranu vlády v otázce zavedení pevného celního systému agrárních výrobků. Nová vláda byla představena v říjnu 1926 a jejími členy se poprvé stali i němečtí ministři. Robert Mayer-Harting stanul v čele ministerstva spravedlnosti a Franz Spina vedl ministerstvo veřejných prací. I když národní demokracie nesouhlasila s přijetím německých ministrů, přesto se na nové vládě podílela (Kamil Krofta se stal náměstkem ministra zahraničí Beneše). Kromě krajně pravicových sil na obou stranách se tak nová politická reprezentace snažila smířlivými kroky o klid v národnostních otázkách.

Vláda mezinárodní koalice bez socialistických stran donutila českou a německou sociální demokracii vytvořit „mezinárodní opozici“, která vznikla pod taktovkou Antonína Hampla a Ludwiga Czecha v lednu 1928 na smíchovském sjezdu všech sociálních demokratů Československa. K nim se pochopitelně připojili i čeští národní socialisté. Změna nastala i u komunistů, kde se v roce 1929 prosadilo nové stalinské vedení. Lidovci se naopak začali z větší části přiklánět k pravicovým až fašistickým názorům. Švehlova panská koalice se musela vypořádat s podvratnou činností maďarského agenta z řad HSLS Vojtěcha Tukey, který byl odsouzen za zločin vojenské zrady s cílem odtrhnout Slovensko. Ne bez problémů byla přijata i správní reforma ČSR z let 1927/28, která oslabil centralistické sklony státní správy, když nově rozdělila ČSR na čtyři „země“. I přesto, že ani správní reforma nenaplnila naděje

⁴⁶ KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl, 2000. S. 508-509.

⁴⁷ KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl, 2000. S. 514.

německé menšiny, přinesly první zemské volby v prosinci 1928 vítězství německých aktivistických stran. V roce 1927 také proběhla třetí volba prezidenta republiky. Masaryk opět bez potíží zvítězil, když mu byl jediným protikandidátem pouze komunistický poslanec Václav Šturc. Dá se také říci, že tou dobou (ke konci dvacátých let) vrcholilo postavení Hradu jako politického činitele, který do jisté míry utvářel prvorepublikovou politiku, jak o tom již byla řeč v kapitole o časopisu *Přítomnost*.⁴⁸

Vraťme se však k otázkám národnostním. Dalším opatřením, které tuto problematiku během dvacátých let velice rozvířilo, byla otázka pozemkové reformy, která se na české straně nesla pod heslem „*Odčičme Bílou horu!*“. Německé politické strany pozemkovou reformu odsoudily především kvůli tomu, že byla přijata ještě Revolučním národním shromážděním, ve kterém neměla německá menšina zastoupení. Ve výsledku však pozemková reforma, která se stala jedním z pilířů československé revoluce, ale německé venkovské obyvatelstvo v ČSR nepoškozovala, byla zaměřena hlavně na šlechtické velkostatky. I přesto se stala dalším krokem, který vedl k napětí mezi Čechy a Němci, tentokrát v hospodářské sféře.⁴⁹

V roce 1929 Švehla opět onemocněl a v předsednickém úřadě ho na čas nahradil lidovec Jan Šrámek. Poté se již úřadu ujal další agrárník František Udržal. Českým agrárníkům se nepodařilo vytvořit blok s německým Bund der Landwirte, proto se Udržal dohodl s Masarykem na vypsání předčasných parlamentních voleb v říjnu 1929 v situaci, kdy se socialistická opozice stávala stále silnější. V této době republiku začaly ohrožovat další dvě skutečnosti: začínala hospodářská krize a komunistická strana prošla prostalinským převratem a zahájila i nacionalisticky orientovanou kampaň mezi německým obyvatelstvem. Předčasné parlamentní volby v říjnu 1929 však znamenaly opět celkové vítězství agrárníků. Byly sice oslabeny Švehlovy dřívější koalice, ale poměr mezi německými aktivisty a táborem negativistickým byl zachován. Se začátkem hospodářské krize lze poprvé sledovat příklon německých nacionalistů v ČSR k (zjednodušeně řečeno) nacismu, což se stalo výhledově dalším problémem pro demokracii Československé republiky. Premiér Udržal sestavil vládu celkem bez problému a zrodil se nový typ koalice – koncentrační, která sdružovala ve vládě téměř všechny strany, které nebyly protistátní.⁵⁰ Takto široká koalice odstartovala nové politické boje a parlamentní hašteření, které však jistě bylo lepší než diktatura.

⁴⁸ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 387-407.

⁴⁹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 479-490.

⁵⁰ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 550-563.

Celá dvacátá léta byla provázána především problémem mezi státem a jeho menšinovými národy. Na konci dvacátých let byla ale situace z tohoto hlediska poměrně klidná. V německé politice druhé poloviny dvacátých let převážil aktivistický směr a s fašisticky laděným negativistickým táborem šla asi jen třetina německých voličů z Československa. Ve dvacátých letech se také podařilo zmírnit český nacionalismus z doby popřevratové, ale s rostoucí hospodářskou depresí se začala více prosazovat pravicová hnutí (především mládeže) v československých nesocialistických stranách. Do období hospodářské krize ale vstupovala První republika na svém hospodářském a demokratickém vrcholu, i když se skryté hrozby na poli politickém, sociálním a národnostním pomalu začínaly drát na povrch.

5.2. Český nacionalismus a fašismus ve dvacátých letech 20. století

Vznik českého fašismu byl neodmyslitelně spjat se změnami v Evropě po první světové válce. Již z počátku byl pod vlivem především italského fašismu a přímým podnětem k jeho rozmachu byl atentát na ministra financí Aloise Rašína v lednu 1923. Po atentátu se v pravicových kruzích začalo volat po „vládě silné ruky“, načež byl v březnu 1923 vydán Zákon na ochranu republiky. Již v této době se začaly prosazovat německé a slovenské nacionalistické strany – Hlinkova slovenská ľudová strana a DNSAP. První zprávy o českém fašismu pocházejí již z roku 1922, kdy byl vystupňován český nacionalismus zaměřený především proti Němcům. Ten zároveň vystupoval i proti socialistům, Hradu a byl zaměřen i antisemitisticky. V letech 1922-1923 vzniklo několik krajně pravicových uskupení, které se později (zhruba za tři roku) spojily v jednu fašistickou stranu. Jednalo se o šovinisticky laděný *Klub červenobílých*, u jehož zrodu stál tajemník národní demokracie Josef Kučera, dále o *Národní hnutí*, jehož stoupenci nosili odznaky se zlatým mečem a písmenem „N“, a o moravskou fašistickou skupinu kolem týdeníku *Hanácká republika* (později přejmenovaný na *Národní republika*). Na počátku roku 1923 bylo v Kolíně zvoleno první ústřední vedení československých fašistů, v jehož čele stanul František L. Stelzig. V roce 1924 bylo opět v Kolíně ustanoveno Ústředí československých fašistů v čele s továrníkem Aloisem Klášterským. Rok 1925 byl ve znamení šovinistických rvaček, které čeští fašisté vyvolávali v Německém domě v Praze. Na počátku roku 1926 vzniklo studentské fašistické sdružení v čele s Janem Vrzalíkem, který byl později spojen také s organizací *Vlajka*.⁵¹

⁵¹ KLÍMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl, 2000. S. 364-379.

Po demisi Švehlovy vlády v březnu 1926 a nástupu úřednické vlády Jana Černého se snažili právě čeští fašisté využít těchto politických rozporů. Na konci března splynuly všechny fašistické organizace v jednu a vytvořily po vzoru fašistů italských *Národní obec fašistickou* (NOF). Ta začala spolupracovat se slovenskou *Rodobranou* (slovenskými fašistickými údernými oddíly) a vytvořila si vlastní údernou sílu tzv. *Omladinu*. Příznivý vztah k nově vzniklému fašistickému uskupení se projevil především u *Mladé generace* národních demokratů. Podporu českého fašismu bychom ale v následujících letech našly i u starších členů národní demokracie jako byl Karel Kramář, František Sís a další.⁵² Velké fašistické bouře přinesl vstup německých ministrů do vlády v květnu 1926.⁵³

Vedle fašistických skupin, o kterých byla řeč výše, se ve dvacátých letech začaly projevovat krajně pravicové proudy i v českých vládních stranách. Nejpatrnější příklon k fašismu jsme našli u *Mladé generace* národní demokracie. Kramářova strana se vnitřně diferenciovala již v roce 1923. Strana se rozdělila na dva tábory, které však na půdě strany setrvaly. „Demokratický střed“ strany s prohradním kurzem zastupovali například historikové Zdeněk Kalista a Kamil Krofta. Karel Kramář ve vedení strany se snažil naopak o protihradní politiku a jeho směřování vedlo více doprava. Extrémně napravo se v národní demokracii nacházela skupina *Mladé generace* v čele s Ladislavem Rašínem. Po neúspěchu ve volbách v roce 1925 se strana opět posunula více napravo a dokonce v duchu fašismu požadovala „akci“ na rozdíl od počínání v jejích očích neakceschopného parlamentu. Obdobně vypadala situace i u českých agrárníků. Lidová strana byla ve dvacátých letech rozdělena na dvě soupeřící křídla – na Moravě stál v čele strany msgr. Jan Šrámek, který fašismus odmítal, v Praze naopak strana pod vedením Bohumila Staška mířila výrazně napravo, přičemž ortodoxní pravice lidovců byla velice podobná Hlinkově straně na Slovensku.⁵⁴

Nejvýznamnějšími představiteli českého fašismu a nacionalismu byli ale především Jiří Stříbrný a Radola Gajda. Jiří Stříbrný stál v čele národních socialistů, jeho politická kariéra však byla provázena mnoha skandály, korupčními aférami a konflikty, do kterých se dostával i s prezidentem Masarykem. Největší problém ovšem nastal, když se stal členem národních socialistů Edvard Beneš, s jehož příchodem již nemohlo být pochyb o tom, že strana bude nadále více mířit prohradním směrem, což se Stříbrnému nelíbilo. V souboji s Benešem Stříbrný prohrál a se svými stoupenci byl ze strany v září roku 1926 vyloučen. Stříbrný se i nadále angažoval v politice, založil *Stranu slovanských národních socialistů*, ale

⁵² PASÁK, T. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha, 1999. S. 61-67.

⁵³ KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl, 2000. S. 548-553.

⁵⁴ ČECHUROVÁ, J. *Česká politická pravice*. Praha, 1999. s. 26-113.

v roce 1928 byl zbaven poslaneckého mandátu a do parlamentních voleb v roce 1929 již šel po boku Radoly Gajdy a Národní obce fašistické. S tou vytvořila jeho přejmenovaná *Strana radikálních slovanských socialistů* volební uskupení s názvem *Liga proti vázaným kandidátkám*, čímž Stříbrný opět získal poslanecký mandát.⁵⁵

Radola Gajda byl muž, který se stal legendou východní fronty první světové války. Po návratu do republiky si ho ale již v roce 1923 vybrali do svého čela *Červenobílí*. Státní představitelé ale chtěli mít Gajdu pod kontrolou a tak ho nechali v roce 1926 jmenovat náčelníkem generální štábu, kterým se tak stal jako první Čech. Gajda chtěl ovšem vedle své vojenské kariéry budovat především kariéru politickou, byl ale obviněn z podezřelých styků se sovětskými důstojníky, odvolán z funkce náčelníka generálního štábu a přeložen do výslužby. To Gajdu uvrhlo ještě více doprava. Poté byl obviněn z přípravy protistátního puče, který měl být spojen s pořádáním všesokolského sletu v roce 1926, a byl zbaven vojenské hodnosti. V roce 1927 se stal vůdcem NOF a o dva roky později se již sešel s Jiřím Stříbrným v Lize proti vázaným kandidátkám.⁵⁶ Některými historiky (například Antonínem Klimkem) jsou zásahy proti Stříbrnému a Gajdovi vykládány spíše jako snaha Edvarda Beneše a jeho blízkých získat moc. Jiří Kovtun naopak oba muže spojuje přímo s fašistickým a nacionalistickým hnutím a naznačuje, že akce proti nim byly vedeny zcela správně.⁵⁷

V srpnu 1928 se uskutečnil celostátní fašistický sjezd v Mladé Boleslavi, který se marně snažili překazit komunisté. Na přelomu let 1928-1929 se ukázalo, že NOF se nacházela v hluboké politické krizi, když byla neustále zmítána vnitřními rozpory. V této situaci navázala kontakt se Stříbrného slovanskými radikály a nic již nebránilo vytvoření Ligy proti vázaným kandidátkám. Hospodářská krize pochopitelně přinesla i českým fašistům větší množství stoupenců, nejednalo se však o tak velké přírůstky, které zaznamenal nacionalismus německý. Na konci dvacátých let bylo patrné, že příznivci Hradu mají nad fašismem velkou převahu. Český nacionalismus a fašismus stál pouze na okraji politického spektra a většinou nebyl chápán jako hrozba.⁵⁸

5.3. První polovina třicátých let a důsledky hospodářské krize

⁵⁵ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 392-399.

⁵⁶ KLIMEK, A. *Vítejte v první republice*. Praha, 2003. S. 32-35.

⁵⁷ DEJMEK, J. *Pozoruhodná syntéza o české meziválečné demokracii*. In: ČČH, 2/2009, roč. 107. S. 366.

⁵⁸ PASÁK, T. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha, 1999. S. 82-96.

Na přelomu dvacátých a třicátých let se československý stát jevil svým občanům jako stabilní a ustálená skutečnost. Jeho stabilita však do doby hospodářské krize spočívala především na hospodářském úspěchu „zlatých“ dvacátých let. Vedle toho ale působila od vydání československé ústavy v roce 1920 všudypřítomná národnostní rivalita. V roce 1929 bylo do 66 německých poslaneckých křesel zvoleno 51 zástupců aktivistického bloku (a ve vládě pouze vystřídal Mayer-Hartinga jeho kolega Ludwig Czech), což mohlo naznačovat, že většina německého obyvatelstva společný stát uznává. Zároveň je nutné poukázat na to, že důležitou součástí stability První republiky dvacátých let byla bezesporu osobní autorita prezidenta Masaryka.⁵⁹

Jak je známo, hospodářská krize zasáhla v největší míře německé obyvatelstvo v pohraničí (především v severní části republiky), které trpělo velkou nezaměstnaností. Byla tak připravena půda pro vznik masového hnutí, které by semklo německou politiku v ČSR. V roce 1929 nebyl hospodářskou krizí ještě plně zasažen průmysl, zatímco zemědělství na tom již bylo velice zle. Premiér František Udržal se snažil řešit situaci kompromisně, ale to se nelíbilo radikálům v jeho straně i mimo ni, kteří se tak začali sblížovat s národními demokraty a fašisty. Vláda ČSR se snažila hospodářskou krizi ze všech sil vyřešit. V červnu 1930 byl přijat zákon o zvýšení cel na obilí a živočišné výrobky (v roce 1932 byl zřízen Syndikát pro obilí). Došlo k novelizaci gentského systému i bankovníctví. V této těžké situaci se vládní kroky zdály velice bezkonceptní a agrárníký předseda vlády Udržal se dostal do sporu i s vlastní stranou, kde se stále více radikalizovala *mladá generace* účastníci se některých krajských akcí opozice a NOF. V říjnu 1932 proto vystřídal Udržala v čele vlády jeho stranický kolega Jan Malypetr. V nové vládě se stal ministrem sociální péče německý sociální demokrat Ludwig Czech, který tak mohl řešit problémy svých „krajanů“ postižených v pohraničí masovou nezaměstnaností. Malypetrova vláda přišla se sérií protikrizových opatření, z nichž bylo nejdůležitější schválení zmocňovacího zákona a zřízení obilního monopolu. Zmocňovací zákon se stal trnem v oku především komunistům a fašistům, kteří se bouřili proti diktatuře Hradu, protože pravomoc premiéra byla v tomto zákoně ještě omezována spolupodpisem prezidenta republiky. Proti zákonu, který od listopadu 1933 vyřazoval parlament z rozhodování o hospodářských záležitostech, brojila také národní demokracie, lidovci a pravicová část agrárníků. V červnu 1934 byla devalvována československá koruna a v červenci byl zaveden obilní monopol. Všechny tyto kroky měly za

⁵⁹ POLÁK, S. T. G. *Masaryk. Za ideálem a pravdou 6 (1919-1937)*. Praha, 2012. S. 71-72.

následek oslabení vlivu Živnobanky, což způsobilo, že se národní demokracie stočila do pravicové opozice.⁶⁰

Jisté bylo, že hospodářská krize bude mít v Československu jak následky hospodářské a sociální, tak politické. Nedá se říci, že by sama hospodářská krize zapříčinila otevřený národnostní konflikt mezi Čechy a Němci. Problémy v tomto vztahu zde byly již hluboko v 19. století. Ve dvacátých letech století dvacátého se zdálo, že se bude dát tyto problémy do jisté míry řešit. Opětovné vyostření národnostních problémů v republice ale přinesla skutečně až hospodářská krize. Národní cítění a z něj vyplývající konflikty mají totiž vždy své kořeny také v oblasti sociální. Na prahu třicátých let tedy stálo určité množství československých politických i jiných organizací na straně extremismu. Demokratický stát proto musel od počátku nového desetiletí budovat své bezpečnostní složky daleko horlivěji. Byla sledována domácí i zahraniční činnost jednotlivců i organizací. Doma se jednalo hlavně o stávky, tělovýchovné organizace a branná a extremistická uskupení politických stran a hnutí (NOF, DNSAP, radikální pravice národní demokracie a lidovců nebo *Vlajka*). Zvláštním bezpečnostním opatřením podléhala KSČ. V zahraničí byl sledován vývoj především v okolních státech s největším důrazem na Německo po lednu 1933. Všechny zásahy proti legálním organizacím byly pro vládu velice složité. V době hospodářské krize byly zakazovány demonstrace v pohraničí, které organizovala KSČ spolu s nacisty, a byl cenzurován komunistický a nacistický tisk. Samozřejmě docházelo při těchto státních perzekucích k přehmatům (například tzv. střílení do pracujících), které měly opět za následek, že se stále více občanů přiklánělo k extrémistickým hnutím. Komunisté chtěli, zjednodušeně řečeno, docílit diktatury proletariátu, čeští fašisté diktatury po vzoru Mussoliniho Itálie a DNSAP chtěla připojení k Velkoněmecké říši. Nebezpečí pocházející z těchto politických a ideových končin bylo veliké, proto se již na počátku roku 1933 začalo ve vládních kruzích otevřeně hovořit o možném zastavení činnosti nebo rozpuštění těchto stran.⁶¹

Předznamenáním tvrdých opatření státu byl již proces se členy sudetoněmecké nacionalistické organizace *Volkssport* v září 1932. Vedle turnerského hnutí vznikl *Volkssport* jako polovojenská organizace typu SA či SS již v roce 1929. Nová organizace byla jako první vzorově řízena podle vůdcovského systému, měla svou legální i ilegální strukturu a měla plnit specifické úkoly. Zemským vůdcem v Čechách se stal nacistický poslanec Hans Krebs. Mladí muži byli ve *Volkssportu* prakticky cvičeni v bojových dovednostech a u mládeže budili obdiv díky uniformě a různým praporům, které však československé úřady brzy zakázaly.

⁶⁰ OLIVOVÁ, V. *Dějiny První republiky*. Praha, 2000. S. 181-184.

⁶¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 116-122.

Hlavním úkolem Volkssportu bylo získávat nové stoupence a terorizovat nacistické odpůrce. V roce 1932 měla organizace již 40 000 členů. Členové Volkssportu fungovali v ČSR jako nacističtí špioni a organizace sama měla zajišťovat ilegální spojení mezi DNSAP a NSDAP. Od roku 1930 byl Volkssport státními úřady různě omezován. V březnu 1931 proti němu vláda zahájila tažení na základě zákona na ochranu republiky. V září přišla první zatčení, následovaly pokuty a domovní prohlídky a 22. února 1932 byl Volkssport úředně rozpuštěn. Zatčeno bylo poté přes 200 osob a před krajským soudem v Brně se konal velký proces. Ze sedmi obžalovaných byli čtyři členy Volkssportu a zbylí tři studenty Německé univerzity v Praze a členové *Studentenbundu*. V září 1932 byl vynesen rozsudek: obžalovaní byli odsouzeni za spolčování proti republice a organizování branných sil k tomuto účelu, tresty byly velmi mírné (nejvyšší byl 3 roky vězení) a po roce byly dokonce Nejvyšším soudem v Brně sníženy pro zmatečné řízení. Proces zaujal širokou veřejnost v ČSR, ale po protestech Adolfa Hitlera byl také předeheurou k německé protičeskoslovenské kampani.⁶²

Po procesu s Volkssportem bylo jasné, že represe ze strany státu brzy postihnou i DNSAP, která se již otevřeně hlásila k programu NSDAP. V opačném postavení byly v době krize dvě německé strany v ČSR – agráři a sociální demokraté. Obě strany upevňovaly svazky se svými českými protějšky. Němečtí agráři a sociální demokraté odmítli německý šovinismus, ale také chtěli, aby se stejným metrem posuzoval i fašismus český. Sociální demokraté věnovali péči německým emigrantům a jejich protifašistické nálady ještě více posílil Dollfussův klerofašistický převrat v Rakousku 7. března 1933. Socialistická mládež poté v roce 1934 organizovala protifašistická setkání, při kterých docházelo k násilným střetům s henleinovci a jejich ordnery. Obrat naopak nastal u německých křesťanských sociálů, kteří sice DNSAP a nacionalisty odmítali, ale po encyklice papeže Pia XI. se postavili proti socialismu a liberalismu. I přes autoritu Mayer- Hartinga se obrátili proti vládě, když utrpěli porážku v parlamentních volbách v roce 1929. Poté, co uzavřel Vatikán konkordát s Německem, již nic nebránilo německým křesťanským sociálům v ČSR v čele s Karlem Hilgenreinerem, aby své sympatie k nacistickému režimu projeví veřejně.

V únoru 1933 byli zatčeni čtyři němečtí poslanci (Rudolf Jung, Hans Krebs, Leo Schubert a Rudolf Kasper) podle zákona na ochranu republiky. I když byli v červenci propuštěni, tak vyšetřování ještě nebylo u konce. Mezitím ale nacisté v ČSR zjistili, že již nemají co ztratit, a od nástupu Hitlera k moci vědomě provokovali české úřady (například nošením hákových křížů na oblečení). Vláda přijala další opatření týkající se jednacního řádu poslanecké sněmovny, která by se dala vyložit jako omezování parlamentních svobod, ale

⁶² KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 122-128.

v době, kdy poslanci extremistických stran neustále rušili jednání poslanecké sněmovny (stejně tak i senátoři v senátu), byla tato opatření nutností. V letech 1933 a 1934 byl opětovně zostřován zákon na ochranu republiky a v červenci 1933 byl přijat také tzv. malý tiskový zákon omezující volnou kolportáž tisku. Tyto kroky československé autoritativní demokracie se mohou zdát na demokratický režim velmi přísnými, ale i díky nim byla Československá republika v první polovině třicátých let posledním demokratickým (i když autoritativně demokratickým) režimem ve střední Evropě. To se nezměnilo, ani když byl 25. října 1933 senátem přijat Zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran. Tento zákon již zcela otevřeně mířil proti DNSAP.⁶³

S rozvratnými tendencemi politiky sudetských Němců počítal Hitler již před svým převzetím moci. DNSAP se však na podzim 1933, den před svým zákazem, sama rozpustila, čímž německá pravice ztratila stranickou základnu. Dne 1. října 1933 byla založena *Sudetoněmecká vlastenecká fronta* Konráda Henleina, která si již kladla za cíl sjednotit všechny Němce v ČSR v rámci jedné politické skupiny a jednoho názoru. Konrád Henlein vynikal již v německém tělovýchovném hnutí turnerů a právě on stanul v čele nové německé organizace, když nejtvrďší československý německý nacist Hans Krebs uprchl do Německa. Stát v čele nového hnutí také odmítl rektor Německé univerzity v Praze Marian San Nicoló, i když byl silným nacionalistou a antisemitou. Nová Sudetoněmecká vlastenecká fronta měla být ze strany státu nenapadnutelná, protože na rozdíl od DNSAP hlásila loajalitu k ČSR. Nová organizace nebyla ustanovena jako politická strana a odsuzovala antisemitismus a rasovou otázku. To vše hlásali organizátoři tohoto uskupení samozřejmě pouze navenek. Jednak chtěli získat širší základnu německých občanů (těch, kteří do té doby byli neutrální nebo proti Hitlerovi), jednak potřebovali čas, protože již na jaře roku 1934 měla československá policie dost důkazů pro rozpuštění Sudetendeutsche Heimatsfront. Během té doby budovala organizace stranickou strukturu a masově nabírala členstvo. K rozpuštění organizace mělo dojít v dubnu 1935, kdy ho ale agrárníci odmítli a k jejich stanovisku se přidal i TGM. Do květnových voleb šla SHF přejmenována, protože vláda odmítla, aby kandidovalo uskupení označující se pojmem „fronta“. Nástup Henleinovi strany silně zasáhl všechny německé strany v ČSR, které se mu do jisté míry přizpůsobily, aby nebyly odsouzeny k úplnému zániku.⁶⁴ Další vývoj německé politické pravice spojený s Konrádem Heinleinem je všeobecně znám a časově i překračuje dobu insigniády, takže se jím v této práci nebudeme

⁶³ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 128-142.

⁶⁴ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 183-219.

zabývat.⁶⁵ Poznamenejme pouze, že se Henleinova nová strana *Sudetendeutsche Partei* (SdP) stala v parlamentních volbách roku 1935 nejsilnější stranou. Ukázalo se, že snahy aktivistických stran překonat slabiny československé demokracie byly liché, zatímco Heinlein se těchto slabin rozhodl využít.⁶⁶ My se nyní podíváme na některé další evropské a domácí události, které v určité míře ovlivňovaly politické a společenské klima První republiky na počátku třicátých let 20. století.

Vedle pouličních násilností Gajdových fašistů, které však ponechávaly veřejnost celkem klidnou, se v roce 1933 ukázalo německé i české fašistické hnutí jako možné ohrožení demokracie až na základě řádění nacistů v Německu, které bylo provázené velkým odlivem demokratů, Židů, socialistů a komunistů do ČSR. Na československou veřejnost působily i některé události ze zahraničí. Například byl sledován proces s bulharským komunistou Georgi Dimitrovem nebo boje mezi fašistickou *Heimwehr* a socialisty v Rakousku. Rukou ustašovského fašisty byl spáchán atentát na francouzského ministra zahraničních věcí Luise Barthoua a jugoslávského krále Alexandra I. v Marseilles v říjnu 1934. V Československu zasáhli nacističtí agenti do doby insigniády také. V srpnu 1933 byl v Mariánských Lázních zavražděn německý emigrant a filozof židovského původu profesor Theodor Lessing.⁶⁷

Všechny tyto události tak vedly k vytváření protifašistických aktivit. V únoru a březnu 1934 organizovali sociální demokraté, komunisté a národní socialisté demonstrace a stávky upozorňující na krvavé účtování se sociálními demokraty a komunisty v Rakousku. Vedle těchto levicových antifašistů mluvili proti fašismu i lidé, kteří byli komunisty k fašistům přirovnáváni. Mnozí z nich, například tehdejší generální tajemník agrární strany Rudolf Beran, však před fašismem varovali. Proti fašismu vystupovali také kulturní pracovníci. Nejen levicově laděná inteligence, ale například i Jiří Voskovec s Janem Werichem vydali svůj protifašistický manifest. Spolupráce demokratických antifašistů a komunistů však byla téměř nemožná.⁶⁸

Hospodářská krize československou společnost velice poznamenala, ale odpovědi na krizi nebyly tak antidemokratické a totalitní jako v Německu. I když se takovéto tendence objevily, v národnostně české společnosti se neprosadily a zůstaly na okraji. U státních

⁶⁵ SEIBT, F. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, 1996. S. 299-304.

⁶⁶ SLÁDEK, M. *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Hodkovičky, 2002. S. 51.

⁶⁷ KLIMEK, A. *Vítejte v první republice*. Praha, 2003. S. 208-211.

⁶⁸ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 264-269.

menšin se vyskytly ve větší míře, i když se extrémistické tendence u menšinového obyvatelstva rozhodně nedají generalizovat. Československá demokracie tedy obstála.⁶⁹ Německá nacionálně socialistická strana – DNSAP- dokázala krize využít především proto, že nejvíce byl zasažen lehký průmysl v severních pohraničních oblastech, které obývalo převážně německé obyvatelstvo. DNSAP tak mohla v roce 1931 začít s masovou náborovou akcí. Špatnou ekonomickou situaci dávala za vinu státu, což bylo srozumitelné pro všechny vrstvy německého obyvatelstva. Po nástupu Adolfa Hitlera k moci se již DNSAP snažila otevřeně využít hospodářské krize a národnostní různorodosti Československa, aby podpořila mocenské zájmy nacistického Německa.⁷⁰ Dále přispěly k růstu německého nacionalismu chyby českých úřadů, vlády a ozbrojených složek. V roce 1931 byla například krvavě potlačena umírněná demonstrace ve Frývaldově. I tyto chyby nepochybně vedly k nechuti většiny českých Němců setrvat s Čechy v jednom státě.⁷¹

Na druhé straně například právě insigniáda ukázala, že Hrad a levice po krizi dokáží čelit českým nacionalistům a nesklouznou k protiněmeckému šovinismu. Již na jaře 1933 zahájil svou kampaň proti veškerému extremismu Demokratický blok sdružující na české politické scéně sociální demokraty, národní socialisty, Československou obec legionářskou, Ligu pro mír a svobodu a další menší organizace.⁷² Tato část společenskopolitického spektra také poskytla pomoc německým demokratům, socialistům a Židům. To, že Hradu a zmiňované levici chyběla dostatečná rychlost a efektivita při řešení německé otázky v ČSR, je již věc jiná.⁷³

Snahy o vyostření sporů mezi Čechy a Němci na počátku 30. let nepřicházely pouze od německých nacionalů a DNSAP. I nacionalisté čeští, kteří byli nazýváni (nebo se sami nazývali) fašisty, se stávali radikálnějšími. Čeští nacionalističtí radikálové byli reprezentováni především Národní obcí fašistickou v čele s Gajdou a radikálními slovanskými nacionalisty Jiřího Stříbrného a Karla Perglera. Tato dvě uskupení zpočátku fungovala jako Liga proti vázaným kandidátkám. Předvolební kampaň před parlamentními volbami v roce 1929 ukázala, že hlavním terčem Ligy proti vázaným kandidátkám bude především Edvard Beneš a celá politická linie Hradu. V roce 1930 „ligisté“ s podporou národní demokracie

⁶⁹ KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*. Praha, 2005. S. 636.

⁷⁰ OLIVOVÁ, V. *Dějiny První republiky*. Praha, 2000. S. 170-172.

⁷¹ KLÍMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české (sv. XIV.)*. Praha, Litomyšl, 2002. S. 125.

⁷² GREGOREVIČ, M. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha, 1995. S. 64.

⁷³ KURAL, V. *Konflikt místo společnost? Češi a Němci v československém stát (1918-1938)*. Praha, 1993. S. 134-135.

zorganizovali v Praze demonstrace namířené proti Němcům. Útoky měly být vedeny na Německý dům, německé divadlo a redakce německých novin. Policie jim však zabránila a došlo tak „pouze“ k drancování německých a židovských obchodů a kaváren. Fašističtí demonstranti zaútočili nakonec i na redakci Českého slova, což byl hlavní výraz celé této akce – útok proti hradní a Benešově politice, které spolupracovaly s německými demokratickými stranami v ČSR. Ačkoliv se celá akce odehrála pouze na poli domácí politiky, způsobila Československu obtížnosti na poli mezinárodním, protože německá strana tak měla poprvé možnost oficiálně zaútočit proti Československu a ČSR na základě těchto událostí zdiskreditovat.⁷⁴

Nepokoje, demonstrace a „kravály“ v ulicích Prahy, které byly vyvolány právě zmíněnými fašizujícími se skupinami, nebyly odpovědí na projevy německého nacionalismu. O první živelné vyjádření odporu k Němcům ve třicátých letech se postarala víceméně náhoda: šlo o to, jakým jazykem budou dabovány nové zvukové filmy, které do Československa přicházely většinou s dabingem německým. Přes snahy Edvarda Beneše uklidnit situaci ze Ženevy ze zasedání Společnosti národů se pražský primátor, národní socialista Karel Baxa vyjádřil o demonstracích kladně.⁷⁵ (Antisemitské a nacionalistické zaměření dr. Baxy bylo již v té době dlouho známé.) Tou dobou začala Národní obec fašistická organizovat polovojenskou Obranu NOF, která se měla zaměřit na boj proti hlavním domnělým nepřátelům národa. Jak již bylo řečeno, Gajdovi a Stříbrnému šlo především o politický boj namířený proti Hradu. V roce 1931 ale přišel Stříbrný kvůli úplatkářské aféře o poslaneckou imunitu a Gajda byl obviněn z porušení zákona na ochranu republiky (kvůli organizování „filmových“ demonstrací) a byl zbaven poslaneckého mandátu.⁷⁶ Liga proti vázaným kandidátkám se v roce 1931 rozpadla a Gajda obnovil samostatnou NOF. Český fašismus byl provázen neustálými rozpory, neměl jednotný program a ideovou základnu. Obecně se Národní obec fašistická hlásila k italskému stavovství. NOF vystupovala proti nacismu, především proti Němcům v ČSR, ale například nenávisť vůči Židům s nacismem sdílela. Během hospodářské krize se fašistům dařilo získávat nové stoupence - v roce 1932 měla NOF 37 238 členů. V tomto roce se fašisté tedy vrátili ke snaze budit strach. V noci z 21. na 22. ledna 1933 se uskutečnil fašistický tzv. židenický puč, který byl ale rychle zlikvidován. Většina účastníků byla zatčena, ale Gajdovi nebyla prokázána přímá účast na řízení puče, takže byl propuštěn. O rok později na podnět Kanceláře prezidenta

⁷⁴ OLIVOVÁ, V. *Dějiny První republiky*. Praha, 2000. S. 176-177.

⁷⁵ KOLÁŘ, F. a kol. *Politická elita meziválečného Československa. Kdo byl kdo 1918-1938*. Praha, 1998. S. 12.

⁷⁶ KLÍMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české (sv. XIV.)*. Praha, Litomyšl, 2002. S. 127-133.

republiky Nejvyšší soud rozsudky přezkoumal, tresty zhruba zdvojnásobil a na šest měsíců byl odsouzen i Gajda. Dne 7. dubna 1933 byla vytvořena spojením deseti fašistických organizací Národní fronta. Jejím předsedou se stal František Mareš a místopředsedou Radola Gajda. Na konci října 1934 se Národní fronta spojila s Národní ligou Jiřího Stříbrného a Národně demokratickou stranou a vzniklo tak uskupení s názvem Národní sjednocení.⁷⁷

V říjnu 1932 se reorganizoval fašistický klub *Vlajka* (vznikl již 3. dubna 1930). Nejprve byla *Vlajka* spíše diskusním klubem, v jehož čele stál posluchač Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jan Vrzalík. V říjnu 1932 se do jejího čela postavil zeměpisec a ideolog českého fašismu Stanislav Nikolau. *Vlajka* obhajovala pravost Rukopisů Královedvorského a Zelenohorského. Jejím čestným členem se stal univerzitní profesor František Mareš. Členy *Vlajky* a jejími podporovateli byli často lidé, kteří již dříve podporovali Gajdu nebo Stříbrného.⁷⁸ Program tohoto klubu by se dal samozřejmě označit za silně nacionalistický: Jan Vrzalík v redakční stati časopisu *Vlajka* s názvem „*Vám práce nastává!*“ z července 1932 body tohoto programu vytyčil. *Vlajkaři* požadovali učinit národ absolutním suverénem státní moci, chtěli změnit znění ústavy, vybudovat silnou armádu a reformovat školství, hospodářství, sociální politiku a kulturu na základě národních zájmů. Poslední desátý bod tohoto svolání přinášel výzvu ke spolupráci se slovanskými národy.⁷⁹ Časopis *Vlajka* navazoval na obdobný časopis *Průlom*. Někteří *vlajkaři* byli také členy národní demokracie. Klub měl silné protiněmecké zaměření a odpor ke komunismu. Vycházeli, především v hospodářských otázkách, z Mussoliniho Itálie a zastávali i antisemitské názory. Po nástupu Hitlera k moci ho *vlajkaři* začali obdivovat za jeho rozhodnost, za rozbití německé levice i za „noc dlouhých nožů“. V té době organizace vystupovala proti imigrantům z Německa a získávala si sympatie u pravicově laděné veřejnosti. *Vlajkaři* navázali styky i s luďáky a polskými Pilsudského nacionalisty. Po roce 1934 se *Vlajka* začala viditelně více sbližovat s německým nacismem, což se poté naplno projevilo především v době Protektorátu Čech a Moravy.⁸⁰ Nám zde však nejde o přesnou strukturu a fungování organizací českého fašismu, ale je nutné přiblížit si dobové společenské klima, které bylo ovlivňováno i těmito skupinami a z kterého mohla vzejít námi sledovaná událost- insigniáda. Boje týkající se předání starých insignií Univerzity Karlovy do českých rukou vyvolala z velké části fašistická skupina *Vlajka*. Proto jsme se právě na tuto organizaci podívali blíže.

⁷⁷ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 142-146.

⁷⁸ PASÁK, T. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha, 1999. S. 134-137.

⁷⁹ NAKONEČNÝ, M. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha, 2001. S. 32-33.

⁸⁰ PASÁK, T. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha, 1999. S. 134-137.

Vedle těchto okrajových politických uskupení byla ve třicátých letech důležitější s fašismem sympatizující a silně nacionalistická křídla československých nesocialistických stran. Jednalo se především o pravicová křídla agrárníků a lidovců. Na Slovensku také působila Hlinkova slovenská ľudová strana a v Čechách především Československá národní demokracie. Kromě národních demokratů a ľudáků se v námi sledovaném období však žádná takto pravicová frakce uvnitř svých stran neprosadila, i když po hospodářské krizi získávaly více úspěchů. Celkově však lze, podle profesora Kárníka, říci, že vždy šlo v českém prostředí hlavně o politický boj mezi jednotlivými uskupeními a ne o útok na stát a jeho suverenitu. (Alespoň ne z české strany.) Proti československé nacionalistické pravici vždy vystupovaly socialistické strany. Sociální demokracie několikrát žádala o zakázání Národní obce fašistické a i socialistické strany si na počátku třicátých let začaly vytvářet vlastní ozbrojené bojůvky. Čelní představitelé národních socialistů a sociálních demokratů se shodli, že je třeba bojovat proti českým fašistům a komunistům jako státu nebezpečným extrémním silám.⁸¹

Závěrem se dá říci, že politické myšlení českých fašistů bylo ve svých koncepcích velice zmatené, protikladné a nelogické, což se poté odráželo i v jejich činech.⁸² I když zůstal český fašismus a radikální nacionalismus v první polovině třicátých let na okraji politického spektra, ovlivňoval do určité míry rozpoložení české společnosti, což se poté naplno ukázalo při událostech spojených s předáváním insignií Univerzity Karlovy do českých rukou v roce 1934. Tato práce se na pozadí bojů o insignie bude také samozřejmě zajímat právě o český nacionalismus, který se ve velké míře projevoval především mezi mladými lidmi.

5.4. Karlovo učení

Pro krajní nacionalisty jak mezi Čechy, tak mezi Němci bylo vždy dobrou příležitostí ukázat se při sporných otázkách týkajících se národnostních záležitostí. Spor mezi Karlovou a Německou univerzitou v Praze na konci roku 1934 byl tak příležitostí nejlepší, protože se jednalo o hájení velice staré národní tradice. Formálně šlo o předání univerzitních insignií z německých do českých rukou. Tato práce si neklade ambice přinést ucelený pohled na vztah Němců a Čechů na Karlově univerzitě, ukažme si však na tomto místě ve zkratce určité mezníky tohoto vztahu týkající se ještě i doby před námi sledovaným obdobím.

Karel IV. založil Pražskou univerzitu roku 1348. Založil ji ve středověkém duchu, který nebral ohled na národy jako je známe dnes. Dá se říci, že společnou identitou studentů a

⁸¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Praha, 2002. S. 146-150.

⁸² GREGOREVIČ, M. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha, 1995. S. 61.

profesorů bylo křesťanství a jejich společným jazykem latina. Zhruba po dvou desetiletích začalo Karlovo učení fungovat jako zemská univerzita ve službách Říše a navštěvovali ho studenti prakticky z celé Evropy. Podle dobových matrik byla polovina studentů univerzity na konci 14. století německé národnosti a Čechů zde působilo zhruba 16-20%.⁸³ Studenti a učitelé byli rozděleni do čtyř „národů“ (český, bavorský, polský a saský), které však nekorespondovaly s příslušenstvím studentů k určité etnické nebo státní skupině, ale s geografickým směrem, ze kterého do Čech přicházeli. Dnes velice známá podoba pečetidla Karlovy univerzity ukazuje, že nelze vnímat tehdejší pražskou univerzitu jako vyloženě německou, i když je na něm zobrazena i říšská orlice. Karel IV. klečící před svatým Václavem a zobrazení českého lva tak spíše naznačuje, že univerzita byla zakládána s úmyslem, aby i obyvatelé českých zemí nemuseli za vzděláním cestovat do ciziny. Roku 1409 upravil král Václav IV. Kutnohorským dekretem rozhodovací pravomoci ve prospěch Čechů. Většina zahraničních studentů a profesorů odešla na jiné univerzity, což vedlo k úpadku Karlova učení. Další problémy Karlově univerzitě přinesly husitské bouře, kdy byla univerzita jako utrakvistická mezinárodně izolována. Od poloviny 15. století do roku 1654 fungovala pouze artistická fakulta. Roku 1654 byly obnoveny i fakulty právnická a lékařská v rámci nové Karlo-Ferdinandovi univerzity vzniklé spojením Univerzity Karlovy s jezuitskou kolejí a Arcibiskupským seminářem. V polovině 18. století se stala vyučovacím jazykem místo latiny němčina. V roce 1848 přibýlo do Prahy velké množství studentů z Vídně, kde byl zrušen akademický rok kvůli hojné účasti studentů v revolučních událostech. V druhé polovině 19. století narůstaly spory mezi Čechy a Němci na univerzitě. Roku 1882 byla situace částečně vyřešena rozdělením univerzity na českou a německou část. Čeští studenti získali po tomto rozdělení na Karlově univerzitě početní převahu a tento stav trval až do roku 1918.⁸⁴ V tomto roce se situace radikálně změnila. Po vzniku československého státu navštěvovalo Univerzitu Karlovu velké množství zahraničních studentů. Až do roku 1934 neklesl jejich podíl pod deseti procentní hranici. Od roku 1934 až do konce První republiky se však jejich počet pohyboval pod 3%.⁸⁵ Německá univerzita měla podle dobových (ne vždy přesných) záznamů od rozdělení v roce 1882 vždy zhruba poloviční počet studentů oproti Univerzitě Karlově. Během dvacátých let byl počet zahraničních studentů (studentů bez

⁸³ SEIBT, F. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, 1996. S. 119.

⁸⁴ Dějiny Univerzity Karlovy jsou nejlépe zpracovány ve čtyřdílné práci *Dějiny Univerzity Karlovy (I-IV)*. (Kolektiv autorů, Praha: Karolinum, 2009. ISBN: 978-80-7184-539-3.)

⁸⁵ KAVKA, F., PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha, 1998. S. 25-28.

československého občanství) na Německé univerzitě okolo 10% z celkového počtu studujících. Nárůst na 20% zahraničních studentů přinesla poté léta třicátá.⁸⁶

V prvních letech života republiky také došlo k přeměně československého vysokého školství celkově. Již v lednu 1919 byla zřízena česká Masarykova univerzita v Brně, což bylo zásadní, protože do té doby bylo Brno, většinou české město, ovládáno německou městskou radou, která vytvoření české univerzity ve městě zarputile bránila. Druhou nově založenou univerzitou v Československu byla Komenského univerzita v Bratislavě, kam odcházelo mnoho pražských pedagogů. Československé školství se ve dvacátých letech celkově rozšiřovalo a zkvalitňovalo na všech úrovních. Také postavení německých vysokých škol v poměru k vysokým školám českým bylo ve srovnání s menšinovým školstvím v okolních státech celkem výhodné.⁸⁷

Zpět přímo ke Karlovu učení. Poměr mezi českou a německou částí univerzity měl být vyřešen po vzniku samostatné ČSR. V lednu 1919 byl zrušen název Karlo-Ferdinandova univerzita a nově vznikla Česká univerzita Karlova (brzy pouze Univerzita Karlova) a poté i Německá univerzita. Ve školním roce 1919/20 se posluchárny naplno otevřely ženám a počet studujících na pražských univerzitách se vzhledem k předválečné době zdvojnásobil. V čele Karlovy univerzity stanuly zprvu osobnosti velice blízké nacionalismu, což nebylo v popřevratové době nic zvláštního. Rektorem Karlovy univerzity pro rok 1920/21 byl zvolen tvrdý nacionalista František Mareš, o jehož činech bude ještě řeč, a v následujícím roce ho vystřídal světově známý biolog a velký stoupenec národní demokracie Bohumil Němec. Takto nacionálně laděné vedení české univerzity se poté opakovalo právě až v první polovině třicátých let.⁸⁸

Již v revolučních dobách roku 1918 existovaly návrhy socialistické strany, které byly radikálně zaměřeny proti německé části Karlo-Ferdinandovi univerzity. Univerzitní záležitosti řešil ale až zákon Revolučního národního shromáždění č. 135/1920 Sb. z. an. z 19. února roku 1920. Byl navržen nacionalistou a pozdějším čestným členem Vlajky univerzitním profesorem Františkem Marešem. „*Lex Mareš*“ rozhodl o tom, že právoplatným dědicem staré Univerzity Karlovy je její česká nástupkyně. S tím souviselo i předání nejvyšších znaků učení, budov Karolina, univerzitního archivu a dalších památek do rukou české Karlovy univerzity. Článek číslo 5 tohoto zákona přímo prohlašoval za vlastnictví Karlovy univerzity starobylé insignie, pečeti, knihy, obrazy a jiné památky z doby před rokem 1882. Zákon byl

⁸⁶ KAVKA, F., PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha, 1998. S. 181-184.

⁸⁷ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 178-194.

⁸⁸ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha, 2000. S. 184-186.

přiját na samém konci činnosti Revolučního národního shromáždění a byl podobný nedomyšleným nacionalistickým opatřením z této doby.⁸⁹ I když byla Německé univerzitě uznána kontinuita s předchozím vysokým učením, tak česká společnost v roce 1920 chápala celý akt jako odčinění starých křivd páchaných již na počátku vlády Habsburků. Na německé straně vyvolalo přijetí zákona velkou vlnu nevole, která trvala až do poloviny třicátých let a stále více utvrzovala německou univerzitní inteligenci (především studenty) v jejím bojovném nacionalismu. Němci byli také nespokojeni s nedostatečným financováním německého školství (a školství v ČSR celkově) a se skutečností, že jejich *Společnost na podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách* nezískala ani v průběhu 30. let statut akademie.⁹⁰

Tzv. insignie obsahovaly šest žezel (1 rektorské, 5 děkanských), z nichž byla dvě středověká a tři ze 17. století. Dále se jednalo o řetězy rektorů a děkanů. Všechny tyto památky měly vedle právního významu i vysokou cenu a byly nenahraditelnou národní památkou.⁹¹ Po roce 1918 měla všechny tyto skvosty v rukou Německá univerzita, ta držela i staroslavné Karolinum a insignie Karlově univerzitě do roku 1934 neodevzdala. Celá věc se dostala opět na pole politické debaty v roce 1930. Německá univerzita požádala k desátému výročí zákona „lex Mareš“ o to, aby i ona byla uznána za nástupce Karlova učení. Senát Univerzity Karlovy však požadavek Německé univerzity zamítl. I když se například učenci jako Pekař a Šusta postavili za tuto žádost. Událost názorově rozdělila českou společnost a politickou scénu. Polemiky probíhaly mezi Hradem, socialisty a jejich publicisty na jedné straně a nacionalisty sympatizujícími s Československou národní demokracií na straně druhé. Zároveň bylo toto téma příležitostí pro různé „fašistické“ organizace, jak se zviditelnit.⁹²

5.5. Názorové ovzduší

Práce se bude zabývat hodnocením insigniády výlučně na stránkách časopisu Přítomnost, je však také důležité zmínit názory obou táborů stojících proti sobě mimo Peroutkovu revue. Obecně lze říci, že se bojů mezi studenty, chopily i politické strany a uskupení se svými periodiky. Na jedné straně studentů stály demokracii hájící *Lidové noviny* a *Právo lidu*, na druhé straně se studentů nacionalistů zastávaly *Národní listy*, *Vlajka* a další

⁸⁹ PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, 2009. S. 228.

⁹⁰ MÍŠKOVÁ, A. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. Praha, 2002. S. 18-20.

⁹¹ HERBEN, O. *Insignie, medaile, taláry Univerzity Karlovy*. Praha, 1987. S. 27-37.

⁹² KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 270-271.

pravicové listy a organizace.⁹³ Zde se nyní podíváme na článek Ivana Pfaffa, který mapoval názory „protifašistické levice“, a také si přiblížíme názory českých pravicových nacionalistů, kterým se věnoval Milan Nakonečný. Oba autoři jsou zastánci právě těchto proti sobě stojících táborů a přináší z obou stran krajní názory. To pro tuto chvíli není problém, protože česká společnost byla v době insigniády skutečně ve velké míře rozdělena na dva krajně vyhraněné proudy.

Podle profesora Nakonečného byla insigniáda historicky a politicky nespravedlivě interpretována jako „*nehorázný projev českého šovinismu*“.⁹⁴ Milan Nakonečný především odsuzuje české intelektuály, kteří podle něho zradili český národ a stát. Konkrétně se mělo jednat o zradu „*vzdělanců alergických na obranu národních zájmů, neboť jejich největší hodnotou byl proletářský internacionalismus a abstraktní ideje komunismu...Mnohý intelektuál vždy sloužil jen sobě samému, své sebelásce, nezřídka i prostřednictvím ponížené služebnosti, jeho parketou byla duchovní samoobsluha podle stávajících nabídek politického trhu*“.⁹⁵ Takto jsou Milanem Nakonečným označováni jednak intelektuálové komunističtí, jednak také lidé jako Ferdinand Peroutka, Karel Čapek, F. X. Šalda nebo A. M. Píša. Kamila Kroftu ukazuje profesor Nakonečný jako svobodného zednáře, což je míněno v dobové terminologii Vlajky jako obvinění z židobolševismu.⁹⁶ Ve své knize *Český fašismus* poté Milan Nakonečný insigniádu hodnotí velice podobně: „*V boji za prosazení práv Karlovy univerzity se ukázala pravá tvář většiny českých levicových intelektuálů té doby, naprostá lhostejnost k národním zájmům, národní hrdost byla pokládána za trapnou, boj o insignie za šovinistickou lapálii organizovanou fašisty, která může ohrozit naše vztahy s Německem*“.⁹⁷ Texty Milana Nakonečného tak ukazují především názory vyskytující se v době insigniády na stránkách Národních listů a jiných nacionalistických periodik. Intelektuálové se podle těchto názorů vzdalovali praktickému životu a český národ se navracel k národní myšlence, která mu měla pomoci z mravní krize a přepolitizovaného veřejného života. Právě to se dovídáme z citovaných textů psychologa profesora Nakonečného.

⁹³ KÁRNÍK, Z. *Tamtéž*. S. 274.

⁹⁴ NAKONEČNÝ, M. *Sedmdesátileté výročí insigniády*. In: Nový Polygon, 06/2004. Cit. dle http://cz.altermedia.info/historie/sedmdestilet-vro-insignidy_1693.html, 25.10.2012.

⁹⁵ NAKONEČNÝ, M. *Sedmdesátileté výročí insigniády*. In: Nový Polygon, 06/2004. Cit. dle http://cz.altermedia.info/historie/sedmdestilet-vro-insignidy_1693.html, 25.10.2012.

⁹⁶ CHYSKÝ, V. *Sedmdesátileté výročí insigniády z jiného pohledu*. In: CS-magazín, 3/2005, č. 3. Cit. dle <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2005031034>, 26.10.2012. Tento článek reaguje na citovaný článek Milana Nakonečného.

⁹⁷ NAKONEČNÝ, M. *Český fašismus*. Praha, 2006. S. 140.

Proti práci Milana Nakonečného postavíme článek Ivana Pfaffa s názvem „*První protifašistický manifest českých spisovatelů*“, ve kterém se autor zaobíral především polemikou kolem tohoto manifestu na stránkách různých prvorepublikových listů. Největší význam Manifestu spatřuje Ivan Pfaff v rychlosti vytvoření jednotné protifašistické fronty a v tom, že podpis přidali intelektuálové téměř všech politických směrů (pochopitelně bez pravicově smýšlejících). V první části článku autor vytváří popis události insigniády, který sestavuje na základě novinových článků z Lidových novin, Práva lidu a Českého slova. (Z metodologického hlediska je nutné poukázat na to, že takováto práce v sobě musí nutně skrývat jednostranné hodnocení celé události. My zde však dále nebudeme hodnotit práci Ivana Pfaffa z hlediska metodologického, nýbrž z obsahového.) V samém úvodu článku hodnotí Ivan Pfaff insigniádu celkem radikálně jako „*pokus o fašistické spiknutí a nástup fašistických sil proti demokratickému státu*“.⁹⁸ Dále se věnuje odsouzení českých nacionalistických nálad na stránkách levicového tisku, které doplňuje polemikou vedenou hlavně s novináři Národních listů (například se dopodrobna zaobírá polemikou Lidových novin a dalších s legionářským spisovatelem Rudolfem Medkem, který jako první napadl zmiňovaný manifest). Časopisu Přítomnost se Ivan Pfaff v tomto článku nevěnuje, pouze cituje některé extrémně protinacionalistické názory Emanuela Rádla. To je dáno především okolností, že Přítomnost sice odsuzovala nacionalistické chování, ale nebyla tak útočná a radikální jako tisk levicový. (Nebo také demokratický, za který Ivan Pfaff považuje *Rudé právo*.⁹⁹) Nás však zajímá především ukázka toho, jak vnímala zmíněná periodika insigniádu a dění kolem. Na základě událostí týkajících se předání insignií varovalo Právo lidu, České slovo a další před „*hysterickou, demagogickou a vulgární formou*“¹⁰⁰ fašismu (rozuměj českého) a před jeho metodami vycházejícími z nacistického vzoru.

Celkově se ukázalo, že rozepře kolem insigniády byly bojem hlavně mezi českými (nejen) levicově laděnými intelektuály a nacionalisticky laděnými osobnostmi. První obviňovali druhé z fašismu a šovinismu a druzí pak přirovnávali všechny nefašisty ke komunistům atd. Na nedávné polemice kolem článků profesora Nakonečného a Ivana Pfaffa můžeme vidět, že téma insigniády, nacionalismu a demokracie je aktuální dodnes.

Na tomto místě je také důležité ukázat si, jaké názorové postoje zaujímali profesori a studenti obou univerzit, protože Praha jako centrum české, německé a německo-židovské společnosti v Čechách se již v 19. století stala prostorem nacionalistických sporů. Prostředí

⁹⁸ PFAFF, I. *První protifašistický manifest českých intelektuálů*. In: ČČH, 91/1993, č. 2. S. 247.

⁹⁹ PFAFF, I. *První protifašistický manifest českých intelektuálů*. In: ČČH, 91/1993, č. 2. S. 249.

¹⁰⁰ PFAFF, I. *První protifašistický manifest českých intelektuálů*. In: ČČH, 91/1993, č. 2. S. 267.

pro národnostní bouře představovala samozřejmě také (a to ve velké míře) půda univerzitní. Nejprve si řekněme pár slov o Německé univerzitě v Praze v meziválečném období. Název Německá univerzita nesla již samostatná německá část bývalé Karlo-Ferdinandovi univerzity od roku 1920. Její představitelé se nedokázali po vzniku ČSR smířit s budoucím soužitím Čechů a Němců v jednom státě a žádali, aby se německé vysoké školy v Praze a Brně staly rakouským vlastnictvím. (Již v 19. století chtěli němečtí studenti přenést svou univerzitu do centra českého němectví – do Liberce, kde byly za První republiky další německé kulturní instituce jako *Německá vědecká společnost* nebo *Německá knihovna*.) V dubnu 1919 však složili představitelé Německé univerzity v čele s rektorem Augustem Naeglem slib věrnosti Československé republice. Německá univerzita tak byla rovnoprávnou státní univerzitou a začala přijímat více studentů z německy mluvících zemí. Mezi těmito studenty byli i studenti židovského původu ze střední Evropy, jejichž přítomnost stále více probouzela v mladém soutěživém univerzitním prostředí antisemitismus u německých studentů. To se dělo jednak proto, že byla stále větší konkurence v lékařských a právnických povolání, jednak i kvůli tomu, že němečtí studenti většinou pocházeli z chudých poměrů v pohraničí a židovští naopak z pražských podnikatelských vrstev.¹⁰¹ První velkou ránu Německé univerzitě však zasadil již zmiňovaný „lex Mareš“ v roce 1920. Během meziválečného období měla Německá univerzita celkově zhruba o polovinu méně studentů než Univerzita Karlova.¹⁰²

Nyní se již podívejme na myšlenkový svět obou studentských táborů. Po převratu roku 1918 se na Karlově univerzitě pochopitelně rozšířila vlna národního nadšení, která však v druhé polovině dvacátých let upadávala, a na univerzitě převládlo demokratické ovzduší s odborníky v čele. Na Právnické fakultě UK se ale například daly stále pozorovat jasné sympatie k národní demokracii. Učitelé této fakulty také nejčastěji odcházeli do státních služeb. Posluchači Filozofické fakulty pocházející většinou z nižších sociálních vrstev i se svými profesory zastávali ve velké většině demokratické principy. Je nutné podotknout, že i zde působily nacionalistické nálady reprezentované především studentem Janem Vrzalíkem, který stanul v čele Vlajky.¹⁰³ Na Německé univerzitě byla situace složitější, celkově lze říci, že studenti následovali politickou linii německých stran v ČSR, mezi kterými byl v průběhu dvacátých let na vzestupu aktivistický směr. Jistou podobu se tomuto směřování pokusil

¹⁰¹ MÍŠKOVÁ, A. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. Praha, 2002. S. 20-23.

¹⁰² KAVKA, F., PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha, 1998. S. 181-187.

¹⁰³ Srv. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 271-273. A: KAVKA, F., PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha, 1998. S. 185-187.

nastolit druhý rektor profesor Robert Mayer-Harting. I když ani němečtí studenti nebyli jednotní. Antisemitismus na Německé univerzitě bujel již na počátku dvacátých let s příchodem maďarských a slovenských studentů židovského původu. Rasovou formuli měly ve svých statutách zakotvenu německé studentské spolky jako *Germania* a *Deutsche Studentenschaft* nebo později *Nationalsozialistische Studentenvereinigung* (budoucí *NS-Studentenbund*). Na druhé straně stál liberální spolek *Rede- und Lesehalle der deutschen Studenten*, který nebyl antisemitistický a byl loajální Československé republice. Na počátku třicátých let však tento spolek i profesorské sbory Německé univerzity ztrácely své postavení a lehce ustupovaly radikálním německým studentům *NS-Studentenbundu* a dalším. Ve 20. letech byly všechny tyto rasistické výlevy ale vedením univerzity tvrdě odmítány. Vzednutí těchto nálad přišlo přirozeně na počátku roku 1933, kdy se v Německu dostala k moci nacionálněsocialistická strana. Nacistický antisemitismus se vyskytoval i na Karlově univerzitě, ale na Německé univerzitě našel pevné postavení. Již v roce 1929 protestovali nacionalističtí studenti obou univerzit proti studentům židovským a ruským, kteří jim podle jejich názoru brali místa. Hlavně na Německé univerzitě bylo velké množství židovských studentů, což vyvolávalo rozpory mezi liberálními a nacionalistickými skupinami na univerzitě. Celkově bylo hlavně během dvacátých let na německých vysokých školách (nejen v ČSR) studenty napadáno jmenování židovských rektorů a vyučujících. Situace byla vyřešena až v roce 1937, kdy nástup pronacistických profesorů způsobil pokles podílu židovských studentů. Mezi studenty Německé univerzity tak rostly sympatie k nacismu velkou rychlostí. V Praze hostovali se svými přednáškami lidé jako Joseph Goebbels nebo pozdější říšský vůdce mládeže Baldur von Schirach. Nacionalisté z řad studentů (celkem 5 ze 7 obžalovaných) pražské Německé univerzity také stanuli před soudem při procesu s nacistickým *Volkssportem*¹⁰⁴ v roce 1932.

Ještě po nástupu Adolfa Hitlera k moci můžeme vidět v souvislosti s první vlnou německé emigrace, že se profesorský sbor stavěl na stranu přicházející německé inteligence (například profesor Hans Kelsen a další), zatímco nacionalističtí studenti již plně v duchu nacistické propagandy proti těmto lidem vystupovali. Je právě velice zajímavé a nejen z dnešního pohledu chvály hodné, že němečtí liberálové v profesorském sboru dokázali odolat tlaku radikálních studentů a zůstali v převaze až do období po Mnichově.¹⁰⁵

¹⁰⁴ O procesu s *Volkssportem* více například: KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 122-128.

¹⁰⁵ MÍŠKOVÁ, A. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. Praha, 2002. S. 22-30.

5.6. Insigniáda

Vraťme se však k popisu událostí směřujících přímo k insigniádě. Spor pokračoval na podzim roku 1932, kdy profesor systematické botaniky Karel Domin požádal o zrušení jedné ze dvou německých vysokých škol technických. Přednesl také žádost politického klubu Vlajka týkající se úpravy pomníku na nádvoří Karolina. Různé srážky začaly v březnu 1933. Dne 3. března 1933 byl zabit sociálně demokratický student Emanuel Zahradníček. Jednalo se o střetnutí *Jednoty nemajetných a pokrokových studentů* (založené studenty v březnu 1932) se studenty pravicovými. Zmíněná *Jednota nemajetných a pokrokových studentů* reagovala na radikalizaci pravicových studentů, která přišla v souvislosti s hospodářskou krizí, kdy takto studenti reflektovali své špatné existenční vyhlídky. Čeští levicoví studenti také pomáhali německým demokratickým studentům a německým imigrantským studentům a profesorům.¹⁰⁶ V září 1933 se profesor Domin ujal rektorského úřadu a jal se splnit svůj cíl: naplnit během svého rektorského roku všechna opatření z „lex Mareš“.¹⁰⁷ Nejprve byla Karlova univerzita 14. února 1934 zapsána do pozemkových knih jako majitel Karolina, kde byly také uloženy insignie, což byl první důležitý krok k jejich získání. To muselo nutně vést k rozpoutání nacionalistických vášní na obou stranách. Profesor Domin podnikal na počátku roku 1934 další právní úkony, které směřovaly k předání insignií do českých rukou. K prvním náznakům střetnutí došlo již v březnu poté, co se rozhořel spor týkající se studentských sbírek na přestavbu Karolina pro potřeby rektorátu UK. Na konci dubna 1934 byly budovy Karolina a archiv Karlova učení skutečně předány Karlově univerzitě.¹⁰⁸ Senát, kde rektor Domin představoval své návrhy, nebyl zcela přesvědčen o jejich užitečnosti. Především se senátoři obávali, že tato kampaň ohrozí postavení německých aktivistických stran a posílí příznivce nově vzniklé *Sudetendeutsche Heimatsfront* Konráda Henleina. Dne 17. května se po schůzi *Svazu studentstva* odehrálo první otevřené střetnutí po odevzdání Karolina do českých rukou. Jednající nacionalističtí studenti byli stále rušeni studenty levicovými, poté se vydal asi tisícový průvod od tehdejšího Histologického ústavu ke Karolinu. Na konci května se studenti Univerzity Karlovy ještě zviditelnili, když se jim podařilo při pouliční sbírce na restauraci Karolina vybrat v Praze 10 000 korun.¹⁰⁹

¹⁰⁶ PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha, 1998. S. 43.

¹⁰⁷ SRV. DOMIN, K. *Můj rektorský rok. Z bojů o Karolinum a za práva Karlovy university*. Praha: A. Neubert, 1934. 491 s.

¹⁰⁸ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 270-273.

¹⁰⁹ PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha, 1998. S. 43.

Popisem pražských bouří „den po dni“ se budeme zabývat v kapitole věnující se reflexi insigniády na stránkách Přítomnosti, kde bude důležité si připomenout jednotlivé události ve spojitosti s tím, co o nich redaktori časopisu psali. Nyní si pouze stručně přiblížíme na základě sekundární literatury k čemu kolem předávání insignií došlo. Tzv. insigniáda začala již v době rektorátu profesora Josefa Drachovského na Karlově univerzitě a Otto Grossera na Německé univerzitě (před ním současně s Karlem Dominem zastával tento úřad nacionalistický právník Marian San Nicoló).¹¹⁰ Profesor na právnické fakultě a ministr školství Jan Krčmář vydal 20. listopadu 1934 příkaz naplnit § 5 zákona z roku 1920. Rektorát Německé univerzity nejdříve odmítl insignie vydat a němečtí studenti obsadili Karolinum na jeho obranu. Do následných bitek mezi studenty, které začaly 24. listopadu, se připojil především dav nacionalistů a fašistů z pražských ulic. Čeští pravicoví studenti poté ničili v Praze výkladní skříně levicových a německých institucí (redakce Práva lidu, Radiojournalu, Německé divadlo, Osvobozené divadlo, kavárnu Uranie a další).¹¹¹ Nejradiálněji boje předváděli na německé straně henleinovci a militantní nacisté, zatímco na české straně se jednalo většinou o lidi, kteří na Karlově univerzitě nikdy nestudovali. Do 27. listopadu, kdy boje ustaly, bylo proti demonstrantům nasazeno 500 policistů, 180 lidí bylo zraněno a 126 zatčeno (většinou se nejednalo o studenty). Čeští demonstranté si nakonec předání insignií vynutili. Za velké slávy je profesori Domin a Mareš spolu s rektorem Drachovským vyzdvihovali již 26. listopadu před Právnickou fakultou UK nad hlavu na oslavu vítězství.¹¹² Poté insignie putovaly kvůli své bezpečnosti na pár let bezplatně do trezoru hlavního města Prahy¹¹³, aby je nacisté, kteří je v roce 1945 při svém ústupu uloupili, dodnes ztratili.

Boj o insignie se stal přelomovou záležitostí, protože dokázal vyhranit dvě fronty: demokratickou a krajně nacionalistickou. Vlajkaři využili insigniádu ke své vlastní propagaci, vydali knížku *Pravda v boji o naši universitu* s příspěvky profesorů Domina, Mareše a jiných. Na základě událostí kolem předání insignií také česká nacionalistická pravice vedená v té době Karlem Kramářem, Františkem Marešem a Karlem Dominem založila (oficiálně v březnu 1935) novou krajně pravicovou stranu Národní sjednocení. I úspěch Národního sjednocení v Praze při květnových volbách 1935 byl nepochybně spojen s děním kolem insigniády. Druhá strana politického spektra reprezentovaná sociálními demokraty, komunisty

¹¹⁰ MÍŠKOVÁ, A. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. Praha, 2002. S. 20.

¹¹¹ PASÁK, T. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha, 1999. S. 145-151.

¹¹² KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 275-278.

¹¹³ Archiv UK v Praze, *Akademický senát*. Č. i. 657, B 6/53, Karton 44. Protokoly ze zasedání akademického senátu. Akademický rok 1934/1935, prof. JUDr. Josef Drachovský.

a národními socialisty založila na studentské úrovni *Studentskou frontu za demokratická práva, proti válce, fašismu a reakci*. Tuto demokratickou studentskou jednotu podpořily i osobnosti české kultury *Manifestem českých a slovenských spisovatelů*. Vedle levicových a komunisticky laděných spisovatelů (Teige, Nejedlý, Nezval atd.) podepsali manifest například i bratři Čapkové a Ferdinand Peroutka. Nacionalistická strana kontrovala svým vlastním manifestem vydaným v Národních listech 8. prosince 1934. Ten nesl podpisy například básníka J. S. Machara nebo spisovatele Ignáta Herrmanna. Je patrné, že do polemik se zapojila celá kulturní veřejnost Československé republiky, i když ohlas na Slovensku byl pochopitelně slabší nebo jinak zaměřen než v českých zemích. Insigniáda se také stala sporem intelektuálních elit obou národností, které v souvislosti s ní řešily soužití dvou národů v jednom státě. Německá strana přišla s ideologií založenou na rasismu, která byla pro ČSR o to hrůznější, že se stala i státní ideologií mocného souseda Československa – Německa. Česká společnost se daleko více než německá rozdělila na dvě skupiny: jedna se podřídila nacionalismu a události viděla jako souboj dvou národů, druhá šla hlouběji a především varovala před nacismem a volala po spojení demokratů obou národů. Je pochopitelné, že takto smýšlející lidé byli i na německé straně, i když v početní nevýhodě.¹¹⁴

Na závěr si ukažme názor týkající se insigniády z pera moravského Němce J. W. Brügela, novináře, historika a člena německé sociální demokracie, který byl v meziválečném období zastáncem mírumilovného spolužití Čechů a Němců v jednom státě. Brügel spor o insignie označil za zcela „*nesmyslný*“, profesory Mareše a Domina měl (nepochybně celkem správně) za „*šovinisty*“, kteří chtěli vykonat „*chatrný národní skutek*“. Zároveň poukázal na další paradox: většina společnosti, která se také zapojila do dobových událostí, neměla ani ponětí, co to univerzitní insignie jsou. Také se právě od historika Brügela dovídáme, že Edvard Beneš, tou dobou dlící v Ženevě, tyto události dokázal zklidňovat a prosadil, že Německá univerzita obdržela insignie nové.¹¹⁵

Dvacátá léta bylo pro ČSR dobou konjunktury. Vládě se podařilo stabilizovat vztah s Němci (s aktivistickým blokem), němečtí ministři vstoupili do vlády a podařilo se zmírnit český popřevratový nacionalismus. Hospodářská stabilita a osoba prezidenta Masaryka byly po dvacátá léta hlavními jednotícími prvky československé demokracie a vztahu státu s menšinami. Hospodářská krize přinesla především radikalizaci jak u Čechů, tak u Němců. Stále více se radikalizovala Československá národní demokracie a pozadu nezůstávaly ani

¹¹⁴ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha, 2002. S. 278-289.

¹¹⁵ BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci. 1918-1938*. Praha, 2006. S. 313-314.

mladé generace agrárníků a lidovců. Další zvrat v československé společnosti nastal po nástupu Adolfa Hitlera k moci. Nejen němečtí nacionalisté, kterých po hospodářské krizi přibývalo, ale i čeští nacionalisté se začali daleko více vzhlížet ve fašismu a nacismu. Československá vláda musela sáhnout k represivním opatřením, aby radikální pokrizovou situaci stabilizovala. Právě z tohoto prostředí se zrodila událost zvaná insigniáda, které se budeme věnovat v celé následující části práce.

6. Studující i nestudující mládež

„To je jedna z velkých pověr: že mládež má právo se vybouřit, že má právo býti radikálnější než ti druzí.“¹¹⁶

Ferdinand Peroutka se o mladých lidech a studentech vyjadřoval vždy velmi kriticky. Mladí pro něho nebylo omluvou a také nepovažoval za správné dávat přednost mládí před zkušenostmi starších, které mládež nemůže mít. *„Zastávám značně jiný princip: být kritický i k mládí...Není podle mého vkusu možno být kritickým ke všemu na světě a mládí z této kritiky a priori vylučovat.“¹¹⁷* Dále nacházíme Peroutkovy názory o mladých v rozhovoru s Johannem Urzidilem, pražským německy píšícím spisovatelem, novinářem a historikem umění. Peroutka v tomto rozhovoru vyjádřil zklamání ze studentů, které považoval za zástupce inteligence, protože se právě němečtí studenti dali do služeb Gestapa a protestovali proti novinářově propuštění na svobodu. Zároveň se však Peroutka s Urzidilem shodli, že v každém národě byla „*lůza*“ a „*primitivní studenti*“, kteří se stávali radikálními a dávali se do služeb ideologiím. Mladí podle Urzidila často radikálně mění svá stanoviska, což ale pro Peroutku nebylo, jak již bylo řečeno, žádnou omluvou.¹¹⁸

Tuto kapitolu bude zajímat, jak Přítomnost hodnotila mladé lidi, studenty a mládež celkově od nástupu Hitlera k moci až do doby událostí insigniády v listopadu 1934. Mladí dostávali od redakce časopisu příležitost hájit své postoje především v rubrice *Dopisy*, kde byly otiskovány reakce studentů na články Přítomnosti, které se mladých týkaly. Od začátku roku 1933 začala Přítomnost přinášet články o mládeži jednotlivých politických stran. Texty

¹¹⁶ GUTWIRT, V. *Krásné privilegium mládí?* Přítomnost, 9.5.1934, č. 19, roč. 11. S. 292.

¹¹⁷ PEROUTKA, F. *Polemiky Ferdinanda Peroutky*. Praha, 1995. S. 59.

¹¹⁸ PEROUTKA, F. , URZIDIL, J. *Česká a německá kultura*. Praha, 2008. S. 95-113.

se zaobíraly jednak strukturou mládežnických organizací ve stranách, jednak politickým bojem mezi generacemi, ale také ideovým smýšlením mladých a studentů. Nejzajímavější je z tohoto hlediska především *Mladá generace* národní demokracie. Velká část mladých národních demokratů byla shledána extrémními nacionalisty, kteří navíc stáli v opozici vůči straně, která byla však také silně pravicově zaměřená.¹¹⁹ Ukázkou toho, jak vnímala česká společnost nástup Hitlera k moci jako hrozbu pro svůj vnitřní vývoj, byl článek ze stejné série – tentokrát o mládeži lidovecké. Radikalismus vyvíjející se u mládeže lidové strany se vztahoval především na otázky nacionální. „*Třebaže jsou v ostrém boji s českými fašisty, přece jen vnucuje se myšlenka na analogii Hitlerovy třetí říše. Česká klerikální mládež zavedla ve svých organizacích metody, které při svém strohém konservatismu v oboru náboženském mají značnou podobnost s Hitlerovými bojovými frakcemi...Při tom dospěla klerikální mládež daleko silněji než mládež agrární a národně demokratická napravo. Rostoucí radikalismus uvnitř lidové strany lze v neposlední řadě vysvětlit tím, že jeho páteř tvoří mládež deroucí se vzhůru.*“¹²⁰

O mladých v politice psal na konci roku 1933 na stránkách Přítomnosti také O. Weisl. Zabýval se především volbami do fakultních spolků, které probíhaly každý rok v listopadu. V souvislosti s Peroutkovými názory autor tohoto článku poukázal na nedostatek politického vzdělání a odpovědnosti mezi mládeží. Politickou mládež rozdělil na dva tábory - na ty, kteří napodobovali politiku svých stran a byli tím pádem nezajímaví, a na mládež stojící ve svých stranách v opozici, která tak byla mnohem zajímavější. Autor si všiml, že již čtyři roky mělo radikální nacionální studentstvo „*na všech fakultách pražských (kromě jedné¹²¹) většinu.*“ A v této souvislosti nabádal mládež sociálně demokratickou, aby se přestala přít o marxismus a postavila se proti fašismu, který se mezitím dostal do čela mezi českým studentstvem.¹²² Při volbách do právnického spolku *Všehrd* se redaktor Přítomnosti Václav Gutwirth nedoslechl nic nového: „*neslyšíme tu – zejména z pravice – mládež, která by říkala něco svého, nového, slyšíme tu mladé lidi, kteří opakují staré otřepané fráze...To je prostředí, ve kterém vyrůstá kus naší mladé inteligence. Nejde o to, je-li Všehrd v rukou pravice či levice.*“¹²³ Na tomto příkladu je patrné, na které straně studentské mládeže stál časopis Přítomnost na konci roku 1933. Redakce časopisu vystupovala proti studentům pravicovým a nacionalisticky laděným,

¹¹⁹ Tzr. *Politická mládež III.* Přítomnost, 15.3.1933, č. 11, roč. 10. S. 167-169.

¹²⁰ Tzr. *Politická mládež V.* Přítomnost, 17.5.1933, č. 20, roč. 10. S. 312-313.

¹²¹ Jedná se samozřejmě o FF, která byla v té době zaměřena levicově.

¹²² WEISL, O. *Otázka mladých v politice.* Přítomnost, 22.11.1933, č. 47, roč. 10. S. 743-746.

¹²³ GUTWIRT, V. *Boj o Všehrd.* Přítomnost, 6.12.1933, č. 49, roč. 10. S. 771.

ale zároveň nebyla spokojena asi s jednáním studentů socialistických. Potvrzení tohoto postoje, který je do velké míry určován politickou nezodpovědností mladých, přinesl článek časopisu *Přítomnost* o týden později. Student právnické fakulty Jan Stránský v něm popisuje celý průběh voleb do právnického spolku Všehrd. Sám autor článku si povšiml, že ve chvíli, kdy studenti opustí sněmovací sál, se již dále o politiku nestarají, a sebe a své kolegy označil za „*neukázněné, veselé svou nevědomostí a nezkušeností, nevzdělané a důvěřivé, neschopné myslet a kritisovat.*“¹²⁴ Na tomto místě je nutné zdůraznit, že není náhodou, že takto laděný článek v *Přítomnosti* vyšel. Jak již bylo řečeno, výběr článků, které byly vydávané, silně reflektoval skutečný názor redakce. Složitější situace v tomto problému nastane, až se budeme zabývat polemikou, která se strhla na stránkách časopisu v roce 1934, kdy bylo otištěno v *Přítomnosti* velké množství dopisů studentů. Redakce dělala výběr mezi velkým množstvím došlých dopisů, ale snažila se v nich, jak později uvidíme, dát prostor i „opozičním“ názorům. Celkově můžeme považovat za názory, které sdílela i redakce *Přítomnosti*, myšlenky otištěné v člancích uvnitř časopisu, zatímco dopisy z posledních stran chápeme jako redakci vymezený prostor pro diskusi.

Vraťme se však ke kritice studentů z pera redaktorů *Přítomnosti*. Již tradičně byl ke studentům velice kritický Václav Gutwirt. Na základě rozhlasové přednášky „*mladého muže*“ o tom, jak se mládež dívá na svět, opět ukázal, jak redakce časopisu vnímala myšlenkový svět mladých. „*Jest v tom takový zmatek nejružnějších proudů, myšlenkových proudů i kulturních splešek. Odřezky vlastenectví a komunismu, fašismu a stavovství, popleteného náboženství, zoufalství i velké víry a to vše okořeněno silnými slovy.*“¹²⁵ Dalším postřehem redakce časopisu bylo, že studenti měli menší politický rozhled než mladí dělníci, protože ti se již od 14 let museli zapojovat do veřejného života a měli více času, aby se včlenili do politiky s větší rozvahou a přesvědčením. U většiny studentů také *Přítomnost* spatřovala silný šovinismus a slepý nacionalismus, které viděla jako důvody toho, že němečtí a čeští studenti nejsou schopni vzájemné spolupráce. „*Jisté jest, že dokud na české i německé univerzitě budou v čele veřejného života studující s omezeným rozhledem, že se také nedočkáme mezi těmito dvěma světy takové spolupráce, jež by byla s to, aby odvracela pozornost mladých československých Němců od hitlerovských hranic a usnadňovala práci demokratických pracovníků mezi nimi.*“¹²⁶

¹²⁴ STRÁNSKÝ, J. *Studenti sněmovali*. *Přítomnost*, 13.12.1933, č. 50, roč. 10. S. 792.

¹²⁵ GUTWIRT, V. *Mladí lidé se dívají na svět?* *Přítomnost*, 31.1.1934, č. 5, roč. 11. S. 69.

¹²⁶ WIESL, O. *Mladí Češi a Němci v politice*. *Přítomnost*, 11.4.1934, č. 15, roč. 11. S. 225-227.

V této souvislosti se tedy podívejme na dva kratší texty, které se v časopise objevily a dotýkaly se studentů a profesorů pražské Německé univerzity. Němečtí profesori podle Václava Gutwirta (v polovině roku 1934) Hitlera neodvrhli, ale naopak v něm našli zalíbení. Německé studenty měli jejich kantoři vést ke studiu „*ve prospěch svůj i prospěch celku*“, což podle autora článku pedagogové nečinili. Václav Gutwirt dále litoval toho, že i v čele univerzit stáli lidé, kteří politice nerozuměli a byli poplatní „*německé ulici*“. Autor se dále zabýval problémem sílícího antisemitismu u obou národnostních skupin studentů. U českých nacionalistů viděl antisemitismus stojící pouze na periferii jejich politického myšlení, ale na německých vysokých školách podle něho hrál někdy i rozhodující roli. Na závěr autor přiznal německým vysokoškolským činitelům svobodu mínění, ale na druhé straně jejich mínění označil za „*hakenkrajclerské*“ a „*hloupé*“.¹²⁷ Druhý text, pocházející z pera německého studenta, se věnoval politické nevědomosti mládeže, jejíž příčinu autor viděl v tom, že sice „*máme demokratického presidenta, kdežto poslanci, noviny, spolky a hlavně školy, zkrátka vše ostatní zůstalo jako za dob rakouských*“.¹²⁸ V postoji tohoto německého studenta můžeme vidět jednu z dimenzí vztahu československých Němců k ČSR. Osoba prezidenta Masaryka byla ve dvacátých a na počátku třicátých let jedním z hlavních jednotících prvků republiky jak v myslích českých, tak i některých německých občanů.

Redakce Přítomnosti přisuzovala také velký vliv vztahu českých i německých stran k jejich vlastní mládeži. Národní demokracie, lidovci, agrárníci i „*nejpravější pravice*“ Jiřího Stříbrného věděli, jak s mládeží pracovat (nabízeli jim prostor na schůzích i místa ve výkonných výborech). České i německé socialistické strany však podle redakce časopisu často šly proti své mládeži jako proti opozici.¹²⁹

Nyní se již podívejme na dopisy studentů, které do redakce časopisu přicházely během celého roku 1934. Nejprve dopisy reagovaly na některý z článků Přítomnosti týkajících se studentů, posléze se již v rubrice *Dopisy* strhla výměna názorů a dlouhodobější polemika živená dalšími dopisy studentů a odpověďmi autorů článků. První vlna dopisů přišla po zveřejnění článku O. Rádla s názvem „*Jak vypadají dvacetiletí*“. Studenti byli podle něho velice nerozhodní ve svých politických názorech, i když je zastávali s největším temperamentem. Skutečný zájem mladých o politiku viděl autor jen v letech těsně následujících po vybudování státu. Od poloviny dvacátých let podle něho chodili studenti na politické schůze pouze „*pokud je volno, spíše ze psiny a zvědavosti*“. Mladí v očích O. Rádla

¹²⁷ GUTWIRT, V. *Zkouška při níž profesori propadli*. Přítomnost, 12.7.1934, č. 28, roč. 11. S. 435.

¹²⁸ J. T. *Dopisy: Německý student o českých studentech*. Přítomnost, 20.12.1933, č. 51, roč. 10. S. 815-816.

¹²⁹ e. v. *Pravice vede v mládeži*. Přítomnost, 20.6.1934, č. 25, roč. 11. S. 387.

nečetli, nechodili do divadla a věnovali se pouze kavárenskému životu a milostným hrátkám. Hlavní důvod jejich příklonu k nacionalismu viděl v „*neutěšeném hmotném postavení*“, které provázelo většinu populace státu na počátku třicátých let.¹³⁰

O tři týdny později přinesla Přítomnost odpovědi mladých lidí na tento článek v podobě dopisů, které uvedla titulkem „*Dvacetiletí o sobě*“. Pět dopisů, které redakce časopisu otiskla, kritizovalo článek O. Rádl. Autor prvního dopisu Miloslav Havel, který byl, jak se od něho dozvídáme, redaktorem studentského časopisu, ukázal, že se O. Rádl chopil pouze senzací týkajících se milostného života mladých. Podle Miloslava Havla se mládež naopak o politiku zajímala. Její vztah k politice zhodnotil autor dopisu takto: „*I ten komunismus a fašismus u mladých je romantický. Při prvním hlubším politickém studiu se zbortí. Jsme nacionalisti a demokraté. Neznáme sentimentálního vlastenectví, náš poměr ke státu je konkrétní: vidíme chyby této demokracie, ale milujeme ji.*“¹³¹

Autor druhého dopisu se snažil ukázat, že dvacetiletí jsou vždy stejní jako dvacetiletí generací předchozích: „*Jinak vidím svým věšteckým zrakem, že z nás, neuděláte-li si před tím nějakou diktaturu, bude přesně tři sta poslanců, sto padesát senátorů, různý počet ministrů a sem tam to někdo dotáhne až na presidenta. Málem jsem zapomněl, že z nás bude také několik desítek umělců a větší počet zločinců všeho druhu.*“¹³² Další pisatel (píšící tentokrát „*za nepolitické středoškoláky*“) se snažil vysvětlit, proč se mládež odkláněla od politického dění. Mládež se podle něho nechtěla přiklonit k žádné diktatuře, ale na druhé straně se nedokázala přimknout k československé demokracii, která v jeho očích přispěla ve velké míře k rozpadu německé sociální demokracie.¹³³ V posledním dopise reagujícím na článek O. Rádl se mladých zastala „*profesorka v Čechách*“. Hlavní břímě, které mladé podle paní profesorky tížilo, byl strach z nezaměstnanosti. Mladé jinak ukázala jako občany, kterým jsou „*svoboda, rovnost a humanita...svatá slova, ne fráze.*“¹³⁴ Všechny tyto dopisy ukázaly, že ve smýšlení mladých lidí byly rozdíly a že větší rozdíly bychom určitě našly i v pohledu starší generace na studenty (viz „*profesorka v Čechách*“). Nás ale zajímá především postoj redakce časopisu Přítomnost k mladým lidem. Je velice důležité, že redakce časopisu nechala otisknout všechny tyto odpovědi na svůj článek, protože tak dávala prostor svým čtenářům (společnosti) rozhodnout se, jak budou na mladé nahlížet. Ukažme si ještě reakci O. Rádl na kritiku jeho

¹³⁰ RÁDL, O. *Jak vypadají dvacetiletí*. Přítomnost, 10.1.1934, č. 2, roč. 11. S. 29-31.

¹³¹ HAVEL, M. *Dopisy: Dvacetiletí o sobě*. Přítomnost, 31.1.1934, č. 5, roč. 11. S. 78-79.

¹³² J. U. St. A. M. *Dopisy: Dvacetiletí o sobě*. Přítomnost, 31.1.1934, č. 5, roč. 11. S. 79-80.

¹³³ H. M. (Oktaván). *Dopisy: Dvacetiletí o sobě*. Přítomnost, 31.1.1934, č. 5, roč. 11. S. 80.

¹³⁴ H. S. *Dopisy: Dvacetiletí o sobě*. Přítomnost, 31.1.1934, č. 5, roč. 11. S. 80.

článku. Autor sice již připustil, že je třeba umět mladým lidem naslouchat, ale na druhé straně opět poukázal na jejich nezáměr o literaturu, z kterého podle něho vyplývala i skutečnost, že mladí nepsali a tudíž o sobě nedokázali nic říct. Hlavním přínosem odpovědi O. Rádl pro naši práci je jeho zevšeobecnění pohledu na studenty a mladé shrnutý do několika bodů. S největší pravděpodobností můžeme předpokládat, že stejné stanovisko týkající se mládeže zastávala i redakce časopisu:

- 1) Mládeži chyběl ideologický základ, což ale nebyla její chyba, protože byla produktem bezideové doby.
- 2) Mladí toužili po „pevném myšlenkovém základě“, který jim však nebyl poskytnut z části proto, že nečetli, z části kvůli československým politikům, kteří si mládež nedokázali získat „živým slovem“.
- 3) Poměr mladých k politice byl již pouze utilitaristický. „Přístup k politické straně není už věcí světového názoru, nýbrž osobního prospěchu.“ V této souvislosti O. Rádl ukázal, že mladí byli nakloněni nacionalismu kvůli dosažení hmotných výhod v době hospodářské tísně.
- 4) Vliv nezaměstnanosti stavěl mladou inteligenci na roveň nezaměstnaným dělníkům.
- 5) Na konec O. Rádl hodnotil volnějším vztah k lásce a sexualitě mladé generace již ne tolik negativně. Povšiml si, že „volnější pohlavní život usnadňuje studentům a studentkám klidnější způsob života a možnost intenzivnějšího soustředění na svou práci.“

Autor kritického článku o mladých tak nakonec po sérii dopisů studenty hodnotil již pozitivněji: „Tito mladí lidé jsou již od časného mládí nuceni bít se s praktickým životem daleko intenzivněji než kterákoliv z generací předchozích.“ V závěru svého článku O. Rádl ještě nabádal politické strany, aby se více zabývaly výchovou mládeže, která pak zároveň bude i výchovou k demokracii.¹³⁵

V dalším článku, který se věnoval studující mládeži a mládeži obecně, dala redakce časopisu prostor vyjádřit se v plnohodnotném textu zástupci mladé generace. Článek Václava Havla s názvem „My“ opět vyvolal dopisovou diskusi, která se objevila v dalším čísle Přítomnosti. Václav Havel se snažil ukázat, že mládež se o politiku zajímala, „ne však o

¹³⁵ RÁDL, O. *Jak vypadají dvacetiletí*. Přítomnost, 28.2.1934, č. 9, roč. 11. S. 139-142.

politikaření“. Politickým stranám chyběla podle autora článku „*silná idea*“, za kterou by lidé (mladí i staří) šli. Mladé označil za demokraty, kteří odmítali veškeré utopie a ideologie. Václav Havel sice odsuzoval nacionalismus, ale také tvrdil, že jsou mladí připraveni pomoci svému národu, až bude potřeba. „*Víme, že z pouhého titulu příslušnosti k určitému národu nemáme žádného přednostního práva k životu.*“¹³⁶ Dopisy reagující na tento článek pocházely od starších čtenářů časopisu. Dr. Albert Kafka v prvním z nich opět poukazoval na nezájem mladých o politiku¹³⁷ a JUC. Nejedlík v druhém dopise dokonce viděl mladé pouze neustále „*škemrat*“ a „*naříkat*“.¹³⁸ Skutečný postoj redakce Peroutkova časopisu nám nejlépe přiblížila redakční poznámka nacházející se pod článkem Václava Havla: „*Neměli jsme v úmyslu vyjádřiti mínění své vlastní, nýbrž chtěli jsme poskytnout jen jednomu z mladých místo, aby vyjádřil nálady své generace.*“¹³⁹ Díky této poznámce redakčního kolektivu můžeme brát jako potvrzené ty názory, které jsme se dočetli v člancích redaktorů časopisu. Redakci časopisu ale slouží ke cti, že nechala vyjádřit mladé v plnohodnotném článku a navíc v jednom z dalších čísel umožnila Václavu Havlovi, aby ještě odpověděl na kritiku svého článku. Mladý autor znovu upozornil, že mládež chtěla více jednat, chtěla jasný cíl a program, který jim mohla nabídnout právě fašistická nebo komunistická ideologie. Obě diktatury sice hodnotil jako špatně, ale upozorňoval na to, že demokratické strany v ČSR nedokázaly mladé oslovit, což podle něho vedlo k nízké angažovanosti mládeže v politice nebo k jejímu příklonu ke krajním proudům.¹⁴⁰

Celou diskusi kolem článků mladých na stránkách Přítomnosti a dopisů, které na ně odpovídaly, uzavřel mladý holičský pomocník z Hradce Králové J. Vavříčka, který se snažil ukázat pohled na celou problematiku z hlediska manuálně pracujících: „*Neimponují nám bitevní výzvy jako my chceme, žádáme demokratický spravedlivý řád a t. p., ale odvaha: nebát se vyhrnout rukávy a jít prakticky zasáhnout do veřejných poměrů...vstupte do politických stran...a všude tam uplatňujte své sociální cítění pro spravedlnost, morálku a právo., a tak nejlépe posloužíte celé věci. Přiznáváme s Vámi, že v našem veřejném životě je mnoho toho, co zasluhuje nápravy.*“¹⁴¹ Bylo by velice zajímavé zaobírat se pohledem dělníků na studenty. Na tomto jediném příkladě můžeme spatřovat pouze, že manuálně pracující

¹³⁶ HAVEL, V. *My*. Přítomnost, 4.4.1934, č. 14, roč. 11. S. 218-221.

¹³⁷ KAFKA, A. *Dopisy: Mladí a politické strany*. Přítomnost, 11.4.1934, č. 15, roč. 11. S. 239-240.

¹³⁸ NEJEDLÍK. *Dopisy: Mladí a politické strany*. Přítomnost, 18.4.1934, č. 15, roč. 11. S. 256.

¹³⁹ REDAKCE. *Poznámka redakce*. Přítomnost, 4.4.1934, č. 14, roč. 11. S. 221.

¹⁴⁰ HAVEL, V. *Co chtějí mladí?* Přítomnost, 25.4.1934, č. 17, roč. 11. S. 271-272.

¹⁴¹ VAVŘIČKA, J. *Dopisy*. Přítomnost, 2.5.1934, č. 18, roč. 11. S. 288.

studenty neodsuzovali, ale měli k jejich počínání jisté výhrady. Vraťme se však k hodnocení mladých redakcí Přítomnosti. Z celých dopisových diskusí, článků redaktorů časopisu a redakční poznámky nám tedy vyplývá, že Peroutkova revue požadovala po mladých, aby pilně pracovali a zasloužili si tak, že se s nimi bude jednat s úctou. Mládež měla být kritizována stejně jako všichni ostatní a neměla být nijak zvlášť podporována, vše si měla vysloužit vlastní pílí.

Na podzim 1934, dva měsíce před samotnou insigniádou, vznikla v Přítomnosti poslední námi sledovaná polemika. O. Wiesl v článku „*Mládež bez naděje a perspektiv*“ chtěl představit možnost, jak napravit vztah mladých k politice. Důraz kladl na to, aby byla mládež učena politickým základům, protože jen tak by „*nebyla vydána docela bez zbraně frází politických dobrodruhů.*“ Od demokratických politiků tedy požadoval stručné, jasné, srozumitelné a zajímavé psaní a vyjadřování, aby jim mladí porozuměli a chtěli se s nimi na politice aktivně účastnit.¹⁴² Jako odpověď na tyto myšlenky otiskla Přítomnost dopis studenta medicíny Jana Müllera. Na rozdíl od dopisů, které časopis přinesl zhruba půl roku předtím, se student medicíny již nepříliš skrytě hlásil ke krajním politickým proudům, především k nacionalismu, který tou dobou u českých (ale i německých) studentů v Praze dominoval: „*Chybí nám nějaký plán pro vybudování lepší budoucnosti...Potřebujeme celkový státní plán.*“ Jako vzor těchto svých přání Jan Müller uvedl Německo a Sovětský svaz.¹⁴³

Ještě předtím, než si shrneme celkový postoj časopisu Přítomnost k mladým od ledna roku 1933 do listopadu 1934, se ve zkratce zmíníme o názorech slovenských studentů tak, jak je přinesla Peroutkova revue. Slovenské studentstvo reagovalo na události z valného shromáždění *Ústředního svazu československého studentstva* konaného na počátku roku 1934 v Bratislavě. Všichni zástupci slovenských studentů, i když mezi nimi byli i zastánci slovenské autonomie, se na tomto sjezdu postavili na stranu českého levicového studentstva a rázně odmítli nacionalismus a fašismus ostatních českých studentů.¹⁴⁴ To již nebude v období insigniády platit tak komplexně, protože část autonomistů z řad slovenských studentů se postaví na stranu svých pražských pravicových kolegů a v časopisu *Slovák* jim vysloví své sympatie. Ostatní slovenští studenti však listopadové nacionalistické řádění odsoudí.¹⁴⁵

Sám Ferdinand Peroutka se o mladých lidech vyjadřoval velmi kriticky, což se poté objevilo i na stránkách jeho časopisu v článcích jiných autorů. Mladí měli být politicky

¹⁴² WEISL, O. *Mládež bez naděje a perspektiv*. Přítomnost, 26.9.1934, č. 39, roč. 11. S. 613-615.

¹⁴³ MÜLLER, J. *Dopisy: Proč jsou naši mladí tak bez naděje*. Přítomnost, 10.10.1934, č. 41, roč. 11. S. 656.

¹⁴⁴ ŠUJAN, J. *Slovenské studentstvo nejde s českými fašisty*. Přítomnost, 14.3.1934, č. 11, roč. 11. S. 166.

¹⁴⁵ ŠUJAN, J. *Kam jde mladé Slovensko*. Přítomnost, 29.12.1934, č. 52, roč. 11. S. 821-822.

aktivní a měli pilně pracovat, aby si zasloužili uznání a podporu, po které tak toužili. Redakce časopisu dávala mladým příležitost obhájit své názory na stránkách Přítomnosti formou dopisů i celých článků. Celkově časopis zaznamenal silný příklon mladých k extrémním politickým proudům a to zejména k nacionalismu. Redaktoři Přítomnosti si tento fakt vysvětlovali především složitou materiální situací mládeže v době končící hospodářské krize. Hlavními motivy spojovanými se studenty na stránkách Přítomnosti ale nebyl pouze nacionalismus. Daleko více byli mladí obviňováni z nedostatku politického vzdělání, z nezájmu o politiku a z nedostatku odpovědnosti. V tomto smyslu bylo ukázáno, že mladí dělníci jsou na tom o poznání lépe, protože se do veřejného života zapojují daleko dříve a mají proto více příležitostí dotvořit si vlastní politický názor. Z nedostatků, které časopis u mladých a studentů nacházel, však nevinilo Peroutkovo okolí pouze studenty samotné. Redakce časopisu nabádala politické strany k lepší práci s mládeží a k její výchově na politickém poli, což se podle Peroutky bohužel dařilo především pravicovým stranám a pravicovým uskupením ve stranách středových (agrárníci, lidovci). „Psycholog“ Peroutka chápal určitou zmatenost a nerozhodnost mladých lidí jako přirozenou vzhledem k jejich věku a životní situaci. Na druhé straně to ale pro něho nebylo ospravedlněním pro jejich nedemokratické a nezodpovědné chování. Časopis Přítomnost tedy z ideového hlediska odsuzoval nacionalistické a jiné krajní tendence u československé mládeže, ale nebyl spokojen ani s mládeží socialistickou, která podle něho byla neaktivní.

V další kapitole se budeme zabývat pohledem Peroutkova časopisu na nacionalismus, fašismus a šovinismus i jako na ideové směry, ale především jako na tendence objevující se u československých studentů v letech 1933-1934 stále ve větší míře.

7. „Nic než národ!“¹⁴⁶

„Politický extremismus zleva i zprava snaží se podkopat důvěru ke všemu, vytvořit náladu, kde lidé nevěří ničemu a nikomu. Z takových otrávených lidí jsou pak dobří fašisté...“¹⁴⁷

Než si ukážeme, jak na nacionalismus nahlížel Ferdinand Peroutka, tak se podíváme na stručnou definici této „ideologie“. Nacionalismus bychom ani striktně za politickou „ideologii“ neoznačili, jedná se spíše o doktrínu nebo názorový proud.¹⁴⁸ Podle Miroslava Hrocha je termín nacionalismus příliš mnohoznačný a má velmi nízkou explikativní hodnotu. Je proto dobré pracovat s více pojmy, které můžeme do jisté míry současně považovat za určitou definici pojmu *nacionalismus*. Mezi tyto pojmy zařadíme především: *vlastenectví, patriotismus, národní povědomí, lásku k vlasti, lásku k národu, šovinismus nebo národní identitu*. I když se tyto pojmy od sebe liší (šovinismus například časopis Přítomnost vždy důsledně od nacionalismu či vlastenectví odlišoval) a nedají se vždy použít jako synonyma k pojmu *nacionalismus*, můžeme konstatovat, že nacionalistická doktrína vždy pracuje v největší míře s pojmem *národ*.¹⁴⁹

V době, kdy byla nálada v ČSR ještě silně rozvířena vznikem státu v roce 1918, se Peroutka vyjádřil v roce 1923 o nacionalismu takto: *„Každý zdravý národ je nacionalistický. Kdybychom byli bez nacionalismu, byli bychom truchlivou výjimkou mezi národy, byli*

¹⁴⁶ Jedná se o nejpoužívanější heslo českých nacionalistů, které mnohokrát znělo v pražských ulicích i během bojů o insigne Karlovy Univerzity v roce 1934. (LIDOVÉ NOVINY. *Pražská neděle*.26.11.1934, č. 594, roč. 42. S. 2-3.)

¹⁴⁷ GUTWIRT, V. *Důvěra a důvěrnost*. Přítomnost, 8.3.1933, č. 10, roč. 10. S. 146.

¹⁴⁸ HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Praha, 1994. S. 131.

¹⁴⁹ HROCH, M. *V národním zájmu*. Praha, 1999. S. 11-12.

bychom kmenem se zmateným a podlomeným instinktem, a až bychom zahynuli, nezasluhovali bychom ani politování.“ I přes tento názor dokázal Ferdinand Peroutka ve stejné úvaze přemýšlet o nacionalismu střízlivě a realisticky, což mu zůstalo až do posledních dnů První republiky: *„Ostatně realisticky pozorováno, je nutno říci, že to vcelku s naším lidovým nacionalismem není tak zlé: všude v okolních státech je lidový nacionalismus vypjatější, zuřivější, chtivější.“* Ve chvíli, kdy byli Němci v opozici vůči státu, viděl Peroutka Československo udržované právě pomocí nacionalismu, na druhé straně si nemyslel, že by stabilitě československého státu výrazněji prospíval vypjatý šovinismus.¹⁵⁰

Novináři časopisu *Přítomnost* se o nacionalismu rozepsali ve větší míře až po nástupu Adolfa Hitlera k moci na konci ledna 1933. Úvahy o německém a českém nacionalismu a šovinismu přišly však až s jistým zpožděním v dubnu 1933. V první třetině roku se *Přítomnost* věnovala tzv. židenickému puči a reflektovala i nástup nacismu. Jednalo se však o články podepsané často investigativním novinářem Frantou Kocourkem, které pouze popisovaly dění v Německu. Ale až do dubna 1933 se redakce časopisu zdržela hodnocení celé situace i problematiky idey nacionalismu, která byla na pozadí obou těchto událostí. Na konci dubna se *Přítomnost* vyjádřila v krátkém článku k českému nacionalistickému tisku. Časopis napomínal pravicový tisk za to, že zveličuje spory mezi Čechy a Němci a náležitě je využívá, i když se jedná o spory odehrávající se v ranních nočních hodinách v baru nebo hospodě. To nebylo podle redakce časopisu důvodem pro psaní o problému soužití obou národností.¹⁵¹ I z této úsměvné zprávy můžeme pochopit vztah redakce *Přítomnosti* k českým nacionalistům: je patrné, že autor článku si plně uvědomoval, že právě vypjatý český nacionalismus ohrožuje budoucnost republiky. V dalším článku, který se ještě vracel k tzv. židenickému puči a řešil především psychologii českého fašismu a fašismu vůbec, se objevila další dimenze vypjatého vlastenectví. Autor článku napsal o účastnících brněnských událostí: *„U mnohých nahrazuje politické přesvědčení nepříznivý poukaz na jejich nezaměstnanost...“*¹⁵² Jako další příčina vzniku českého nacionalismu byla na stránkách *Přítomnosti* chápána reakce pravice na politiku socialistických stran zaměřenou na dělníky.¹⁵³ I to nám může odkrýt povahu českého nacionalismu, ve kterém šlo spíše o politický boj než o vyznávání určité ideologie. Zajímavý je také vztah *Přítomnosti* a českých nacionalistů

¹⁵⁰ PEROUTKA, F., BOHDAN, D (ed.) *O věcech obecných: výbor z politické publicistiky I.* Praha, 1991. S. 84-86.

¹⁵¹ GUTWIRT, V. *Nacionalismus by se nemusel rozčilovati.* *Přítomnost*, 26.4.1933, č. 17, roč. 10. S. 260.

¹⁵² FUCHS, A. *Jak se lidé stávají fašisty.* *Přítomnost*, 10.5.1933, č. 19, roč. 10. S. 289.

¹⁵³ KODÍČEK, J. *Jsme zase hrdí.* *Přítomnost*. 17.5.1933, č. 20, roč. 10. S. 305-306.

k německým demokratickým emigrantům přicházejícím do ČSR, jejichž počet se v roce 1933 stále zvyšoval. Zatímco Peroutkův časopis v této souvislosti chápal Československo jako zastánce západní demokracie a humanity, česká pravice považovala přijímání německých uprchlíků jako zradu národních zájmů.¹⁵⁴ Celkově Přítomnost také varovala před spojením národní demokracie s fašisty a Jiřím Stříbrným, protože „*dokud se však národní demokracie ve vládě udržuje a podle koaliční zásady, že se všechna usnesení musí díti jednomyslně, i rozhoduje o politice státu, nemohou být všechny myšlenky této strany státu lhostejné.*“¹⁵⁵

Jak již bylo řečeno v kapitole o časopisu Přítomnost, Peroutkova revue dávala prostor i textům zahraničních novinářů, literátů a intelektuálů. Tak tomu bylo i na přelomu května a června 1933, kdy redakce časopisu otiskla na pokračování přednášku Liona Feuchtwangera. Přednáška tohoto židovského spisovatele, který uprchl z Německa, zazněla v USA a týkala se „*šovinistického šílenství, které se zmocnilo Evropy.*“ V Přítomnosti se tak naplno otevřel prostor pro hodnocení nacionalismu, fašismu a šovinismu, které bylo od počátku roku 1933 přinášeno pouze v náznacích. Feuchtwanger ukázal, že první světová válka byla příčinou obnovení skomírajícího nacionalismu 19. století. Evropskému kapitalismu dvacátých let 20. století se podařilo podle spisovatele „*vytvořiti ze tří polomrtvých nacionalismů předválečné Evropy tři tucty nových, zcela životných a nebezpečných nacionalismů.*“¹⁵⁶ Nacionalismus podle Liona Feuchtwangera stál na duševním rozpoložení člověka, který již nechtěl být individualistou v kapitalismu, ale chtěl zmizet ve skupině a přijímat výhody členství v ní. To autor nazýval narcismem. Za základy nacionalistické ideologie Feuchtwanger považoval regionální blízkost, společenství rasy, společné dějiny a společnou řeč.¹⁵⁷ Základní tezí jeho přednášky však bylo upozornění, že daleko více než uvedené znaky nacionalismu spojuje lidi jejich společný světónázor.¹⁵⁸ V době, kdy vycházela na stránkách Přítomnosti Feuchtwangerova přednáška, se o nacionalismu v Peroutkově časopise vyjádřil i Karel Čapek. Odsoudil definici národa postavenou na „*idiotské pověře fyziologické rasy*“, ale přiznal, že pokud se národ nebude brát pouze materiálně, ale hlavně jako „*skutečnost duchová*“, ideová a kulturní, tak ho bude samozřejmě možné považovat za skutečnou hodnotu. Český nacionalismus však toto podle Čapka nechápal a naopak hájil své šovinistické teze v tisku,

¹⁵⁴ KODÍČEK, J. *Jsmě zase hrdí*. Přítomnost, 17.5.1933, č. 20, roč. 10. S. 305-306.

¹⁵⁵ „Vt.“ *Národní demokracie před sebevraždou*. Přítomnost, 17.5.1933, č. 20, roč. 10. S. 307.

¹⁵⁶ FEUCHTWANGER, L. *O smyslu a nesmyslu nacionalismu I*. Přítomnost, 31.5.1933, č. 22, roč. 10. S. 341.

¹⁵⁷ FEUCHTWANGER, L. *O smyslu a nesmyslu nacionalismu I*. Přítomnost, 31.5.1933, č. 22, roč. 10. S. 342.

¹⁵⁸ FEUCHTWANGER, L. *O smyslu a nesmyslu nacionalismu II*. Přítomnost, 14.6.1933, č. 24, roč. 10. S. 378-380.

který je „vulgární, kulturně méněcenný, duchově zkorumpovaný.“¹⁵⁹ Články Liona Feuchtwangera a Karla Čapka měly na stránkách Přítomnosti odezvu v dopisu s názvem *Je nacionalismus přežit?* otištěném 28. června 1933. Autor dopisu nesouhlasil s oběma spisovateli a tvrdil, že nacionalismus je zcela přirozenou záležitostí.¹⁶⁰

Nás bude ale nejvíce zajímat odpověď na tento dopis z pera Ferdinanda Peroutky, která byla připojena přímo pod dopisem v rubrice *Otázky a odpovědi*. Jedná se o nejrozsáhlejší Peroutkův text týkající se nacionalismu pocházející z námi sledovaného období, takže mu budeme věnovat více pozornosti. Peroutka upozorňoval, že nacionalismus nelze rozhodně přehlížet. Dále ukázal jako chybu levice, že o nacionalismu mluví pohrdavě a nabádal k rozlišování mezi nacionalismem a šovinismem. „Šovinismus je neštěstím Evropy, ale nepomůžeme k nápravě, budeme-li do jednoho pytle s ním házet také přirozený nacionalismus, který ještě také v nás všech existuje.“ V souvislosti s hospodářskou krizí a radikalizující se situací v evropské politice Peroutka napsal: „Svět se dá vyléčit jedině rozvojem složek internacionálních, v nichž je obsažena organizační síla.“ Na závěr svého komentáře Peroutka shrnul svůj postoj k nacionalismu: „Nechceme vyhubit nacionalismus, protože nejsme tak pošetilí, abychom chtěli vyhubit city lidské. Ale nechceme vyhubit ani rozum. A ten neradí k tomu, aby každý národ divoce zalézal do své vlastní jámy, nýbrž k tomu, aby národové, přes to, že nemohou zbýti přirozeného nacionalismu, podali si ruce k řešení úkolů, jež v izolaci zdolati nemohou.“¹⁶¹ Peroutka zde podle svého vlastního přesvědčení nabádal k zodpovědnému jednání a spolupráci a zároveň před současným nacionalismem varoval, i když ho jako odlišný od šovinismu zcela nezatracoval. Šovinismus byl podle Ferdinanda Peroutky daleko zhoubnější. I když Přítomnost varovala před nacionalismem a šovinismem, tak přece jen upozorňovala na to, že skutečným vnitřním nebezpečím pro ČSR by bylo pouze, kdyby se zfašizovalo několik silných stran. Takováto radikalizace ale podle Ferdinanda Peroutky „pro mírný charakter našeho národa“ nehrozila.¹⁶²

Václav Gutwirt již v roce 1933 varoval českou pravici, která zpočátku obdivovala Hitlera kvůli jeho ráznému zákroku proti socialistům, že „dají-li se vésti jen nechutí proti socialismu, vytvoří situaci, která může pohřbít i je samotné.“¹⁶³ Velice pěkně a trefně popsal český nacionalismus Zdeněk Smetáček u příležitosti patnáctého výročí vzniku republiky v

¹⁵⁹ ČAPEK, K. *Odkud vane vítr*. Přítomnost, 7.6.1933, č. 23, roč. 10. S. 362-364.

¹⁶⁰ OČENÁŠEK, M. *Je nacionalismus přežit?* Přítomnost, 28.6.1933, č. 26, roč. 10. S. 414.

¹⁶¹ PEROUTKA, F. *Otázky a odpovědi*. Přítomnost, 28.6.1933, č. 26, roč. 10. S. 414-415.

¹⁶² PEROUTKA, F. *Jak je to ve skutečnosti II*. Přítomnost, 22.11.1933, č. 47, roč. 10. S. 738.

¹⁶³ GUTWIRT, V. *Poučení z Hitlera?* Přítomnost, 26.7.1934, č. 30, roč. 10. S. 470.

říjnu 1933. Nacionalismus „*stojí na zásadě, že základem státu je národ. Podstatou národa je podle něho (nacionalismu) jazyk.*“ Filozofii národa a státu založenou pouze na jazykovém základě považoval Zdeněk Smetáček za „*ubohou, prázdnou, chudou a nekulturní.*“ Na základě spontánního slibu věrnosti republice daného loajálními Němci u příležitosti výročí 28. října autor uzavřel svůj článek těmito slovy: „*Zkrátka a dobře: tato primitivní teorie nestačí na to, aby byla ideologií dnešního československého státu. Nezáleží na tom, jakou řečí kdo lépe mluvíme, nýbrž na tom, co si v ní myslíme...A 28. října roku tohoto si věrní Němci a věrní Čechové této země slíbili, že zachovají tento stát a že jej povedou v duchu lidskosti, spravedlnosti a pravdy. Je to slib, který nás všechny zavazuje. Pravda vítězí!*“¹⁶⁴ Zdeněk Smetáček se dále také věnoval, pro Přítomnost velice nebezpečnému, českému šovinismu. Svět českého „šověna“ byl podle autora světem manichejským: „*Svět je prostoupen dvěma tajemnými, nevystižitelnými principy, které spolu neustále zápasí: principem Dobra, což je češství, a principem Zla, což je němečtví.*“ Českého šovinistického vlastence přirovnával k německému hitlerovci a velice nesouhlasil s komplexním odsuzováním všech německy mluvících lidí, jak to český nacionalismus činil.¹⁶⁵

Článkem Zdeňka Smetáčka a jeho apelem k rozumnému jednání skončila debata nacionalismu na stránkách Přítomnosti v roce 1933. Zatímco od konce roku 1933 přibývalo v Peroutkově časopise článků reflektujících vztah Čechů a Němců, tak počet textů vyjadřujících se k nacionalismu od počátku roku 1934 klesal. Podívejme se však nyní alespoň na pár názorů, které přinesl rok 1934 ještě před událostmi sledované insigniády. V krátkém článku ze srpna 1934 si Václav Gutwirt všiml absurdity nacionalismu, kdy byl jeho jménem vražděn Němec Němcem. Národnost vlastně stejně nehrála žádnou roli, když se jednalo například o Žida nebo marxistu.¹⁶⁶ Český fašismus byl na stránkách Přítomnosti označen za hnutí, které „*nemá na mysli zájem celku, ale které slouží osobám a osobičkám.*“ Za otce českého fašismu byla označena národní demokracie, která měla podle autora článku po vzniku republiky jako státoprávní demokracie dobře nakročeno, ale poté byla dotčena, že vše nejde tak, jak by si přála, a proto se s „*šovinistickým pokřikem*“ vrhla na stranu opozice.¹⁶⁷

Časopis Přítomnost hodnotil nacionalismus nejvíce po nástupu Adolfa Hitlera k moci. Redaktoři časopisu ihned rozpoznali, že vypjatý český nacionalismus silně ohrožuje společnou budoucnost Čechů a Němců v jednom státě a budoucnost Československa vůbec.

¹⁶⁴ SMETÁČEK, Z. *Letošní 28. říjen a teorie národního státu*. Přítomnost, 8.11.1933, č. 45, roč. 10. S. 706.

¹⁶⁵ SMETÁČEK, Z. *Metafyzika českého šovinismu*. Přítomnost, 15.11.1933, č. 46, roč. 10. S. 722.

¹⁶⁶ GUTWIRT, V. *Nacionalismus?* Přítomnost, 1.8.1934, č. 31, roč. 10. S. 482.

¹⁶⁷ GUTWIRT, V. *Fašismus a cesty národní demokracie*. Přítomnost, 15.8.1934, č. 33, roč. 10. S. 516-517.

Přítomnost ale rozlišovala mezi šovinismem a nacionalismem, který nepovažovala jako myšlenkový názor za tolik zhoubný. Ferdinand Peroutka poukázal na povahu českého národa, která je mírná, takže tak radikální a celková ideologie (jakou nacionalismus mohl být) by mohla ČSR ohrozit pouze, kdyby se zfašizovalo více velkých politických stran, čehož se Peroutka ale neobával. Přítomnost si všimla i absurdity nacionalismu, kdy lidé v rámci vlastenectví vraždí spoluobčany stejné národnosti, a často varovala českou pravici před fašismem a radikálním nacionalismem známým již v té době ze sousedního Německa. V neposlední řadě nabádala redakce časopisu i v otázkách nacionálních k rozumnému a zodpovědnému chování na obou stranách. Nutno také podotknout, že si Přítomnost všimla i faktu, že se v českém nacionalismu nachází velké množství rozporů. Čeští nacionalisté a šovinisté byli zaměřeni především proti Němcům, ale nacismus, jehož síla a rozhodnost je bezpochyby oslovila, přicházel právě z Německa. Podobná situace nastala v období Protektorátu, kdy zase obyčejné české obyvatelstvo nechápalo jako hlavní zlo nacismus, se kterým se i dokázalo ztotožnit, nýbrž vidělo pouze Němce jako své dávnověké nepřátele.¹⁶⁸ To však již je otázka zcela jiná. My se nyní podíváme na téma, které je s českým nacionalismem silně spjato. Problematiku vztahu Čechů a Němců reflektoval časopis Přítomnost ve svých vydáních poměrně často. Již nyní můžeme prozradit, že k této problematice redakce časopisu opět zastávala rozumem a demokratickými ideály vedené stanovisko.

¹⁶⁸ ŠUSTROVÁ, R. *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940-1945*. Praha, 2012. S. 228.

8. Vztah Čechů a Němců v ČSR očima redakce Přítomnosti

„Tu se znovu ukazuje, že nikoli nacionalistické rámusení, nýbrž opravdová a důsledná demokracie je nejlepším zabezpečením tohoto státu. Jestliže Němec souhlasí s jeho demokratickým směrem, budeme z toho mít právě takovou radost, jako souhlasí-li Čech.“¹⁶⁹

Po rodičích byl Ferdinand Peroutka poloviční Němec, ale vychován byl česky. I proto je zajímavé nejprve sledovat, alespoň ve zkratce, vztah tohoto novináře k Němcům v Československé republice. Po převratu roku 1918 Peroutka poukazoval na to, že český nacionalismus se velmi podobá německému šovinismu z doby první světové války. Hned v této porevoluční době zastával názor, že Češi a Němci mají žít ve společném státě jako přátelé a sousedé, čímž předstihl české veřejné mínění o několik let. I zde tak můžeme vycítit jeho vždy realistický pohled na věc. Peroutka ale postupoval v hodnocení situace i psychologicky – viděl české vlastenecké nálady po vzniku republiky jako logické, ale protože vždy vše promýšlel tak, aby z toho měl největší prospěch stát, tak viděl i to, že spokojené německé obyvatelstvo bude státu více ku prospěchu než vlastenecké nadšení občanů české národnosti. Ve dvacátých letech se kvůli těmto svým názorům dostával do polemik především s nacionalisticky laděným básníkem a národním demokratem Viktorem Dykem¹⁷⁰, který zastával Palackého koncepci českých dějin jako neustálého střetávání s Němci. Peroutka naopak cítil na straně Československa odpovědnost za občany německé národnosti, protože ti byli k republice připoutáni na základě československých podkladů pro Pařížskou mírovou konferenci. Československo chápal šéfredaktor Přítomnosti jako stát národnostní a ne národní, což se promítalo i do článků dalších novinářů v redakci časopisu. Za největší úspěch Ferdinand Peroutka považoval vstup německých aktivistických ministrů do vlády. Od roku 1933 Přítomnost přinášela články nejen o československých Němcích, nýbrž i o Německu a Němcích celkově. Peroutka sám vždy odsuzoval veškeré nacistické zločiny a v roce 1935

¹⁶⁹ SMETÁČEK, Z. *Loyální Němci*. Přítomnost, 6.12.1933, č. 49, roč. 10. S. 771.

¹⁷⁰ O něm více viz: TOMESŠ, J. *Viktor Dyk a T. G. Masaryk: dvojí reflexe češství*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-309-4. 203 s.

uspořádal na stránkách svého časopisu anketu, ve které se ptal českých historiků, zda je možné klidné soužití Čechů a Němců v jednom státě. Až do roku 1937 byl Ferdinand Peroutka vždy silným zastáncem pacifismu, to se sice spolu s německými propagandistickými a Henleinovými útoky na ČSR změnilo, ale nic se nezměnilo na Peroutkově hlavní zásadě - nejdůležitější pro něho byla ve vztahu Čechů a Němců vzájemná spolupráce, praktická politika a přátelské sousedství, které chápal jako hlavní stabilizační prvek československého státu.¹⁷¹

Vztahu Čechů a Němců se časopis *Přítomnost* v námi sledovaném období začal více věnovat na podzim roku 1933, kdy bylo v této souvislosti často upozorňováno na patnáctileté výročí vzniku Československé republiky. Zároveň při příležitosti tohoto jubilea vyjádřili němečtí občané aktivistického ladění společnému státu spontánně loajalitu, což byl jeden z důvodů reflexe česko-německých vztahů na stránkách *Přítomnosti*. V té době byla také rozpuštěna DNSAP a vznikla nová organizace sudetských Němců (*Sudetendeutsche Heimatsfront*), která se již (alespoň navenek) hlásila ke společnému státu. To všechno byly podněty, ke kterým se Peroutkova redakce v druhé polovině roku 1933 vyjadřovala.

Redaktoři *Přítomnosti* se často zabývali otázkou pojetí Československa jako národního státu. Zdeněk Smetáček varoval před německou rasovou teorií, ale také upozorňoval, že teorii rasově čistého národního státu vyznávali i čeští nacionalisté. Autor dále ukázal, že národní stát pro Čechy není možný z hlediska hájitelných hranic, protože by tato teorie nepočítala s německými pohraničními oblastmi. Jediné možné pojetí státu podle Zdeňka Smetáčka (a nepochybně podle celé redakce *Přítomnosti*) pro ČSR bylo „západní pojetí, v němž stát neznamená ani lidi mluvící jedním jazykem, ani příslušníky téhož kmene nebo rasy, nýbrž skupinu svobodných občanů, kteří se rozhodli žít společně pod vládou jedněch zákonů, jednoho státu.“¹⁷² Již zmíněné rozpuštění dvou negativistických německých politických stran a skutečnost, že někteří němečtí poslanci negativistického bloku byli zatčeni nebo opustili republiku (jako Hans Krebs), bylo redakcí časopisu chápáno jako „zhroucení německého radikalismu“, což bylo potvrzeno i společnými česko-německými oslavami 28. října. Rozřešení německé otázky v ČSR bylo chápáno jako „jeden z největších úkolů“ a na celou situaci bylo nahlíženo jako na velkou příležitost ke střízlivému vyřešení vzájemného vztahu, které se měly chopit obě strany.¹⁷³ Revue *Přítomnost* odporovala agitaci národní demokracie,

¹⁷¹ KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, 2003. S. 262-275.

¹⁷² SMETÁČEK, Z. *Národní stát, rasová teorie a co z toho pro nás vyplývá*. *Přítomnost*, 6.9.1933, č. 36, roč. 10. S. 563.

¹⁷³ GUTWIRT, V. *Podivná situace*. *Přítomnost*, 1.11.1933, č. 44, roč. 10. S. 694.

kteřá deklarované loajalite Němců nevěřila. Redakce časopisu naopak změnu v chování Němců viděla jako „psychologický přerod“, ke kterému Němci za patnácet let došli.¹⁷⁴

Zdeněk Smetáček se poté opět věnoval otázce národního státu. Odpovídal českým nacionalistům v právně-politologicky laděném článku, kde rozebíral ústavu republiky a hledal v ní teoretická východiska pro to, aby se dalo mluvit o ČSR jako o národním státě, jak to nacionalisté dělali, když se snažili útočit na menšiny v Československu. „...Československá republika v nacionalistickém slova smyslu národním státem není. Její ústavní listina nerozlišuje národy na státní a nestátní, nýbrž zná jen občany, kteří bez ohledu na to, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství, požívají stejných práv občanských a politických.“ Jedinou nesrovnalost, kterou mohli nacionalisté využít, spatřoval autor článku ve formulaci označující československý jazyk jako jazyk státní. To však rychle vysvětlil s odvoláním se na ústavní výbor - jazyk menšiny byl pro úřadování připuštěn v soudních okresech s alespoň dvaceti procenty jinojazyčného obyvatelstva, což autor považoval právě za důkaz toho, že jsou si všichni občané rovni jak před zákonem, tak v jazykové rovině a nelze tedy hovořit o ČSR jako o státě národním.¹⁷⁵ Velice zajímavá je „poznámka redakce“ (napsaná s největší pravděpodobností Ferdinandem Peroutkou) přiložená k tomuto článku. Redakce souhlasila se vším, na co Zdeněk Smetáček upozorňoval, a zároveň přidala i další fakta podporující vizi Československa jako mnohonárodnostního státu. (Například poukázala na fungování německých ministrů ve vládě.) Zcela v duchu Peroutkovi „filozofie“ pak zněl apel, aby se v poměru k Němcům prakticky pracovalo a pouze neteoretizovalo.¹⁷⁶

Do jiné dimenze posunul problematiku česko-německých vztahů Zdeněk Smetáček na počátku roku 1934. Jeho tvrzení můžeme opět označit za názor redakce Přítomnosti. Zdeněk Smetáček byl nejčastějším přispěvatelem časopisu v otázce německé menšiny v ČSR. Je proto více než pravděpodobné, že redakce s jeho názory sympatizovala a brala je za své. Zdeněk Smetáček varoval před faktem, že nelojální občané jsou mezi Čechy i mezi Němci, a nabádal proto pouze k rozlišování mezi loajálními a nelojálními občany a ne mezi lidmi odlišné národnosti.¹⁷⁷ K tvrzení, že národnostní problém v ČSR byl velice vážným a důležitým tématem, se na stránkách Přítomnosti připojil i Hubert Ripka, který volal po přiměřené míře spoluúčasti ve správě státu pro Němce jako menšinový národ, kterou jim žádný „rozumný Čechoslovák“ nemůže odopírat. Dále Ripka rozebíral možnosti autonomie sudetských Němců a

¹⁷⁴ GUTWIRT, V. *Nevěřte jim*. Přítomnost, 15.11.1933, č. 46, roč. 10. S. 723.

¹⁷⁵ SMETÁČEK, Z. *Ohrožujeme národní stát?* Přítomnost, 22.11.1933, č. 47, roč. 10. S. 738-739.

¹⁷⁶ REDAKCE. *Poznámka redakce*. Přítomnost, 22.11.1933, č. 47, roč. 10. S. 739.

¹⁷⁷ SMETÁČEK, Z. *Němci musí být u nás loajální*. Přítomnost, 9.1.1934, č. 2, roč. 11. S. 20.

v závěru se zmínil i o Německé univerzitě: „(Čeští Němci) *by se měli například přičinit, aby z pražské Německé univerzity bylo vypleněno semeniště hakenkrajclerství a úzkoprsého nacionalismu, aby se tato univerzita vymanila z ubohé provinciálnosti a stala se jednou z ohnisek německé kultury...*“¹⁷⁸

Velice neobvyklý článek s názvem „*Jací jsou?*“ vyšel v Přítomnosti 14. února 1934. Dr. Alfred Fuchs se v tomto textu pokusil o psychologickou analýzu Němců žijících v Československu. Sudetského Němce viděl biologicky blíže k Němci říšskému, ale kulturně zas k Němci rakouskému. Říšský Němec byl lepší organizátor, zatímco Rakušan byl více spontánní a vnímavý. Sudetský Němec byl tedy povahou někde mezi těmito dvěma charakteristikami a zároveň byl povahou romantik, protože tak ho utvořily hory a národnostní zápas. Na konci článku se dozvídáme, že sudetští Němci jsou blíže povahou Čechům než říšským Němcům a že jsou zakotveni v půdě tohoto státu nejen hospodářsky ale i kulturně.¹⁷⁹ Tento článek nám potvrdil jednak Peroutkův zájem o psychologii (psychologické články se v Přítomnosti čas od času objevily), ale také snahu redakce obhajovat přirozené spojení Čechů a Němců ve společném státě.

Neúnavným obhájcem německé loajality a společného soužití občanů české a německé národnosti byl Zdeněk Smetáček, i když se nám některé jeho názory mohou jevit jako velice optimistické. Přítomnost ústy Zdeňka Smetáčka tedy ve vztahu k „našim“ Němcům volala po „*totálním aktivismu, pilné a neúnavné spolupráci obou národů, po vzájemné loajalitě, po činorodé vůli a rozumem vedené práci...*“¹⁸⁰ Zdeňka Smetáčka by tehdejší společnost označila za germanofila. Takové lidi se snažil popsat Václav Gutwirt v červenci 1934. Ukázal, že tímto označením nazývají čeští vlastenci Čechy, kteří „*milují*“ Němce „*snad více než Čechy.*“ Autor článku ale na základě této úvahy, s kterou nesouhlasil, došel k závěru, že se „*stát může spolehnouti na některé německé strany daleko větším právem, než na mnohé české vlastence.*“¹⁸¹

Poměrem německých stran ke státu a opačně se zabývaly v Přítomnosti před insigniádou dva články, na které se nyní podíváme. Článek „*mladého německého sociálního demokrata*“ můžeme považovat za důkaz toho, že časopis Přítomnost bral německou otázku v ČSR velmi vážně, protože tento celkem obsáhlý článek vyšel na první straně vydání. Na to je dobré také upozornit proto, že autorem článku byl Němec, z čehož vyplývá, že Přítomnost

¹⁷⁸ RIPKA, H. *Rozprava o otázce, na kterou se zapomíná II.* Přítomnost, 14.2.1934, č. 7, roč. 11. S. 100-102.

¹⁷⁹ FUCHS, A. *Jací jsou?* Přítomnost, 14.2.1934, č. 7, roč. 11. S. 102-103.

¹⁸⁰ SMETÁČEK, Z. *Neočekávané osudové společenství.* Přítomnost, 20.6.1934, č. 25, roč. 11. S. 386.

¹⁸¹ GUTWIRT, V. *Germanofilové - jací vlastně jsou.* Přítomnost, 4.7.1934, č. 27, roč. 11. S. 421.

dávala prostor skutečně všem, i když pochopitelně (kromě rubriky „Dopisy“) museli pisatelé zastávat podobnou názorovou linii jako redakce časopisu. Autor se v tomto článku nejprve věnoval vývoji německé sociální demokracie v Československu, poté však zmínil i některá důležitá stanoviska, která tak na stránkách Přítomnosti zazněla i z německé strany. „*Ideové pojetí mladé (německé) levice kryje se s ideami mladé, české levice.*“ Tento poznatek nám může do jisté míry i potvrdit, kterým směrem se ubíral Peroutkův časopis v době před insigniádou. I když, jak později uvidíme, nebyl v žádném případě nekritický ani ke studentům a stranám levicovým. Dalším velice zajímavým postřehem německého autora je jeho vylíčení vztahu mladé německé levice k Československé republice: „*Nedívají se na něj jako by byl osudem, s nímž se již musí smířiti, anebo jako na přechodný útvar, který bude smeten světovou revolucí, nýbrž vidí v něm ztělesnění protifašistických, humanistických sil a ideí v srdci Evropy.*“¹⁸²

Poslední článek zabývající se vztahem Čechů a Němců v období před insigniádou spojoval tehdejší události s událostmi z přelomu let 1918 a 1919, které si zde alespoň ve zkratce přiblížíme. Na konci října 1918 němečtí poslanci z českých zemí chtěli německou část nově vzniklé republiky připojit k Rakousku. Dne 30. října vyhlásili tzv. Německé Rakousko, které se mělo skládat ze čtyř sudetoněmeckých provincií (Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau, Deutschsudmähren). Celou situaci musela na konci listopadu 1918 vyřešit až československá armáda, která pohraniční oblasti, bez kterých by český stát nemohl ekonomicky ani politicky existovat, obsadila. Obsazení proběhlo velice pokojně, ale situace se opět vyostřila v březnu 1919. Ve Vídni se měl sejít nový rakouský parlament, který byl již zvolen bez volebních hlasů sudetských Němců, protože Československá vláda tyto volby na svém území zakázala. Na čtvrtého března tedy sudetští Němci svolali demonstrace za právo na sebeurčení, které přerostly v otevřené střety s československou armádou. Bylo zabito několik desítek občanů německé národnosti a dva čeští vojáci.¹⁸³ Autor článku na tyto události navazoval, když napsal, že v roce 1920 „*nebylo jediného německého člena Národního shromáždění, který by se byl odvážil hlasovati pro kandidaturu Masarykovu na prezidentství republiky, v r. 1934 všechny opoziční německé strany – o vládních nemluvě – tuto kandidaturu podporovaly.*“ E. Sobota na základě toho tvrdil, že německé strany udělaly za patnáct let pokrok směrem k demokracii a že „*teoreticky vzato, politickou prací může být nejenom pozitivní spolustavění státu, nýbrž i aktivní odpor.*“ Toto tvrzení je zajímavé

¹⁸² „MLADÝ NĚMECKÝ SOCIÁLNÍ DEMOKRAT“. *Hlas z německé sociální demokracie*. Přítomnost, 18.7.1934, č. 29, roč. 11. S. 449-451.

¹⁸³ KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. Praha, 2008. S. 50-52.

z dnešního pohledu i z hlediska toho, že je První republiče často vytýkán nedostatek státotvorné opozice, na což tedy Přítomnost upozorňovala již v roce 1934. To je ale téma, které naši práci překračuje, vraťme se proto k článku E. Soboty. Po optimistickém začátku o přechodu německých stran k demokracii nabádal autor k opatrné důvěře v to, že se titíž lidé, kteří se podíleli na událostech před patnácti lety, zcela změnili. Negativní zážitky z roku 1919 novinář vyvažoval rokem 1926, kdy vstoupili němečtí ministři do vlády, ale hospodářská krize tento kontinuální vývoj česko-německých vztahů podle jeho mínění opět hodně zbrzdila. Krize „s sebou přinesla zejména i nový vzestup vlny velkoněmectví. Spolupráce sudetských Němců na vládě republiky neustala, ale vzešla nová pochybnost, do jaké míry se těší dosud důvěře veřejného mínění našich Němců.“¹⁸⁴ Český člověk podle autora článku pohlížel na sudetoněmecké veřejné mínění velice zjednodušeně – buď měli Němci kladný vztah k republice z ryze oportunistických důvodů (stranický prospěch, stavovský zájem, nenávisť k režimu v Německu atd.) nebo byli prostě proti státu. Politické nitro Němců se prý velice kvapně a rychle rodilo a Češi si nemohli být jisti, ale museli doufat v trvalý příklon německého veřejného mínění k aktivismu. Celý článek směřoval k polemice ohledně vzniku Sudetendeutsche Heimatsfront, která byla založena ještě před 1. říjnem 1933, kdy byla rozpuštěna DNSAP. Heimatsfront měla být podle slov svého vůdce Konráda Henleina demokratická a podporující československý stát. Brzy se však ukázalo, že Henlein takto klamal pouze proto, aby získal čas pro masový nábor členstva a vytvoření organizační struktury organizace, která se měla stát nástupcem DNSAP a předchůdcem SdP.¹⁸⁵ Novinář Sobota nabádal právě Heimatsfront, aby dokázala říci, jakou cenu má Československá republika pro Němce, a teprve poté by jí bylo možné uvěřit její deklarovaný aktivní poměr ke státu.¹⁸⁶ Zde si můžeme povšimnout dalšího charakteristického rysu časopisu Přítomnost: i když z jeho článků je většinou patrná názorová linie nebo příklon k té či oné straně konfliktu, vždy se časopis vyjadřoval kriticky ke všem zainteresovaným a byl jakýmsi opatrným komentátorem dění, které většinou velice přesně dokázal popsat a zhodnotit.

V člancích týkajících se vztahu Čechů a Němců v ČSR se Přítomnost věnovala ve velké míře celkovému pojetí československého státu. Československo neviděla redakce Přítomnosti (jako čeští nacionalisté) jako stát národní, nýbrž jako stát národnostní, kde budou všichni občané jakékoli národnosti žít společně podle společných zákonů. Zároveň Peroutkova revue často poukazovala na zapojení Němců do oslav patnáctiletého výročí

¹⁸⁴ SOBOTA, E. *Má naše republika cenu i pro naše Němce?* Přítomnost, 14.11.1934, č. 46, roč. 11. S. 727-730.

¹⁸⁵ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Praha, 2002. S. 186-190.

¹⁸⁶ SOBOTA, E. *Má naše republika cenu i pro naše Němce?* Přítomnost, 14.11.1934, č. 46, roč. 11. S. 727-730.

vzniku republiky, v čemž spatřovala jejich projev loajality. Němci podle Přítomnosti prošli psychologickým přerodem směřujícím k aktivní spoluúčasti na řízení státu. Časopis ale také nabádal k opatrnosti a především ke společné čínorodé práci. Nelojalní občany viděla redakce Přítomnosti jak mezi Němci, tak mezi Čechy (hlavně mezi Čechy nacionalisty). I když Peroutka a spol. považovali hospodářskou krizi za určité přetržení kontinuity zlepšování vztahů s Němci započatém v roce 1926, tak i přesto celkově obhajovali přirozené spolužití obou národností v jednom státě.

9. Rektor Karel Domin – vůdce českých nacionalistických studentů

„Bylo vskutku vlastenecky povznášející viděti, jak dva vlastenečtí studenti vlekou za hlavu komunistického kolegu, provádějí na něm různé hmaty z volného stylu a tři další do něho bijí – padni kam padneš. Vlastenečtí studenti měli ovšem, proč se ukázat. U katedry seděla Jeho Magnificence rektor spectabilis, děkan lékařské fakulty, v první řadě několik profesorů. Ani záchvěv nelibosti nad ošklivou surovostí přesily jsme neviděli v jejich tvářích, slova nesouhlasu jsme nezaslechli.“¹⁸⁷

Na jaře roku 1934 došlo k prvním potyčkám mezi studenty vycházejícím z uplatňování zákona z roku 1920, tzv. lex Mareš. Spor se rozhořel v souvislosti s restaurací Karolína poté, co byly budovy Karolína a jeho archiv předány do rukou Karlovy univerzity na konci dubna 1934. V reakci na tyto události se začal i časopis Přítomnost vyjadřovat k dění kolem univerzit v Praze a k osobě rektora Domina, z jehož podnětu všechny tyto akce probíhaly. Profesor botaniky Karel Domin nastoupil do rektorského úřadu v září roku 1933 a od té doby připravoval uskutečnění plánů na obrodu Karlova učení a k realizaci zákona „lex Mareš“.

Karel Domin se narodil 4.5. 1882 v Kutné Hoře. Od roku 1911 byl mimořádným a od roku 1916 řádným profesorem botaniky na Univerzitě Karlově (respektive Karlo-Ferdinandově). Působil také jako ředitel Botanické zahrady univerzity a v roce 1924 založil Farmaceuticko-botanický ústav UK. Patřil mezi popularizátory přírodních věd a zeměpisu. O nacionalistickém cítění profesora Domina se zmíníme níže a o jeho aktivitě při bojích o insigne v kapitole následující. Nyní si ještě připomeňme, že byl v roce 1935 zvolen poslancem Národního shromáždění za stranu Národního sjednocení (to byl také nepochybně jeden z důsledků insigniády). V roce 1937 zasedal také v pětičlenném vedení strany, ale z politického života v této době již odcházel do ústraní. Po druhé světové válce se věnoval

¹⁸⁷ KLADIVA, J. *Rvačka na akademické půdě*. Přítomnost, 23.5.1934, č. 21, roč. 11. S. 323.

hlavně vědeckým výzkumům a působil především na Slovensku ve Vysokých Tatrách. Zemřel v roce 1953 v Praze.¹⁸⁸

První článek o rektoru Dominovi byl otištěn na stránkách Přítomnosti z podnětu *Spolku posluchačů filozofie Karlovy univerzity v Praze* a jeho autorem byl člen jeho správního výboru Rudolf Vápeník. Autor se v článku věnoval zásahům profesora Domina do veřejného života a především rozebíral jeho snahy při intabulaci a restauraci Karolina v první polovině roku 1934. Karel Domin se podle Rudolfa Vápeníka dopustil chyby, které se dřívější rektori (před Dominem zastával rektorský úřad historik Josef Pekař) Karlovy univerzity dokázali vyhnout – rozdmýchal „požár v době, ve které šlo o získání menšin k společné práci na díle výstavby nového státu.“ V článku byly také otištěny některé citáty rektora Domina pocházející z *Národních listů* a *Národní politiky*, které již nesly zcela nacionalistický charakter. Autor článku se dále ptal zcela v duchu redakce časopisu: „Nemusí nám dnes jít především o to, překonati společnou prací tíhu doby, jakým právem jedinec obnovuje po době alespoň trochu klidné znovu národnostní hádky?“ Je jasné, koho tímto jedincem Rudolf Vápeník mínil. Velice zajímavý je pohled na praktické otázky restaurace budov Karolina. Zdá se, že činy rektora Domina, na které bylo upozorněno v tomto článku, byly buď velice nešťastné a nerozvážené, nebo zcela záměrné. Prvním jablkem sváru byla otázka, kam při restauraci přenést archiv univerzity a všechny věci z restaurovaných místností. Ještě důležitějším zjištěním bylo, že by při restauraci musela být vyklizena německé právnická fakulta, německý akademický senát a společná aula. Celé stěhování (zvláště, když nebyla ještě zahájena slíbená stavba nových budov Německé univerzity) bylo zaměřeno proti německému univerzitnímu životu. Druhým významným počinem rektora Domina, kterým si naopak znepřátelil české (především levicové) studenty, bylo, když zavedl od letního semestru pro všechny studenty Karlovy univerzity povinný poplatek 5 Kč. Podle slov autora článku byl i tento poplatek (vedle sbírkové akce na restauraci Karolina) pro studenty velice tíživý vzhledem k jejich mizerné sociální situaci v důsledku hospodářské krize, kdy měli studenti také velmi mizivé výhlídky na získání odpovídajícího zaměstnání. Pohledem „zdola“ bylo i upozornění, že uniformování studentů, které rektor Domin navrhoval, bylo charakteristické v okolních zemích s fašistickou diktaturou. Nejdůrazněji znělo varování, že ústřední i fakultní organizace na Karlově univerzitě byly ve velké míře v rukou nacionalistů, rektor Domin byl velice často jejich čestným členem a zároveň za nimi stály pravicové listy, kde Karel Domin a další vyjadřovali své názory.¹⁸⁹

¹⁸⁸ KOLÁŘ, F. a kol. *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938: kdo byl kdo*. Praha, 1998. S. 43.

¹⁸⁹ VÁPENÍK, R. *Cesta rektora Domina k národu*. Přítomnost, 2.5.1934, č. 18, roč. 11. S. 280-282.

Redakce Přítomnosti opět dokázala, že dávala prostor vyjádřit se i mladým lidem a umožnila na svých stránkách vznik různých debat, když uveřejňovala články i z druhého (nacionalistického) tábora, jako tomu bylo o týden později, kdy otiskla dopis „*starého, zkušeného právníka*“, který stručně obhajoval počínání profesora Domina v rektorském úřadě. (Jistě není nutné si zde připomínat, že především studenti a pedagogové z právnické fakulty byli nacionalisticky ladění.) Dopis notáře Dr. Emericha Fialy končí slovy: „*Ještě dobře, že jako starý zkušený právník mohu je utěšiti* (Vápeníka, Spolek posluchačů filozofie UK a další) *ujištěním, že tuto akce botanik Karel Domin vede nejen energicky, nýbrž i z právního hlediska správně a dobře.*“¹⁹⁰ Další odpovědí na článek Rudolfa Vápeníka byl text spolku československých právníků *Všehrd*, který v Přítomnosti vyšel v dalším čísle. Odpověď spolku *Všehrd* byla velice obsáhlá a rozebírala každou část Vápeníkovy kritiky. Pisatel ze spolku právníků poukázal nejprve na to, že si Německá univerzita mohla již dávno náhradní místnosti zajistit, že jí již právnickou fakultou UK byly nabídnuty nové prostory a že pouze z agitačních a politických důvodů setrvává v prostorách Karolina, které již nutně potřebují rekonstrukci. Autor dopisu se dále odvolával na právní platnost Marešova zákona a na slova lidí patřících v té době také mezi přívržence českého nacionalismu. V dopise bylo zdůrazněna, v duchu slov rektora Domina, starobylost Karolina a jeho morální význam pro český národ, což bylo považováno za přednější než mizerná ekonomická životní situace studentů. Josef Adamec (autor článku) se ohradil i proti bohatému německo-židovskému okruhu soukromníků, do kterého podle něho patří velká většina „*našich milionářů*“. Autor neopomněl článek Rudolfa Vápeníka přirovnat ke komunistickému způsobu rétoriky a na konci dopisu vzdát hold profesoru Dominovi.¹⁹¹ Na stránkách Přítomnosti tak proběhla velice živá debata mezi zástupci českého pravicového a levicového studentstva již v květnu 1934. Je celkem podivné, že se redakce časopisu k těmto textům vůbec (ani v krátké redakční poznámce, jak často dělávala) nevyjádřila. Jako stanovisko redakce v tomto sporu můžeme chápat pouze skutečnost, že článek „*levicového*“ Rudolfa Vápeníka byl otištěn jako plnohodnotný příspěvek, zatímco názory „*pravice*“ byly vydány pouze v rubrice *Dopisy*. Uzavření této polemiky přinesl dopis Rudolfa Vápeníka, který se bránil kritice právníků ze spolku *Všehrd*. Tuto kritiku viděl jako důsledek „*šovinistického zaujetí pisatelova i Všehrdy vůči našim menšinám*“, což autor doložil upozorněním na bezdůvodné vyloučení československých občanů maďarské národnosti z tohoto právnického spolku.¹⁹²

¹⁹⁰ FIALA, E. *Dopisy: Cesta rektora Domina k národu*. Přítomnost, 9.5.1934, č. 19, roč. 11. S. 304.

¹⁹¹ ADAMEC, J. *Dopisy: Cesta rektora Domina k národu*. Přítomnost, 16.5.1934, č. 20, roč. 11. S. 319-320.

¹⁹² VÁPENÍK, R. *Dopisy: Cesta rektora Domina k národu*. Přítomnost, 30.5.1934, č. 22, roč. 11. S. 351-352.

Prvním článkem z dílny redakce Přítomnosti, který nám přinesl názor časopisu na rektora Domina a na spory kolem pražských univerzit v květnu 1934, byl text z rubriky *Poznámky* s názvem „*Rektor Domin již sklízí, co zasel*“. Článek hodnotil rektora Domina po demonstracích a potyčkách po studentské schůzi českých nacionalistických studentů, která byla narušena několika komunistickými radikály, čehož ale nacionalistický tisk dokázal náležitě využít a označil těchto pár jedinců za levicové studenty celkově. Přítomnost nabádala profesora Domina, aby nestál v čele nacionální mládeže a nevedl ji do pouličních demonstrací, nýbrž aby „*vedl mládež skutečně duchovně*“ k pracovnímu a studijnímu nadšení.¹⁹³ Přímo uvedenou potyčkou se zabýval další článek ze stejného vydání časopisu z 23. května 1934. Celou demonstraci pravicového i levicového studentstva viděl autor článku jako „*pošetilou a velmi zbytečnou*“. Opravu Karolína sice schvaloval se vší upřímností, ale nabádal, aby byla odsunuta na chvíle klidnější, protože nyní se stala pouze dobrým ventilem pro vlastenecký elán politické pravice, kterému dopomohli nejvíce ti komunističtí studenti, kteří narušili sněmování studentů pravicových.¹⁹⁴ Přítomnost odsuzovala snažení nacionalistů, kteří ničili pokusy o uklidnění poměrů v republice, ale také kritizovala levicové studenty za jejich neuvážlivé vystupování, které jednání pravice pouze zviditelnilo a legitimizovalo. Václav Gutwirth v září 1934 napsal, že „*politický přínos rektora Karlovy univerzity je velmi malý... Chudost jeho rady nepříznivě kontrastuje s ostrou jeho kritikou. Jako není rozčlenění program, tak také nestačí na program ani hubování a naříkání.*“¹⁹⁵

Zmínky o Karlu Dominovi pocházející přímo z doby insigniády nyní vynecháme, protože budou dostatečně reflektovány přímo v kapitole o insigniádě, ale podíváme se na poslední článek věnující se profesoru Dominovi v námi sledovaném období, který vyšel 20. února 1935. Autor V. Kovář se zabýval Dominovou knihou „*Můj rektorský rok*“, kterou využil, aby se pokusil vytvořit politický portrét bývalého rektora a odhalil tak politickou podobu nacionalistické části české akademické inteligence. Rektor Domin se ve své knize nechal prohlásit nástupcem mistra Jana Husa, což ho podle autora článku vedlo k tomu, aby sám sebe vnímal jako zosobnění českého nacionalismu. A jakýkoli útok proti své osobě bral jako útok proti českému národu celkově. Dominovi projevy měly podle V. Kováře „*sklon k slovní nabubřelosti, večerníkové květomluvě a nedostatku nového pohledu...Nacionální filozofie Domina je praprostá.*“ Jeho nacionalismus byl bez živého a konkrétního programu a obsahu a byl pojímán přísně stranicky. Velice zajímavé je Dominovo rozčlenění

¹⁹³ v.v. *Rektor Domin již sklízí, co zasel*. Přítomnost, 23.5.1934, č. 21, roč. 11. S. 323.

¹⁹⁴ KLADIVA, J. *Rvačka na akademické půdě*. Přítomnost, 23.5.1934, č. 21, roč. 11. S. 323-324.

¹⁹⁵ GUTWIRT, V. *Rektor, který píše jako ve večerníku*. Přítomnost, 5.9.1934, č. 36, roč. 11. S. 563.

československého tisku do čtyř kategorií. (Podle V. Kováře jsou tyto kategorie Dominem vytvořeny podle toho, jak o něm ten který list psal.) Jako tisk „národní“ viděl Domin například *Frontu*, *Fašistické listy*, *Národní listy*, *Polední list* nebo *Vlajku*. Jako „kolísavý ve věcech národních“ byl označen tisk národně socialistický a agrárnícký *Venkov*. Listy „nacionálně lhostejné“ nebo „zakrytě nepřátelské“ reprezentovaly prohradní *Lidové noviny*. A za tisk „vysloveně národu nepřátelský“ byly označeni *Demokratický střed*, *Čin*, *Právo lidu*, *Přítomnost*, *Národní osvobození* a další. V oblasti sociální a hospodářské si autor článku povšiml, že „Domin nedovede říci ani slovo k hospodářským a sociálním bolestem dnešní doby, ani slovo o krizi a o skutečném řešení bídy naší inteligence.“ Politické názory Dominovy byly srovnávány s články v bulvárních večernících. „Každý pravicový šmok je Dominovi takřka autoritou.“ Na závěr svého článku V. Kovář tvrdil, že rektor Domin nedokázal vést studenty ani k nacionalismu, ale pouze ke stranické podpoře Národního sjednocení.¹⁹⁶ Po srovnání tezí tohoto článku s knihou Karla Domina složenou prakticky pouze z jeho článků, článků nacionalistů a článků o něm, se nedá než s příspěvkem časopisu *Přítomnost* souhlasit.

Profesor Karel Domin nastoupil do rektorského úřadu na podzim 1933, půl roku mu stačilo k tomu, aby díky své snaze o naplnění zákona „lex Mareš“ z roku 1920 rozdmýchal u velkého množství českých studentů nacionalistické postoje. *Přítomnost* ho v tomto smyslu obviňovala z toho, že místo aby studenty vedl k cílevědomé práci a studiu, tak je sváděl k politickým bojům v době, kdy bylo třeba usilovně pracovat na budování republiky zmítající se v hospodářských a národnostních potížích. Podle soudu Peroutkova časopisu vnímal profesor Domin sám sebe jako ztělesnění českého nacionalismu, i když jeho nacionalistická filozofie byla bez konkrétního programu. Karel Domin stál v čele Univerzity Karlovy do září 1934, takže události insigniády, na které se podíváme v další kapitole, probíhaly již za rektorátu právníka a národohospodáře profesora Josefa Drachovského. I přesto se dá říci, že právě činy profesora Domina do velké míry přichystaly ovzduší pro studentské bouře z listopadu 1934. V době insigniády Karel Domin již jako prorektor stále stál v čele českých nacionálních studentů a aktivně se účastnil převzetí insignií před Právnickou fakultou UK. Profesor Drachovský naopak dokázal radikální studenty v době střetů díky své autoritě mírnit.¹⁹⁷

¹⁹⁶ KOVÁŘ, V. *Jeho rektorský rok*. *Přítomnost*, 20.2.1935, č. 7, roč. 12. S. 101-103.

¹⁹⁷ BRÁDLEROVÁ, D. *Josef Drachovský*. *Akademický bulletin*. Oficiální časopis Akademie věd ČR. 14.3.2011. Cit dle: <http://abicko.avcr.cz/2011/03/08/>. 17.11.2012.

10. Insigniáda na stránkách Přítomnosti

„Vytlučena byla okna v kavárně Mánes, v Radiojournalu, na vinohradském policejním komisařství. Což všechny tyto instituce odmítly vydat insignie? Mužům v pozadí nejde o insignie, jde jim o bouře protiněmecké, protižidovské, protihumanistické, protisocialistické a ještě všelijaké jiné. A to vše má býti prostředkem k jedinému: ke generálnímu útoku proti vládě.“¹⁹⁸

Studentské bouře z listopadu 1934, které Ferdinand Peroutka na základě jejich pozadí považoval za útok proti československé vládě, začaly poté, co ministr školství Jan Krčmář vydal 20. listopadu příkaz, aby byla naplněna ta část zákona „lex Mareš“, která se týkala předání insignií Karlova učení do českých rukou. Rektorát Německé univerzity odmítl nejprve insignie vydat, němečtí studenti obsadili Karolinum na jeho ochranu a od 24. listopadu docházelo mezi českými a německými studenty a radikály na obou stranách k násilným střetům. Dne 26. listopadu byly insignie konečně v českých rukou a o den později boje v ulicích Prahy již zcela ustaly. Policie zatkla celkem 126 demonstrantů, mezi kterými bylo pouze menší množství studentů.

V této kapitole se nejprve podíváme na rekonstrukci událostí od 24. do 26. listopadu, kdy v Praze probíhaly zmiňované demonstrace. Popis dění bude vycházet ze zpráv Pražského policejního prezidia, které se však nedochovaly ke všem dnům ve stejném rozsahu. Poměrně detailně je policií popsán první den pražských nepokojů a poté zlomkovitě i dva dny další.

¹⁹⁸ PEROUTKA, F. *Nejde o insignie*. Přítomnost, 28.11.1934, č. 48, roč. 11. S. 753.

Všude, kde bylo možné vycházet z těchto archivních materiálů, je tedy název fondu uveden v poznámce pod čarou. K doplnění informací o jednotlivých dnech nám poslouží články deníku Lidové noviny, který můžeme označit za zastávce stejné ideové („prohradní“) linie, jakou vyznával časopis Přítomnost. Zároveň nám Lidové noviny pomohou rekonstruovat události tak, jak je mohli chápat a podávat lidé názorově blízcí redaktorům Peroutkova časopisu. Nutné je ještě podotknout, že se dochované policejní zprávy ve svém obsahu nijak neliší od, k nim ekvivalentních, informací ze stránek Lidových novin. Poté se zaměříme na význam, který Přítomnost pražskému pouličnímu dění a jeho zákulisí přikládala. To je stěžejní náplní naší práce, protože násilná podoba studentských nepokojů byla pouze vedlejším produktem ideologicko-politického boje, který v Československé republice probíhal. Spory se týkaly jednak linie - liberální levice proti nacionalistické pravici, jednak vztahu Čechů s Němci. Dimenzi politického boje v pozadí insigniády halené do pláště univerzitních práv rozpoznal Ferdinand Peroutka okamžitě. Dříve, než se ale na jeho názory podíváme, se pokusíme rekonstruovat události sporu o insignie.

10.1. Sobota

V sobotu 24. listopadu časně zrána přišli němečtí studenti právnické fakulty Německé univerzity do svých poslucháren v domě č. 11 v Železné ulici, který byl součástí Karolina. Přišli s úmyslem stávkovat. Chodby se stále plnily studenty, kteří se museli u vchodu do budovy prokázat legitimací Německé univerzity. Profesori nebyli vpuštěni do poslucháren a studenti se jali obsadit německou část Karolina a nevydat navzdory nařízení ministerstva školství insignie Karlova učení do rukou české Karlovy univerzity. Kolem desáté hodiny dopolední se toto dozvěděli studenti Právnické fakulty UK a rozhodli se vyslat deputaci do Karolina. Tam k nim promluvil nejprve rektor Karlovy univerzity dr. Drachovský, který je ujistil, že bude hájit práva české univerzity, a varoval je od demonstrací a potyček. Poté však promluvil profesor Domin, který vzrušil celkem uklidněné shromáždění.¹⁹⁹ Na Ovocném trhu se shromáždilo asi 1000 českých studentů. Jejich němečtí kolegové je z oken německé právnické fakulty provokovali různými posunků. Rektor Drachovský s děkany chtěl navštívit rektora Německé univerzity, aby se s ním dohodl. Češi však zjistili, že je zatarasen i vchod z Ovocného trhu, kde sídlil rektorát Německé univerzity. Tyto budovy ale byly využívány i univerzitou českou. Byl přivolán policejní zámečník, který měl dveře otevřít, ale než stihl

¹⁹⁹ B. *Nepěkný doprovod historické události*. Lidové noviny, 25.11.1934, č. 594, roč. 42. S. 5.

dorazit, tak se dav českých studentů vrhl na dveře a ty vylomil, čímž začala potyčka, která byla náhle živena dalšími a dalšími posilami na obou stranách. Němečtí studenti vylévali z oken vodu a házeli různé předměty, načež rektor Drachovský dvůr Karolina opustil. Češi pronikli do budovy, ale do kanceláří rektorátu se nedostali, protože ty byly velice dobře zabarikádovány nábytkem. První patro německé části Karolina ale zůstalo po srážce s německými studenty dosti zničeno. Policejním úřadům se nepřihlásil žádný zranění český student, i když jich bylo několik viděno, jak jsou podpírání svými kolegy a bledí ve tváři.²⁰⁰

Odpoledne se čeští studenti sledováni menším oddílem policie vydali na Václavské náměstí. Policií poté nebyli vpuštěni na Ovocný trh, tak se srotili na Staroměstském náměstí, kde k nim promluvil mimo jiné i Radola Gajda. V podvečer se český dav opět pokusil proniknout na Nové město, ale všechny příchody na Václavské náměstí byly uzavřeny policií. Demonstranti se proto opět seskupili kolem Husova památníku, kde promluvíli další agitátoři Národní fronty. Poté se již silnému proudu českých nacionalistů podařilo proniknout na Ovocný trh, kde na demonstranty čekala i jízdní policie. Ovocný trh byl vyklizen, ale demonstrace pokračovaly až do pozdních večerních hodin v ulicích Starého města. Němečtí studenti setrvali v budově Karolina, kam jim přes den jejich druzi přinášeli zásoby potravin. V bitkách na chodbách rektorátu Německé univerzity bylo podle Lidových novin zraněno šest studentů (většinou letícím kusem nábytku) a v průběhu dne bylo zatčeno několik českých demonstrantů. Po osmé hodině večerní se ještě pokusili čeští studenti demonstrovat před Německým divadlem (dnešní budova Státní opery) a před redakcemi *Prager Tagblattu* a *Bohemie*, ale na výzvu policie se rozešli. První den demonstrací tedy ukázal, že čs. vláda chce co nejrychleji nepokoje ukončit, protože o věci vrácení insignií bylo již rozhodnuto právní cestou, tudíž nebylo nutné vynucovat si předání památek cestou násilí.²⁰¹

10.2. Neděle

Již v neděli 25. listopadu 1934 se ukázalo, že nešlo o demonstrace velkých mas lidí, nýbrž pouze o skupiny fašistických a fašizujících se studentů, které s sebou strhávaly i další podezřelé živly pražské ulice. Na některých místech se proti nim policie stala bezmocnou. Demonstrující brali honičky s policií a vytloukání oken jako zábavu a s heslem „*I Němci musí*

²⁰⁰ Národní archiv ČR, *Presidium pražského policejního ředitelství II (1931-1940)*, karton 1402, S 115/45. Studentské demonstrace.

²⁰¹ B. *Nepěkný doprovod historické události*. Lidové noviny, 25.11.1934, č. 594, roč. 42. S. 5.

poslouchat zákonů“ ničili majetek českých kulturních institucí. V téže době, kdy probíhaly nedělní demonstrace, také v Kramářově vile sepisovali dr. Hodáč, Jiří Stříbrný a profesor Mareš protokol o vzniku Národního sjednocení. I když byla pražská policie ve složité situaci, tak její ředitelství podcenilo rozmístění policejních oddílů, protože například (později vytlučený) Mánes hlídal pouze jeden strážník. V noci ze soboty na neděli vyrazili demonstranti okna Lidového domu v Hybernské ulici a často insultovali německy mluvící kolemjdoucí. V neděli dopoledne se český dav opět sešel u Stavovského divadla, odkud se snažil proniknout ke Karolinu. To policie odrazila.

Odpoledne promluvil před divadlem opět profesor Domin, který na závěr sice vyzval dav ke klidu, ale celkové vyznění jeho řeči a jeho vystupování jasně naznačilo, že násilnosti schvaluje. Kolem 16. hodiny musela policie na Václavském náměstí před kavárnou *Luxor* použít proti demonstrantům obušky a několik výtržníků zatknout. Rozehnaný dav se na Václavském náměstí opět shlukl po šesté hodině před budovou rozhlasu, kde útočil na právě probíhající německé vysílání a vyrazil opět několik oken budovy. Když demonstrující pokračovali směrem k Německému domu v ulici Na Příkopě, musela policie poprvé tasit šavle. Učinila tak, protože byl policejní náčelník zasažen do hlavy kamenem. Jeden z demonstrujících pak byl krvavě zraněn, ale ihned ošetřen. Dav poté pokračoval přes Národní třídu k policejnímu ředitelství, odkud byl, stejně jako poté od Národního divadla, vytlačen. Odtud se vydal po nábřeží k Mánesu. Kavárnu Mánes střežil jediný strážník. Rozčilený dav vyvolával heslo „*Se Židy ven!*“ a dlouhou dobu házel dlažební kostky do výlohy kavárny a na osamocенého policistu. Jízdní policie přijela tentokrát pozdě, ale i přesto dav rozehnala a jeho část obklíčila v Myslíkově ulici. I na jiných místech výtržníci nadávali Němcům i Židům (například před synagogou v Jeruzalémské ulici nebo před Pinkasovou synagogou). Vždy byli ale policií rozehnáni. Mezi 19. a 20. hodinou došlo k dalším střetům s policií na Václavském náměstí. Policie se chovala celkem mírně, což dalo možnost demonstrantům, aby ji neustále napadali. Po deváté hodině večerní policie získala kontrolu nad celou situací. Rozptýlený dav sice tropil „kravály“ před kavárnou Slavie a stále provolával antisemitistická hesla, ale nedošlo již k žádným výtržnostem ani srážkám s policií. V neděli byli zraněni čtyři lidé vážněji, mnoho lehce a několik osob bylo opět zatčeno.²⁰²

10.3. Pondělí

²⁰² B. *Pražská neděle*. Lidové noviny, 26.11.1934, č. 595, roč. 42. S. 2-3.

V pondělí 26. listopadu ráno vydal pražský policejní prezident dr. Dolejší vyhlášku, v níž bylo zakázáno shlukování na jakýchkoliv veřejných místech pod pokutou od 10 do 5000 Kč nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů. Po deváté hodině ranní se sešli před Právnickou fakultou UK studenti této fakulty i se studenty pražské techniky, aby se zúčastnili ohlášené studentské schůze plánované na desátou hodinu. Dění odehrávající se v auditoriu právnické fakulty se nepodařilo rekonstruovat pomocí archivních materiálů, protože samotná zpráva policejního prezidia uvádí, že policie neměla přístup do budovy právnické fakulty, neboť se jednalo o akademickou půdu.²⁰³ Vykřikovaná hesla a obsah řeči jednotlivých řečníků si proto rekonstruujeme pouze pomocí slov redaktora Lidových novin. Celé auditorium právnické fakulty bylo zaplněno a před studenty se objevili rektor Drachovský, děkan právnické fakulty profesor Funk, profesor Domin a předseda Ústředního svazu studentstva Plecítý. Nejprve do klidného auditoria promluvil děkan Funk, ale ve chvíli, kdy se zmínil o profesoru Dominovi, se ozval pískot z jedné strany hlediště. Narušitelé (komunističtí studenti) byli za stálého bití vyvedeni z budovy. Klid si poté svou autoritou sjednal rektor Drachovský, když oznámil, že insignie budou v nejbližších hodinách odevzdány ministerstvu školství a v odpoledních hodinách dovezeny na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Poté rektor poprosil studenty o zachování klidu, protože právě ten potřebovala československá vnitropolitická i mezinárodněpolitická situace. Studenti se uklidnili, ale poté promluvil profesor Domin. Tomu se podařilo rozdmýchat ještě větší neklid než v předchozích dnech. Opět byli vyvedeni komunističtí studenti (i studentky) pod přílivem ran. Poté Domin rozbouřil svou řečí všechny přítomné studenty, které prakticky vyzýval k trestným činům. Chtěl například „vystěhovat Němce z Karolina“ atd. Studenti mu odpovídali skandováním: „Domin do vlády.“ Nakonec ještě děkan Funk upozornil na zákaz shromažďování a snažil se studenty celkově uklidnit. Když domluvil, tak ale u studentů zvítězilo heslo: „Do ulic!“ Před fakultou byl kordon policie, která ale pouze přihlížela tlučení osob, které pak zkrvavené odváděla. Policejní koridor se po dvanácté hodině uvolnil, čehož studenti využili a srotili se v Pařížské ulici. Tento dav se vydal na Václavské náměstí a po cestě se ještě rozrostl.²⁰⁴ Jednalo se však pouze o maximálně 1000 osob, jak uvádí zpráva policejního prezidia, a nikoliv o tisíce a tisíce lidí, což tvrdily Národní listy. Policie ve svých spisech také odmítala jakékoliv násilnosti páchané policií na kolemjdoucích občanech a užití násilí ze strany německých studentů v tento den. Průvod nebyl úředně povolen a policejním úřadům se

²⁰³ Národní archiv ČR, *Presidium pražského policejního ředitelství II (1931-1940)*, karton 1402, S 115/45.

Studentské demonstrace.

²⁰⁴ B. *Zákon naplněn: Insignie Karlovy Univerzity vráceny*. Lidové noviny, 27.11.1934, č. 596, roč. 42. S. 2-3.

nepřihlásil žádný zraněný. Zprávy policejního prezidia se celkově velmi vymezovaly vůči článkům Národních listů, Vlajky a dalších nacionalisticky laděných periodik, což se dozvídáme především ze zpráv o zabavených místech v jednotlivých denících a časopisech.

205

Insignie byly předány německým rektorátem ministerstvu školství po 11. hodině. Poté putovaly na ministerstvo, kde se až do páté hodiny odpolední jednalo, jak budou předány Univerzitě Karlově. Kolem páté byly odevzdány rektoru Drachovskému. Nacionalističtí studenti se mezitím stihli vrátit zpět k právnické fakultě, vykonat ještě jednu „procházku“ za zpěvu národních písní na Staroměstské náměstí a opět se vrátit před budovu právnické fakulty. Krátce před 18. hodinou jim bylo oznámeno, že delegace rektora přijala z rukou ministra školství starobylé insignie, což bylo studentským davem přivítáno s nadšením. První vstoupil do auditoria fakulty s černým pouzdem chránícím jednu z insignií rektor Drachovský. Vyšel do prvního patra, odkud oslovil studenty a celou akademickou obec. Nejprve ukázal nejvzácnější z insignií – univerzitní pečeť, poté žezlo rektorské a dále žezla jednotlivých fakult. V auditoriu bylo při tomto aktu pietní ticho. Dav propukl v další vlnu nadšení, až když byl ukázán i rektorský řetěz. Rektor poté nabádal studenty, aby se drželi závazku akademické důstojnosti a povinnosti být vědě, univerzitě a státu ku prospěchu. Po jeho projevu zazpívalo několik tisíc přítomných spontánně národní hymnu a celá událost pondělního podvečera se zdála býti konečně důstojnou (na rozdíl od předchozích dní). I přes projev rektora a celkové uklidnění se studenti v počtu několika tisíc vydali kolem sedmé hodiny za provolávání antisemitistických a protiněmeckých hesel na Václavské náměstí. Tento průvod se však u Vodičkovi ulice střetl s policií, která ho nechtěla pustit dále. U Bařova obchodního domu poté zazněla rána podobající se výstřelu z revolveru, což byl pro polici dostatečný důvod, aby proti davu tvrdě zasáhla. Nacionalističtí demonstranti byli rozehnáni, několik jich bylo zatčeno a policie hlídala Václavské náměstí až do nočních hodin. Dav se již nesjednotil a demonstranti se rozešli domů. O další výtržnosti se nepokusili – byli snad již uspokojeni předáním insignií.²⁰⁶

²⁰⁵ Národní archiv ČR, *Presidium pražského policejního ředitelství II (1931-1940)*, karton 1402, S 115/45. Studentské demonstrace.

²⁰⁶ B. *Zákon naplněn: Insignie Karlovy Univerzity vráceny*. Lidové noviny, 27.11.1934, č. 596, roč. 42. S. 2-3.

Autor námi sledovaných článků v Lidových novinách si povšiml na jedné straně toho, že jako první začali s provokací němečtí studenti, na straně druhé ale často upozorňoval, že čeští nacionalové se v ulicích Prahy chovali protiprávně, k čemuž je ne příliš skrytě vyzýval i profesor Domin. Můžeme tedy říci, že Lidové noviny stejně jako Přítomnost odsoudily chování českých nacionalistů. Dalším rozměrem událostí, který je z reportáží Lidových novin patrný, je jednání pražské policie, se kterým byli reportéři ne vždy spokojeni z různých důvodů (přílišná shovívavost vůči demonstrantům nebo slabé střežení různých budov). Univerzitní představitelé si pochopitelně nepřáli, aby policie vnikala na akademickou půdu, což dokládá událost ze 14. listopadu 1934, kdy došlo k menší studentské demonstraci, při které policejní orgány vnikly na půdu univerzitní botanické zahrady na Slupi. Proti tomu se v dopise pražskému policejnímu prezidentu Dolejšímu ohradil rektor univerzity Drachovský 14. listopadu. Prezident pražské policie se panu rektorovi omluvil a „vzal na vědomí“ výlučnost akademické půdy.²⁰⁷ I z tohoto důvodu mohla policie o deset dní později zasahovat méně efektivně při demonstracích kolem Karolína. Nyní se však vraťme k názorům Ferdinanda Peroutky a dalších osobností časopisu Přítomnost.

10.4. Peroutkova revue a insigniáda

Všechna témata předchozích kapitol (nacionalismu, studenti,...) byla zkoumána nejprve mimo dobu insigniády, ale byla pochopitelně reflektována redaktory časopisu i bezprostředně po pražských bouřích v listopadu 1934. Ferdinand Peroutka, který se k insigniádě vyjádřil i ve dvou úvodnicích Lidových novin, přišel jako šéfredaktor Přítomnosti s prvním hodnocením událostí ve své revue. V článku s názvem „*Nejde o insignie*“ se Peroutka pokusil odhalit celé pozadí tohoto sporu. Hned v úvodu svého článku napadl Peroutka české nacionalisty, kteří podle něho pouze čekali na jakoukoliv záminku, díky které by mohli podpořit *kravály* v ulicích Prahy, které Peroutka již delší dobu očekával. „*Bohyně náhody, která snad přeje demagogům* (zde Peroutka myslí Stříbrného a Hodáče), *poslala jim příležitost v podobě sporu české a německé univerzity o insignie.*“ Přestože tito lidé podle Peroutky ani nevěděli, co „*toto divné cizí slovo*“ znamená, bylo jim „*tak úplně jedno, mají-li se rozčilovati pro insignie nebo pro něco jiného.*“ Šéfredaktor Přítomnosti nevadilo, že se studenti vyjadřovali (i když trochu více ohnivěji) k univerzitním záležitostem,

²⁰⁷ Národní archiv ČR, *Presidium pražského policejního ředitelství II (1931-1940)*, karton 1399, S. 115/3. Dopis rektora Drachovského pražskému policejnímu řediteli Dolejšímu z 15. listopadu 1934 a jeho odpověď z 16. listopadu 1934.

ale nelíbilo se mu, že „*se do této studentské aféry míchali chladí političtí obchodníci se svými speciálními cíli.*“ V této souvislosti upozorňoval Peroutka na fakt, že od vydání „lex Mareš“ uplynulo již čtrnáct let, během kterých měla národní demokracie dvanáctileté vládní období, ale o insignie se vůbec nezajímala. V době insigniády tak již opoziční pravice neměla žádný program (sociální, hospodářský) a nedokázala mluvit o věcech důležitých, takže se chopila univerzitního sporu, ve kterém se chtěla zviditelnit. Peroutka dále postřehl, že československá vláda nepotřebovala pouliční bouře, aby si poradila s odporem „*jednoho sta nebo dvou set německých právníků uprostřed Prahy*“ a vynutila si splnění toho, co zákon nařídil. O českých studentech mínil Peroutka dále toto: „*Nemůžeme studující mládeži zazlívát, má-li strach o svou budoucí existenci a je-li nespokojená. Ale nemá hledat pomoc na straně zřejmě falešné.*“ Peroutka také odmítl chování českých nacionalistů a „*vlastenců*“ a upozorňoval, že v neklidných dobách, kdy v sousedním Německu nastoupil Hitlerův pangermanismus, byly dvě nejsilnější německé strany v Československu součástí vlády a vyjadřovaly loajalitu republice. Nebylo tudíž potřeba proti československým Němcům vystupovat, nýbrž s nimi v rámci lásky k vlasti spolupracovat. Tento názor zastával i Josef Pekař, kterého Peroutka považoval za českého vlastence, a dával tak nacionalistům za vzor názor jedné z jejich možných autorit. Nakonec Peroutka odhadoval, že každé vystoupení proti Němcům na půdě ČSR povede k větší radikalizaci německého šovinismu v republice.²⁰⁸

Vraťme se nyní přímo k událostem listopadových dní, jak je viděli redaktoři Peroutkovy revue. Počáteční provokace přišla od německých studentů Právnické fakulty Německé univerzity. Stejná vina za vyvolání pražských bouří ale ležela především na českých demagozích v čele s Karlem Dominem, kteří záměrně rozdmýchávali nepokoje. Naopak rektori a akademické senáty obou univerzit vystupovali podle Přítomnosti smířlivě. Vůdcové Německé univerzity se den před vypuknutím demonstrací (tj. 23. listopadu) dohodli na přesné podobě a datu předání insignií s československým ministerstvem školství. Na české straně se rektoru Drachovskému dařilo mírnit nacionalistické vášně studentů, které však ihned opět rozdmýchávaly plamenné řeči dr. Domina.²⁰⁹ Karel Smetáček se u příležitosti předání insignií do českých rukou věnoval historii Karlova učení a snažil se rozhodnout, komu by měly insignie patřit. Vycházel z jazykové posloupnosti, kdy v době založení univerzity byla jejím jazykem latina, tu poté vystřídal němečina, ke které se až v 19. století ještě přidala čeština. Na základě vývoje univerzitního jazyka bylo podle Zdeňka Smetáčka zřejmé, že univerzitní

²⁰⁸ PEROUTKA, F. *Nejde o insignie*. Přítomnost, 28.11.1934, č. 48, roč. 11. S. 753-754.

²⁰⁹ p. n. *Bilance tří dnů*. Přítomnost, 28.11.1934, č. 48, roč. 11. S. 755.

památky připadly v roce 1882 německé části univerzity. Celkově však autor ukázal, že nástupci latinské vzdělanosti, která stála u samého zrodu univerzity, nyní hovoří česky, takže by bylo nejmoudřejším řešením, aby mohly odznaky Karlova učení používat obě univerzity současně.²¹⁰ Redakce Přítomnosti se k tomuto řešení přikláněla vždy. Insignie měly být uloženy na nějakém neutrálním místě a při významných událostech je měly používat obě pražské univerzity.

V době bezprostředně po demonstracích se Ferdinand Peroutka vyjádřil k pražským studentským nepokojům i na stránkách Lidových novin. Peroutkovy názory byly neodmyslitelně spjaty s myšlenkovým světem celé redakce jeho revue, proto se na tomto místě podíváme také na novinářovy úvodníky ze stránek Lidových novin, které nám tak ještě více přiblíží postoj Peroutkova okolí ke sledovaným událostem. V úvodníku „*Po neděli*“, který byl na první straně Lidových novin vyhrazen Ferdinandu Peroutkovi, šéfredaktor Přítomnosti opět upozornil na podvratnou činnost dr. Hodáče a Jiřího Stříbrného, kteří byli v jeho očích odhodláni udělat cokoli pro úspěch pravice v nadcházejících volbách do Národního shromáždění. Peroutka se ale velice podivoval nad tím, jak je možné, že v čele nacionalistického davu stála právě vysokoškolská mládež: „*Kdyby na světě bylo všechno uspořádáno, jak by podle logiky uspořádáno být mělo, neměli by se právě studenti, tedy ona vrstva, která větší dobu než ostatní člověčenstvo věnuje pěstování svého rozumu, vyskytovat na straně demagogie.*“ To vidí Peroutka (i s poukazem na Slovensko, kde jdou studenti obdobně pod prapory Ľud'áků) jako „*malou národní katastrofu.*“ Peroutka dále obhajoval československou vládu, kterou viděl jako nejlepší, kterou ČSR do té doby měla, i když i tato vláda se nedokázala podle Peroutky vyvarovat některých chyb. Nechápal ale, proč se tolik mladých lidí právě proti této vládě staví do opozice, a odmítal tvrzení, že se jejich postoj prostě odvíjí od „*temperamentu mladých mužů*“. Svůj text Peroutka ukončil nabádáním studentů v opozici, aby jejich opoziční postavení bylo státotvorné a směřující k pokroku.²¹¹ O týden později Ferdinand Peroutka ve svém úvodníku v Lidových novinách bránil Manifest československých spisovatelů před útoky nacionalisticky laděného legionářského spisovatele Rudolfa Medka. V této souvislosti Peroutka napsal, že není proti nacionalismu jako takovému, ale především proti násilnostem s ním spojeným, které přinesla i insigniáda.²¹²

²¹⁰ SMETÁČEK, Z. *Jak je to s těmi insigniemi*. Přítomnost, 28.11.1934, č. 48, roč. 11. S. 755-756.

²¹¹ PEROUTKA, F. *Po neděli*. Lidové noviny, 3.12.1934, č. 608, roč. 42. S. 1.

²¹² PEROUTKA, F. *Po neděli*. Lidové noviny, 10.12.1934, č. 620, roč. 42. S. 1.

Podívejme se však zpět na stránky časopisu Přítomnost. Dne 5. prosince byl v časopise otisknut článek „*mladého právníka*“, který se účastnil listopadových univerzitních bojů. Tento student práv však nezapadal mezi české nacionalisty, ale naopak ve svém článku vyjádřil podobné názory, které zastávala i redakce Přítomnosti. Mladý právník poukázal na to, že na obou stranách byli lidé, kteří chtěli, aby došlo k násilným střetům. Na obou stranách také viděl pouze málo „*inteligentů*“, kteří již dříve věděli, co to univerzitní insignie jsou. Studenti podle něho také chtěli dokázat svou mužnost, protože se přijetím na univerzitu začali považovat za dospělé. Dospělými se ale studenti podle autora stanou, až když „*seznají, jak to chodí na sluníčku politiky*.“ Pisatel si dále povšiml, že mnozí z demonstrujících na české straně nebyli studenti, ale „*zlatou mládež*“ zaplacení radikálové. Začátek „*dobývání*“ Karolina 24. listopadu byl v rukou těchto „*námezdních demonstrantů*“, protože studenti podle autora ještě „*věřili na akademickou půdu*“. Když se Čechům nakonec podařilo prorazit do Karolina od Ovocného trhu, začal krátký boj. Střetli se nejdříve právě ti „*profesionální bojovníci*“ z českých řad s radikálními hakenkrajclery. Poté ihned zasáhla policie, která byla nejprve Čechy vítána, protože ti si mysleli, že jde s nimi. To se ale záhy ukázalo jako mylné a policie byla českými výtržníky obviňována ze slabého vlastenectví. Němci jí naopak spílali za to, že kdyby zasáhla dříve, tak nemuselo dojít ani k prvním násilným střetům. Z pera mladého právníka se dozvídáme zajímavou věc týkající se zásahu policie. Podle autora článku měla policie nařízeno hlídat pouze hlavní vchod do budovy Karolina, takže jeho vedlejšími vchody mohli do budovy proniknout čeští demonstranti, proti kterým policie nezasáhla, i když o jejich činnosti věděla. O pár chvil později však byla policie povolána do Karolina, Čechy vyhnala na dvůr, kterým zněla československá hymna a kde k nim promluvil Karel Domin, kterého autor článku popisoval jako rozhodující autoritu pro celý dav: „*Domin je tady, ať žije, na ramena s ním, pryč s židy, hrom a peklo!*“ Dozvíme se také, že pro mnohé mladé lidi byly šarvátky v ulicích Prahy velice zábavné: „*Došlo k nezapomenutelným honičkám až na okraj města, vytloukali jsme obchody, kavárny, a ztýrali několik lidí.*“²¹³

Další krutosti českých pravicově laděných studentů byly na stránkách Přítomnosti reflektovány v souvislosti s nadcházejícími volbami do fakultních spolků. Díky majoritnímu volebnímu systému neměla opozice (v námi sledované době většinou socialističtí studenti) žádnou šanci zasednout ve studentském fakultním výboru. Takováto situace byla nejnápadnější v právnickém spolku Všehrd. Na všestudentských schůzích se snažil zástupce opozice získat slovo, ale místo toho byl často „*zkrvaven, zkopán...a pak třeba v bezvědomí*

²¹³ INGLMAYER, *Jak jsme obnovovali Karolinum*. Přítomnost, 5.12.1934, č. 49, roč. 11. S. 775-777.

*předán policii jako terorista.*²¹⁴ Další negativní záležitost v souvislosti s insigniádou spatřovala redakce časopisu v chování katolických stran. U těchto stran by se podle Přítomnosti dalo očekávat, že se nebudou řídit národnostními rozepřemi. Na stránkách Lidových listů ale naopak psal Josef Scheinost „*tónem, který připomínal doby, kdy p. Scheinost patřil k nejužšímu kruhu spolupracovníků Gajdových.*“ Politický katolicismus (i německý) tak v očích redakce Peroutkova časopisu neobstál, protože se přidal na stranu vlastenecké pravice i v událostech kolem insignií.²¹⁵

Tím se opět dostáváme k tématu, kterému jsme se uceleně věnovali již v jedné z předchozích kapitol, otázka nacionalismu však byla neméně reflektována i v souvislosti s řáděním českých pravičáků v době insigniády. Česká národnost byla v historii vždy spojena s nějakou státoprávní formou, dokonce i za Habsburků byl monarcha českým králem. Redakce Přítomnosti proto tvrdila, že není nutné tuto národní sounáležitost prosazovat nějakou radikální cestou, protože národní cítění v českém národě je dáno právě tímto historickým faktem.²¹⁶ Časopis se poté v první polovině roku 1935 již věnoval politickým cestám české nacionální opozice k blížícím se volbám.

Pro nás zajímavějším svědectvím o dobovém přístupu k mládeži, fašismu a nacionalismu je článek Jana Stránského *Cesta mladých k fašismu*, který vyvolal další z dopisových polemik na stránkách Přítomnosti. V době bezprostředně po insigniádě byli studenti (nebo alespoň většina z nich) podle redakce časopisu již viditelně na straně opoziční pravice. Odkláněli se o demokratických a socialistických zásad, nelíbila se jim republikánská forma státu a šli tam, kde jim bylo nabídnuto více. Autor článku ale ukázal také to, že většina studentů ani nevěděla, proč se na nějakou stranu přidává. To Jan Stránský dokládá výsledky voleb do fakultních spolků, které v listopadu 1934 ovládla pravice. Příklon mladých napravo byl podle autora článku způsoben tím, že se mladí snažili řídit „*jakýmsi nevyslovitelným citem*“, což ale bylo z jeho pohledu velice chybné, protože pouze cítit a věřit v něco je pohodlnější než přemýšlet a hledat odpovědi. Tento postřeh se autor snažil doložit krátkým rozhovorem se studentkou pořízeným během valné hromady právnického spolku Všehrd.

AUTOR: „*Proč budete volit pravicovou kandidátku?*“

STUDENTKA: „*Když já, já tak hrozně národně cítím.*“

²¹⁴ HÁJEK, J. *Studentiana*. Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 791.

²¹⁵ GUTWIRT, V. *Katolíci selhali*. Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 791.

²¹⁶ REDAKCE. *Kdo je národní a kdo národnější*. Přítomnost, 5.12.1934, č. 49, roč. 11. S. 769-770.

AUTOR: „*Co je to národně cítit?*“

STUDENTKA: „*Národně cítit...já nevím.*“

Jan Stránský pochopitelně připustil, že tento jeden rozhovor nepředstavoval reprezentativní celek odpovědí na jeho otázku, ale zároveň jedním dechem dodal, že mezi dalšími odpověďmi byly „*daleko pošetilejší, některé patetické, naučená hesla a fráze.*“ Důvod příklonu mladých k fašismu autor článku neviděl v mladých lidech, ale někde mimo ně. První příčinu jejich cesty k radikální pravici našel autor na středních školách. Studenti zde již podle něho nečetli knihy a to málo, co věděli o politice, měli z novin, z domova a především od svých učitelů, kteří je podle Jana Stránského hnali „*do nejpošetilejšího a nejbezhlavějšího nacionalismu.*“ V době, kdy se studenti vyšších tříd začínali odlučovat od rodičů, byl tak jejich „*profesor jedinou a poslední autoritou.*“ Ze střední školy tedy vycházela většina mladých s „*jistou dávkou všeobecného vzdělání, s naprostým nedostatkem vzdělání politického a s mírným nánosem neusměrněného a poněkud nejasného nacionalismu.*“ Poté na ně čekaly organizace pravicových vysokoškolských studentů, které v nich tento nacionalismus ještě více přižívovaly. Tuto funkci plnily pravicové časopisy vyznačující se patetickým, rozčileným slohem a množstvím gramatických chyb. Dalšími nátlakovými akcemi s cílem získat mladé lidi do řad pravice byly schůze. V námi sledované době se jednalo o schůze, na kterých většinou promlouval rektor (poté prorektor) Domin, který se rychle stal pro mladé vlastence nově objeveným vůdcem. Pro časopis *Přítomnost* byla v této souvislosti vždy velice důležitá činnost československé levice. I na středních školách byli levicovní učitelé, existoval i silný socialistický tisk, ale přesto byli mladí stále více taženi směrem doprava. Demokratická levice podle redakce časopisu nedělala nic, aby na svou stranu studenty získala. V tom se naopak činili *Národní listy* a další pravicové organizace. V chování demokratické levice a nacionalistické pravice ve vztahu k mladým tak *Přítomnost* viděla z obou stran možné ohrožení demokracie (z jedné nezájmem, z druhé agitací).²¹⁷ Zároveň však redakce časopisu dodávala, že předchozí akce panů Hodáče a Stříbrného (například insigniáda) „*vyburcovaly levici z pohodlnosti.*“²¹⁸

Článek Jana Stránského způsobil, že redakci *Přítomnosti* na Národní třídě opět zavalilo množství dopisů mladých lidí, kteří se chtěli vyjádřit k myšlenkám otištěným v časopise. Celkem redakce *Přítomnosti* zveřejnila devět takovýchto dopisů, na které se nyní

²¹⁷ STRÁNSKÝ, JAN. *Cesta mladých k fašismu*. *Přítomnost*, 28.11.1934, č. 48, roč. 11. S. 757-759.

²¹⁸ I. d. *Studentská levice na postupu*. *Přítomnost*, 5.12.1934, č. 49, roč. 11. S. 772-773.

podíváme. Mladý pisatel si všiml, že mnozí studenti v době pražských demonstrací skutečně podleli pouze agitaci dvou politických stran a že hesla „*národ nade všecko*“ a „*nic než národ*“ jsou skutečně hesly převzatými ze slovníku nacistické němčiny. Mladí podle něho ale chtěli stále „*pro národ poctivě pracovat*“ a jejich hlavní hodnotou byla svoboda ducha, který byl však ze všech stran napadán. Autor dopisu tedy varoval před tím, že „*jedinec není odpovědný pravdě, spravedlnosti, Bohu, je jen odpovědný mythu národa tak, jak nyní přichází tato frazeologie z Německa.*“²¹⁹ Další dopis reagoval na myšlenky Jana Stránského z hlediska jeho postřehu o nečinné demokratické levici. Autor dopisu byl „*příslušník Sdružení soc. dem. studentů*“ a snažil se najít příčiny toho, proč se mladí od levice odvracejí. „*Ztratili jsme kontakt se živým studentem ve snaze prospěti klidem a pořádkem zájmům strany, a strana nás opustila, když neviděla masy.*“ Mladá demokratická levice spojená ze studentů sociálnědemokratických, národněsocialistických a komunistických musela na pozadí „*s šovinismem a hluchými frázemi vlastenecké ulice pana Stříbrného a Domina*“ nastoupit novou aktivnější cestu. Jako první výsledek tohoto snažení viděl autor dopisu zabránění přijetí prorektora Domina za čestného člena spolku Všehrd, o což se postarala právě „*jednota levicového studentstva*“. Studentská levice se měla stát předvojem hnutí proti fašismu.²²⁰

Vydání časopisu z 12. prosince 1934 přineslo dokonce pět dopisů vyjadřujících se k tématu „*Cesta mladých napravo.*“ Socialistický student se zde zastával svých kolegů hlásících se k národním studentům, kteří podle něho byli paušálně obviňováni z fašismu. Mladé studenty viděl jako slušné lidi s romanticky nejasným vlasteneckým cítěním, kteří se pouze stali oběťmi politických demagogů. Nemělo se proto proti nim jít „*s bubnem, že jsou fašisti,*“ nýbrž s diskusí o mravní stránce jejich romantického smýšlení. Socialisté tedy měli podle autora vytvořit spolu s vlastenecky laděnými studenty nacionalismus, který „*by byl i ideální i konkrétní i všeobecně lidský.*“²²¹ Další mladý pisatel si povšiml jiných okolností přispívajících k radikalizaci mládeže. Socialističtí studenti (a studenti celkově) si stěžovali na špatné materiální podmínky ve školství (snižování stipendií, placení školních tax, nedostatek pomůcek, knih a studoven, ...). Toho dokázali využít opoziční (pravcoví) demagogové, aby ukázali, že ve vládě sedělo sedm levicových ministrů, kteří toto vše schválili, a proto „*my, mladí, a to praví i leví, jsme pochopili už, že ne psaní a mluvení, ale činy nám mohou*

²¹⁹ MAREŠ, R. *Dopisy: Cesta mladých k fašismu I.* Přítomnost, 5.12.1934, č. 49, roč. 11. S. 783.

²²⁰ J. H. *Dopisy: Cesta mladých k fašismu II.* Přítomnost, 5.12.1934, č. 49, roč. 11. S. 783-784.

²²¹ VALENTA, J. *Dopisy: Cesta mladých k napravo I.* Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 798-799.

pomoci.“²²² Po tomto velice kritickém dopisu a po dopisu mladé agrární studentky, která poukázala na nedůstojné chování pánů Hodáče a Stříbrného,²²³ přišel dopis, který opět ukázal jinou příčinu radikalizace mladých studentů. Valných hromad studentů se podle pisatele zúčastňovali především studenti prvních semestrů, „kteří sednou na lep každé demagogii. Maturanta neučí naše střední škola ani samostatně myslet, natož aby dovedl rozeznávat mezi vyhozenými hesly. Tito mladíci, kteří se na fakultě dosud neohřáli, vítají každý hec; zejména, uvidí-li mezi sebou rozohněného pana profesora.“ Vysokoškolské profesory autor dopisu kritizoval také. Viděl je pouze jako kompilátory a jejich přednášky charakterizoval jako „monotónní a suché“.²²⁴ Tento dopis byl později tvrdě napaden odpověďmi profesora Rádl²²⁵ a profesora z Filozofické fakulty UK Dr. Josefa Junka²²⁶, kteří vyvraceli především teze o kompilátorství s poukazem na to, že pisatel dopisu vůbec nerozlišoval mezi badatelskou a učitelskou činností univerzitních profesorů.

S podobným názorem o roli středoškolských a vysokoškolských pedagogů přišel „profesor ze Slovenska“ v dalším z dopisů této Peroutkovy ankety. Na střední škole měli profesori povinnost vštěpovat mládeži „státní vědomí, zdravý nacionalismus, československé cítění, pravé slovenské cítění, úctu k náboženství atd.“ Podle autora dopisu ale „autoritativní režim školský“, kdy student nemůže před autoritou profesorovou vyslovit svůj názor, „nevychovává samostatně myslících lidí a pevných povah, nýbrž vychovává mládež k tomu, aby se stala hříčkou demagogů.“ Takto autor i sám sebe napomínal, že především středoškolské učitelé nestačí na to, aby vychovali „inteligentní lidi, myslící vlastní hlavou, povahy přímé a obětavé.“²²⁷ Na Slovensku ještě zůstaneme, protože Přítomnost také otiskla dopis slovenského studenta vyjadřujícího se k pražským demonstracím. Slovenští studenti podle něho vždy přijali insigniádu podle svého politického smýšlení. Jiná situace však nastala, když Svaz slovenského studentstva zaujal vůči chování českých nacionálních profesorů a studentů naprosto odmítavé stanovisko. Stejně to však bylo i na Slovensku s mladými studenty ve fakultním spolku Univerzity Komenského *Právník*, kteří se v prvním semestru svého studia nechali snadno ovlivnit demagogy autonomistického smýšlení.²²⁸ S posledním

²²² SVOBODA, J. *Dopisy: Cesta mladých napravo II.* Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 799.

²²³ FRANKOVÁ, I. *Dopisy: Cesta mladých napravo III.* Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 799-800.

²²⁴ iks. *Dopisy: Cesta mladých napravo IV.* Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 800.

²²⁵ RÁDL, E. *Dopisy: O našich univerzitách.* Přítomnost, 29.12.1934, č. 52, roč. 11. S. 831-832.

²²⁶ JANKO, J. *Dopisy: O našich univerzitách.* Přítomnost, 29.12.1934, č. 52, roč. 11. S. 832.

²²⁷ M.K. *Dopisy: Cesta mladých napravo V.* Přítomnost, 12.12.1934, č. 50, roč. 11. S. 800.

²²⁸ E. L. k. *Dopisy: Cesta mladých napravo VI.* Přítomnost, 19.12.1934, č. 51, roč. 11. S. 816.

dopisem ankety si pouze potvrďme tehdejší všeobecný pohled na československé vyšší školství: „...je to především střední škola, která je rezervací politické negramotnosti. Vysoká škola je pak jejím důstojným pokračovatelem.“²²⁹

V anketě časopisu Přítomnost „*Cesta mladých napravo*“ hledali převážně mladí lidé příčiny stupňujícího se radikalismu mezi svými vrstevníky (především studenty). Studenty viděli hlavně jako romantiky s nejasným nacionalismem žijící v těžké době. Studenti podle nich byli zneužiti pravicovými demagogy přijímajícími nacionalistickou frazeologii z okolních fašistických států. Slabost studentů a jejich větší náchylnost k přijímání radikálních myšlenek způsobil podle autorů dopisů zaprvé nezáměr demokratických levicových stran o mladé, za druhé se studenti dávali do služeb různým demagogiím kvůli své špatné materiální situaci a kvůli nedostatku materiální podpory školství ze strany státu. Jako třetí fakt působící na studenty, který byl ale v Přítomnosti již reflektován na mnoha místech, bylo uváděno nedostatečné střední školství, které nedokázalo naučit studenty samostatně myslet a připravit je na politický život, do kterého se jako mladí pustili již v prvním semestru svého vysokoškolského studia. Na všechny tyto názory jsme na stránkách Přítomnosti narazili již před insigniádou, některé z nich byly dokonce několikrát opakovány. Musíme zde proto opět poukázat, že redakce časopisu vybrala nejspíš k tisku opět ty dopisy, ve kterých autoři zaujímalí většinou podobná stanoviska jako redakční kolektiv. To je pro naši práci velmi přínosné, protože tak můžeme lépe reflektovat postoje časopisu Přítomnost.

Celou diskusi vyvolanou svým článkem „*Cesta mladých k fašismu*“ uzavřel Jan Stránský příspěvkem „*Cesta mladých k demokracii*“, ve kterém reagoval na teze z uveřejněných dopisů. Jan Stránský konstatoval, že sice nelze vidět všechnu mladou inteligenci (studenty) na straně nedemokratických krajních ideologií, ale zároveň (podle hlasování na valných hromadách studentských spolků) viděl dvě třetiny studentstva ztotožněné s názory Jiřího Stříbrného a profesora Domina. Jan Stránský shrnul všechny příčiny radikalizace studentů, jak je přinesly již zmíněné dopisy, a přidal ještě jeden faktor, totiž: „*dobře řízenou agitaci na univerzitách*“. Autor článku chápal Ústřední svaz československého studentstva sdružující fakultní a krajské spolky studentů jako „*filiálku sekretariátu národní demokracie a Ligy*“, protože shledával prohlášení vydaná svazem studentů rétoricky stejná jako články a prohlášení v *Národních listech* a Stříbrného *Poledním listu*. Jan Stránský dále doufal, že „*fašistický pokřik studentských průvodů vyburcuje už*

²²⁹ BEDNÁŘ, K. *Dopisy: Cesta mladých napravo VII*. Přítomnost, 19.12.1934, č. 51, roč. 11. S. 816.

konečně také naše demokratické strany a přinutí je, aby si alespoň trochu všímaly mládeže a jejich cest.“ Dalším zajímavým postřehem bylo, že kromě demokratických politických stran, které v očích Jana Stránského zklamaly, zklamali i demokratičtí profesori. Od nich očekával, že se postaví svým národním kolegům na odpor, protože i několik rozumných slov a jejich profesorská autorita podle něho mohla všechnu tu „*rámusící demagogii*“ zastavit. V závěru svého zamyšlení se Jan Stránský vyslovil pro snahu opět sjednotit pravicové a levicové studenty ve jménu demokracie pomocí jednotné fronty demokratického studentstva, která měla postupně drtivě převážít nad komunistickými a fašistickými radikály.²³⁰

Podobně obsáhlou polemiku vyvolal článek českého filozofa profesora Emanuela Rádlu s názvem „*Jaké jsou naše univerzity*“ z 5. prosince 1934. Do diskuse s ním se vložil jeho univerzitní kolega matematik a fyzik profesor Bohumil Bydžovský. Profesor Rádl nejprve vysvětloval, proč se u nás nestala věda základní součástí veřejného života. Všechny revoluce v okolních zemích (Francie, Německo, Itálie, Rusko) podle něho vedly k zorganizování nového školství, které začalo sloužit přímo ku prospěchu lidu a státu. Naše univerzity se ale podle Rádlu nedaly cestou vědy, nýbrž cestou politických a správních sporů jako byla insigniáda. Ani T. G. Masarykovi, který se o reformu školství podle profesora Rádlu snažil, se nepodařilo zamezit tomu, že pro univerzitu měla dosud „*středověká privilegia větší konstruktivní význam, než dnešní lidové potřeby.*“ Svět šel za vědou, zatímco čeští studenti a profesori byli vedeni bojem s Němci. Ve světě proběhlo „*znárodnění vědy*“, která tak začala pracovat pro lid a díky vědeckým poznatkům pomáhala zvelebit stát, což se v Československu nestalo. Profesor Rádl volal po zdemokratizování univerzit: „*Politika na univerzitu nepatří...každá politická akce vedená pod jménem univerzitních fakultních spolků nebo univerzitních orgánů je hřích proti demokracii.*“ Nakonec Emanuel Rádl poznamenal, že podle něho „*naše univerzity letí z kopce*“.²³¹ Je zcela pochopitelné, že se tomuto kritickému a chmurnému článku dostalo mnoha odpovědí ve formě dopisů. Univerzitní profesor Bohumil Bydžovský se snažil zmírnit Rádlůvo odsouzení československého vysokého školství. Studentské výtržnosti podle něho patřily k univerzitnímu životu odjakživa. V době insigniády navíc tyto bouře způsobily především podněty vnější (politické) a proto neměl profesor Rádl ihned obviňovat československé univerzity z vnitřního rozkladu. Profesor Bydžovský se dále snažil ukázat, že Karel Domin nebyl v době výtržností reprezentantem univerzity a že rektor Drachovský se, jak již víme,

²³⁰ STRÁNSKÝ, JAN. *Cesta mladých k demokracii*. Přítomnost, 1912.1934, č. 51, roč. 11. S. 805.

²³¹ RÁDL, E. *Jaké jsou naše univerzity*. Přítomnost, 5.12.1934, č. 49, roč. 11. S. 777-779.

zachoval velice rozumně a demokraticky. V závěru svého dopisu profesor Bydžovský shrnul zásluhy a přednosti Karlovy Univerzity, které podle něho Emanuel Rádl zcela přehlížel: „dobře se vyrovná evropskému průměru; že dobře koná svou povinnost jak k vědě, tak ke státu, národu a lidu, že ji koná svědomitě a s úspěchem. Univerzita dala státu celou řadu vynikajících lidí, nestojí stranou životních zápasů svého národa a státu, celým svým rázem velmi dobře zapadá do demokratického řádu.“²³² V dalším čísle časopisu nesouhlasil Emanuel Rádl s některými tvrzeními profesora Bydžovského. Především poukazyval na to, že Karel Domin celou tuto akci (převzetí insignií) připravoval v době svého rektorského úřadování. Dále se mu nelíbilo, že Bohumil Bydžovský tvrdil, že demonstrace studentů jsou obvyklou každoroční záležitostí. Rádl s tím nesouhlasil, protože v době listopadových demonstrací probíhala právě Ženevská konference, kde tou dobou pobýval ministr Beneš, který potřeboval na konferenci cítit domácí podporu. Jakákoliv domácí demonstrace podrývající státní autoritu v době Ženevské konference byla tedy podle profesora Rádla ranou pod pás československé vládě i státu. Emanuel Rádl nakonec přirovnal pražské univerzitní demonstrace k akcím německých a rakouských hitlerovců. Spatřoval v nich ale jeden rozdíl: „Mezi německými a rakouskými nacionalisty jsou učenci, kteří dovedou svůj nacionalismus vědecky ze svého odborného stanoviska hájit a jsou svým lidem autoritou.“ To Rádl u českých nacionalistů nenacházel a proto pro něho jejich chování nemělo žádné opodstatnění.²³³ Uzavřením celé debaty dvou profesorů Karlovy univerzity byl dopis profesora Bydžovského z 9. ledna 1935. V tomto krátkém textu Bydžovský pouze konstatoval, že mají s profesorem Rádlem odlišná stanoviska (i když ne zcela), a nabádal svého kolegu, aby se, když cítí tolik nebezpečí, chopil své akademické povinnosti a volal po nápravě univerzitních věcí co nejaktivněji.²³⁴

Ukažme si nyní celkový postoj časopisu Přítomnost k univerzitním pedagogům v době insigniády. Redakce časopisu se nedokázala smířit s tím, že „najednou jsou to univerzitní profesori, kteří za demokratické vlády místo do přednášek a pracoven vedou akademickou mládež na ulici.“ Dále se Peroutkovi redaktoři obávali, že za chování profesorů, kteří „se vzájemně krášlili zlatými řetězy“, může světové mínění odsoudit i náš stát, stejně jako odsoudilo Německo nebo Maďarsko (za konflikt s Jugoslávií). Přítomnost tedy celkově apelovala na „akademické občany“, aby lépe zacházeli se svými akademickými právy a

²³² BYDŽOVSKÝ, B. *Dopisy: O našich univerzitách*. Přítomnost, 19.12.1934, č. 51, roč. 11. S. 815-816.

²³³ RÁDL, E. *Dopisy: O našich univerzitách*. Přítomnost, 29.12.1934, č. 52, roč. 11. S. 830-831.

²³⁴ BYDŽOVSKÝ, B. *Dopisy: O našich univerzitách*. Přítomnost, 9.1.1935, č. 1, roč. 12. S. 16.

nevylučovali z občanské společnosti lidi na základě jiné rasy, náboženství, politických názorů nebo uměleckého projevu.²³⁵

Redakce časopisu *Přítomnost* kritizovala především české nacionalisty a pravicové poslance za to, že se snažili podryvat autoritu vlády, která se v té době potýkala (podle časopisu úspěšně) s dopady hospodářské krize. Agitátoři české pravice tak pouze využili české studenty, kteří jim naletěli, aby se česká pravice zviditelnila v předvolebním období a získala do svých řad další spojence. Veškeré bouře kolem předání insignií byly redakcí časopisu chápány jako záležitost ryze politická, studenti se samozřejmě mohli vyjadřovat k univerzitním záležitostem, ale neměli se nechat strhnout žádnou politickou ideologií. Insigniáda sice zalarmovala demokratické levicové síly (nejen studentské), ale na druhé straně ukázala, že skutečně velké množství studentů a mladých lidí stálo na straně pravicového extremismu. Československá vláda by se podle časopisu s odporem několika set německých studentů vypořádala sama a v již vyřešené věci (rektorát Německé univerzity den před bouřemi slíbil vydání insignií) nepotřebovala pomoc radikální ulice. Studenti takto státu a národu (který ve svých heslech velebili) příliš nepomohli. Naopak mohli, vzhledem k probíhající Ženevské konferenci, oslabit československé mezinárodní postavení. Z hlediska vnitřní politiky přispělo řádění českých „vlastenců“ k růstu německých šovinistických nálad v republice, což *Přítomnost* již v té době předpovídala. Chování českých nacionalistů odsuzovala především kvůli skutečnosti, že ve vládě zasedali němečtí ministři a stále širší řady německého aktivismu vyjadřovaly při různých příležitostech svou loajalitu společnému státu. Redaktoři *Peroutkovy revue* navrhovali, aby byly insignie uloženy na nějakém neutrálním místě a mohly je při svých slavnostních chvílích využívat obě univerzity.

Časopisu se nelíbilo, že někteří oficiální představitelé univerzit stáli v čele rozbouřeného davu, ale dokázal naopak upozornit na to, že oba rektori se angažovali svou autoritou pro zklidnění situace. Studující mládež se měla podle *Přítomnosti* sjednotit na demokratickém základě a společně pracovat proti konservatismu, radikalismu a pro pokrok. Redakce *Přítomnosti* dala i v období těsně po insigniádě prostor, aby se její čtenáři k celé situaci vyjádřili ve formě dopisů. V této souvislosti je nutno podotknout, že tentokrát redakce vybrala k tisku takové dopisy, jejichž myšlenky dokreslovaly názorové ovzduší časopisu, a nedala na svých stránkách prostor k vyjádření radikálním účastníkům bouří. Největší kritiku od *Přítomnosti* získaly pravicové politické strany snažící se podryt autoritu vlády, poté univerzitní profesori angažující se v národnostních bouřích, ale i socialistické strany, které na

²³⁵ plý. *Akademickým občanům!* *Přítomnost*, 19.12.1934, č. 51, roč. 11. S. 804-805.

rozdíl od svých pravicově laděných oponentů špatně pracovaly s mládeží. Zkritizovány byly také československé střední školy, které podle redakce časopisu nedokázaly připravit studenty na jejich budoucí vystupování ve veřejném životě. Naopak se učitelé středních škol dost často stávali politickými agitátory z řad nacionální pravice. Studenty vedly k nacionalismu, šovinismu, fašismu a jiným krajním ideologiím podle časopisu Přítomnost především čtyři faktory: 1) špatná materiální situace studentů a upadající materiální zabezpečení školství ze strany státu; 2) nedostatečné střední školství, které nedokázalo vychovat svobodně myslící mladé lidi; 3) agitace pravicových strana a uskupení, která fungovala i na vysokých školách a oslovovala především studenty v prvním semestru; 4) nezájem demokratických stran o mládež, která naopak v krajně pravicových stranách a organizacích dostávala více prostoru. Jak je patrné ze všech zkoumaných článků, Peroutkův časopis stál proti pravicově laděné mládeži, nacionalistickým profesorům, ale především proti politikům typu F. X. Hodáče nebo Jiřího Stříbrného, kteří se podle Přítomnosti nebáli vyvolat demonstrace na podrytí autority vlády, která se těsně po konci hospodářské krize a po nástupu Adolfa Hitlera k moci nacházela v nelehké situaci.

Závěr

Časopis Přítomnost zaujal k řádění českých nacionalistů zcela odmítavé stanovisko a po námi sledovanou dobu se držel stanoviska, že by měli Češi a Němci žít společně v jednom státě v míru. Demokratické, racionální, odpovědné a státotvorné stanovisko byla přítomné prakticky ve všech zkoumaných člancích a nám se tak pouze potvrdil deklarovaný charakter týdeníku. Peroutkův časopis se ani v náznaku nenechal strhnout demagogií českých nacionalistů a naopak se postavil na obranu demokracie, státu a vlády. Redakce časopisu sice kritizovala, ale zároveň se snažila najít východiska, což bylo patrné především v polemice okolo mladých lidí a studentů.

Mladí byli v očích Přítomnosti politicky neaktivní, o politiku se nezajímali a chovali se nezodpovědně. Sám Ferdinand Peroutka byl velkým kritikem mladých lidí a studentů. Nabádal je k cílevědomější a usilovnější práci (i na poli politickém), díky které by si zasloužili uznání, po němž tak často volali. Mladé lidi viděli redaktoři Přítomnosti příliš na cestě napravo a toto nezodpovědné chování mladých pro ně bylo neomluvitelné. Věk a špatná sociální situace po hospodářské krizi byly pro muže Přítomnosti pouze slabší polehčující okolnosti. Redakce však nevinila z úpadku mladé generace pouze studenty samé, ale poukazovala na nedostatečné střední školství, které nebylo schopné mladého člověka připravit na jeho veřejný život. Takto oslabení mladí lidé se poté podle časopisu nechávali snadněji strhnout radikálními uskupeními, jejichž síla na počátku třicátých let minulého století přeci jen narůstala. Dalším viníkem na příklonu mladých k pravici byly podle Přítomnosti

demokratické levicové strany, které si svých mladých stoupců nehleděly a mládež celkově politicky nevychovaly. To naopak činili lidovci, agráři a národní demokraté, kteří mladým lidem dávali možnost angažovat se ve straně. Především „mladá generace“ těchto stran také v námi sledovaném období mířily směrem ke krajní pravici.

Ferdinandu Peroutkovi bylo jasné, že český nacionalismus a fašismus byl plný rozporů, zároveň je ale z článků Přítomnosti patrné, že nebylo dobré tyto ideologie v Československu podceňovat. Především z hlediska soužití s Němci v jednom státě ohrožoval nacionalismus budoucnost celé republiky, protože jednotlivá vystoupení českých nacionalistů, která třeba neměla ani větší podporu u českého obyvatelstva, vedla přímo k připojení dalších občanů německé národnosti k německým extremistickým organizacím v ČSR. Přítomnost celkově vystupovala proti vypjatému českému nacionalismu a šovinismu, protože nespatořovala v řadách jeho stoupců žádnou vůdčí osobnost a žádný program. Časopis nacionalismus jako myšlenkový směr neodsuzoval, protože vlastenectví duchovně promyšlené a cítěné chápal stále jako hodnotu, vadilo mu především zneužívání této koncepce pouze pro účely politického boje.

V otázce soužití Čechů a Němců v jednom státě byla redakce časopisu možná trochu přehnaně optimistická. Přítomnost neustále nabádala ke spolupráci mezi oběma národy a ukazovala několik důvodů potvrzujících její názor: u německého obyvatelstva došlo podle časopisu k přerodu, kdy většina Němců v ČSR patřila v německé politice v republice k aktivistickému bloku, zároveň Přítomnost přikládala velký význam roku 1926, kdy zasedli první němečtí ministři v československé vládě, a přímo ve zkoumaném období neustále poukazovala na společné oslavy patnáctiletého výročí založení republiky. Občas redakce časopisu volala po opatrnosti ve vztahu k československým Němcům (většinou s poukazem na nacistické Německo). Vždy, když se časopis zmiňoval o nebezpečí ze strany čs. Němců, také ale varoval před nacionalisty českými, v jejichž čele stál v období insigniády Karel Domin. Redakce Přítomnosti Domina odsuzovala za to, že místo do studoven a knihoven vedl českou mládež k pouličním násilnostem. Univerzitní profesor měl studenty nabádat k praktické a cílevědomé práci (opět hlavní hodnota časopisu) a studiu. Osobnost profesora Domina také na stránkách Přítomnosti posloužila redakci k tomu, aby ústy Karla Domina ukázala, že český fašismus a nacionalismus jsou bez konkrétního programu a filozofie.

Samotné chování českých nacionalistů v době insigniády bylo Peroutkou a jeho časopisem velmi kritizováno. Ferdinand Peroutka ihned odhalil politický rozměr celé akce, kdy se lidé jako Hodáč a Stříbrný snažili pouze upozornit na krajní pravici před parlamentními volbami v roce 1935. Peroutka schvaloval, že se studenti vyjadřovali k

univerzitním záležitostí, ale nelíbilo se mu, že se akademických záležitostí chápou pravicoví politici. Redakce časopisu insigniádu chápala také jako útok s cílem podřít autoritu československé vlády, ve které byly zastoupeny dvě nejsilnější německé politické strany v ČSR. To byl také důvod, proč Přítomnost viděla vztah Čechů a Němců jako stabilizovaný. Redakce Přítomnosti vládu neustále obhajovala a nechápala, proč se zrovna mládež staví do opozice. Opozici časopis schvaloval, ale pouze tu, která byla státotvorná. Přítomnost chápala příklon studentů k pravici v době insigniády především jako oportunistus, kdy studenti chtěli co nejvíce získat ve svém těžkém pokrizovém postavení. Z praktického hlediska radila redakce časopisu, aby byly insignie uloženy na nějakém neutrálním místě a mohly je využívat obě univerzity.

V době, kdy byla Československá republika posledním ostrůvkem demokracie (i když autoritativní) ve střední Evropě, se již začalo ukazovat, že německý nacismus dovede evropský nacionalismus do jeho nejabsurdnější podoby, která později přivede Evropu do katastrofy druhé světové války. Dnes je Evropa snad již dostatečně poučena z nacionalistických bojů mezi evropskými národy, je však otázkou, jaké problémy může ještě přinést migrace lidí „třetího“ světa do Evropy. Insigniáda, když na ni budeme nahlížet pouze jako na národnostní konflikt, ukázala celkové napětí uvnitř První republiky a chyby, kterých se československá společnost (nacionalisté) mohla dopustit. Z těchto chyb by se měla současnost poučit v době, kdy je multietnicita evropských států daným faktem. Další výzkum vyplývající z této práce by se mohl týkat právě těch mladých lidí a studentů, o kterých Přítomnost psala a kteří se podle ní o politiku vůbec nezajímali. Celkové odhalení ideologického pozadí První republiky by mohlo přispět k pochopení kořenů problémů, které poté způsobily konec meziválečného trvání Československé republiky.

Použité prameny:

Lidové noviny, listopad 1934. Fond Národní knihovny ČR.

Přítomnost, leden 1933 – březen 1935. Fond Národní knihovny ČR.

Národní archiv ČR, fond: *Presidium pražského policejního ředitelství II (1931-1940)*

Archiv UK v Praze, fond: *Akademický senát*.

Použitá literatura:

APPLEYBYOVÁ, J., HUNTOVÁ, L., JACOBOVÁ, M. *Jak říkat pravdu o dějinách*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. ISBN 80-7325-003-9. 275 s.

BARTOŠ, J. *Noviny jako historický pramen*. In: *Tisk a politické strany*. Ed. MAREK, P. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, Moneta, 2001. ISBN 978-80-900965-5-4. 196 s.

BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8. 439 s.

BERÁNKOVÁ, M. a kol. *Dějiny československé žurnalistiky, III. díl*. Praha: Novinář, 1988. 315 s.

BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci. 1918-1938*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1440-3. 846 s.

- CUHRA, J, ELINGER, J, GJURIČOVÁ, A, SMETANA, V. *České země v evropských dějinách*. Litomyšl- Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7. 360 s.
- ČECHUROVÁ, J. *Česká politická pravice*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-264-2. 125 s.
- DEJMEK, J. *Pozoruhodná syntéza o české meziválečné demokracii*. In: ČČH, 2/2009, roč. 107. S. 362-370.
- DOMIN, K. *Můj rektorský rok. Z bojů o Karolinum a za práva Karlovy university*. Praha: A. Neubert, 1934. 491 s.
- GREGOREVIČ, M. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha: NLN, 1995. ISBN 80-7106-100-X. 191 s.
- HERBEN, O. *Insignie, medaile, taláry Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1987. 149 s.
- HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. 300 s.
- HROCH, M. *V národním zájmu*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-298-7. 200 s.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl I.)*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-027-6. 572 s.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (Díl II.)*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-031-4. 577 s.
- KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8. 504 s.
- KAVKA, F., PETRÁŇ, J. (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990)*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-539-6. 672 s.
- KLIMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české (sv. XIII.)*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-328-3. 823 s.
- KLIMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české (sv. XIV.)*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-425-5. 768 s.
- KLIMEK, A. *Vítejte v první republice*. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-33-8. 304 s.
- KOLÁŘ, F. a kol. *Politická elita meziválečného Československa. Kdo byl kdo 1918-1938*. Praha: Pražská edice, 1998. ISBN 80-901509-8-5. 304 s.
- KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8. 310 s.
- KOSATÍK, P. *Ferdinand Peroutka – Život v novinách. (1895-1938)*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-568-5. 320 s.

- KOSATÍK, P. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2307-8. 339 s.
- KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-254-8. 904 s.
- KUBIŠ, K. *Polské události 1944 – 1948 na stránkách Timesů – pokus no rekonstrukci veřejného mínění*. In: *Obraz druhého v historické perspektivě*, Studia Historica, AUC, Philosophica et Historica, I, 1995. S. 87 – 119. Praha: Univerzita Karlova, 1997. ISSN 0567-8293. 129 s.
- KURAL, V. *Konflikt místo společnost? Češi a Němci v československém stát (1918-1938)*. Praha: R, 1993. ISBN 80-9014331-3-X. 272 s.
- MÍŠKOVÁ, A. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0129-X. 280 s.
- NAKONEČNÝ, M. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001. ISBN 80-86183-24-6. 332 s.
- NAKONEČNÝ, M. *Český fašismus*. Praha: Vodnář, 2006. ISBN 80-86226-73-5. 427 s.
- OLIVOVÁ, V. *Dějiny První republiky*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-791-7. 354 s.
- PASÁK, T. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2. 486 s.
- OTÁHAL, M. *Ferdinand Peroutka muž přítomnosti*. Praha: Melantrich, 1992. 40 s.
- PEROUTKA, F. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Uspoř. Slávka Peroutková. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-063-1. 320 s.
- PEROUTKA, F. *Polemiky Ferdinanda Peroutky*. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-202-0559-4. 226 s.
- PEROUTKA, F., URZIDIL, J. *Česká a německá kultura*. Praha: Dokořán, Máj, 2008. ISBN 978-80-7363-098-0. 146 s.
- PEROUTKA, F., BOHDAN, D (ed.) *O věcech obecných: výbor z politické publicistiky I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25550-7. 424 s.
- PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1. 438s.
- PFAFF, I. *První protifašistický manifest českých intelektuálů*. In: ČČH, 91/1993, č. 2. ISSN 0862-6111. S. 247-267.
- POLÁK, S. *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou 6 (1919-1937)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2012. ISBN 978-80-86142-41-8. 336 s.

- SEIBT, F. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0577-3. 465 s.
- SLÁDEK, M. *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Hodkovičky: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7. 210 s.
- STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV V PRAZE. *Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. (12. 1. – 15. 15. 2002)*. Praha, 2002. 80-86712-07-9. 99 s.
- ŠUSTROVÁ, Radka. *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940-1945*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. Fontes; sv. 7. ISBN 978-80-7308-424-0. 315 s.
- TRAMPOTA, T., VOJTĚCHOVSKÁ, M. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4. 293 s.
- VOPRAVIL, J. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973. ISBN 14-285-73. 1540 s.
- ZEMAN, Z. *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204 0770-7. 344 s.

Internetové zdroje:

- NAKONEČNÝ, M. *Sedmdesátileté výročí insigniády*. Nový Polygon, 06/2004. Cit. dle http://cz.altermedia.info/historie/sedmdestilet-vro-insignidy_1693.html, 25.10.2012.
- CHYSKÝ, V. *Sedmdesátileté výročí insigniády z jiného pohledu*. In: CS-magazín, 3/2005, č. 3. Cit. dle <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2005031034>, 26.10.2012.
- BRÁDLEROVÁ, D. *Josef Drachovský*. Akademický bulletin. Oficiální časopis Akademie věd ČR. 14.3.2011. Cit dle: <http://abicko.avcr.cz/2011/03/08/>. 17.11.2012.